

064.9.12
B933560
v. 15

СБОРНИКЪТЪ

ЗА

НАРОДНИ УМОТВОРЕНИЯ, НАУКА И КНИЖНИВА

ИЗДАВА

МИНИСТЕРСТВОТО НА НАРОДНОТО ПРОСВѢЩЕНИЕ.

КНИГА XV.

Bългарска академия на науките, София

СОФИЯ
ДЪРЖАВНА ПЕЧАТНИЦА

1898.

SK

Съдържание.

I. Наученъ отдѣлъ.

Ив. К. Урумовъ:	Стр.
I. Материали за флората на Търновския окръгъ	8
II. Допълнителенъ списъкъ на растенята, събрани изъ Ловчанския окръгъ	93
Г. Т. Стамболиевъ. Приносъ къмъ изучаването на земния магнетизъмъ въ България	105
В. Н. Златарски. Два известни български надписа отъ IX. вѣкъ	131
Т. Ст. Вурмовъ. Българо-гръцката църковна разира 1867 до 1870	145
Хр. П. Константиновъ. Ченино. (Едно българско краище въ сѣверо-западнитѣ разклонения на Родопскитѣ планини	222
Хр. Марковъ. Желязнитѣ мадини въ Самоковско	266
† П. Р. Славейковъ. Откъслекъ отъ единъ Български географически рѣчникъ	282
Ив. П. Славейковъ. Една интересна ръкописна книга отъ отца Неофита Рилски, въ библиотеката на П. Р. Славейковъ	299
И. Шандаровъ. Нѣколко бѣлѣжки за Крекиковския манастиръ при София	304
Н. Стойковъ. Изъ запискитѣ на попъ Койча Икономовъ и на попъ Никола х. Койчевъ отъ Тръвна	310
Ив. Стефановъ. Лѣтописни бѣлѣжки изъ единъ ръкописенъ сборникъ на даскалъ Христофоръ Никовичъ отъ Разградъ	315
Хр. П. Константиновъ. Кратки фолклорни бѣлѣжки	322
Д-ръ С. Ватовъ. Упатвание за събиране материали по народната медицина	330
Д-ръ В. Миндесъ. Какъ да се изучи България въ социално-стопанско отношение	336
Д-ръ Л. Миндетиъ. Единъ документъ отъ първото врѣме на танзимата	357
Д-ръ Јиржи Полива. Магьосникътъ и неговиятъ ученикъ. (Сравнителна фолклорна студия)	393
Д-ръ Ив. Д. Шиниановъ. Пѣсенъта за мъртвия братъ. Часть II и III	449
Материали за историята на Българското възраждане	1

II. Книжовенъ отдѣлъ.

Критика.

Г. Баласчевъ. Българска литература. Кратко ръководство за сръдни и специални училца, написано отъ А. Теодоровъ. Пловдивъ, 1896 год.	3
В. Н. Златарски. Г. Баласчевъ. Новонайдениятъ надписъ отъ врѣмето на царь Симеона. „Български Прѣгледъ“, год. IV., кн. XII., стр. 61.—78.	20
Д. Уста-Генчовъ. Българското опълчение въ освободителната Руско-Турска война. 1877—78 год. Дѣйствието на 3-тя дружина отъ българското опълчение. Въспоминание на подпоручика отъ сжщата дружина <i>С. И. Кисовъ</i> . София. Централна печатница на П. Калчевъ и С-ие. 1897. Стр. 468 на 8-а. Цѣна 2 л. 50	41

Допълнителни бѣлѣжки върху българскитѣ тайни езици и пословечки говори.

I.

Стр.

Н. Арнаудовъ. Бѣлѣжки върху рѣчничето на г-на Сараfoва за тайния стивастарски (драндарски) езикъ (Сбм. XII., стр. 42—45)	52
--	----

II.

Още нѣколко образца отъ нашитѣ пословечки говори.

Отъ Прилѣпско, записалъ М. К. Цѣпенковъ	59
„ Софийско, записалъ Е. Сиространовъ	61
„ Търново, „ „ „	62
„ Охридъ „ „ „	62

III. Народни умотворения.

I.

1. Пѣсни периодически и религиозни.

Коледни обичаи, тѣсни и благослови.

Отъ Ст.-Загорско, село Трънково, записалъ Т. Бабафинговъ	3
„ с. Русларъ, Варненско, съобщава Д. Ангеловъ	7
„ Свищовско, с. Тръстеникъ, записалъ Н. Гомевски	12

2. Пѣсни изъ личния животъ.

Отъ Неврокопско, записалъ С. Златаровъ	15
„ Разградско, с. Завѣтъ, записалъ Ст. Х. Ивановъ	16

3. Пѣсни изъ челедниа животъ.

Отъ с. Войнеговци (Новоселска околина), записалъ Г. Ц. Байрактаровъ	19
„ Неврокопско, доставилъ С. Златаровъ	25

4. Пѣсни изъ общественния животъ.

Отъ Габрово, записалъ Н. Стойковъ	24
„ Пирдопско, с. Буново, записалъ Д-ръ М. Ивановъ	29
„ Устово, записалъ С. Н. Шинковъ	31
„ Велесъ, „ Т. Г. Ецовъ	32
„ Неврокопско, записалъ С. Златаровъ	32

5. Пѣсни изъ политическиа животъ.

Отъ Габрово, записалъ Н. Стойковъ	33
---	----

Пѣсни за по-нови политическиа събития у насъ.

I. Отъ Чепино, доставилъ Хр. Ц. Константиновъ	36
II. Отъ Софийско, записалъ Д-ръ С. Ватевъ	45

6. Народни пѣсни съ мелодии.

Отъ Прилѣпско, нотиралъ † Г. Смичковъ	49
---	----

II.

1. Тълкувание на природни явления и пр.

Отъ Охридъ, записалъ Е. Сиространовъ	59
„ Казанлъкъ, записалъ Н. Стойковъ	70

2. Ваяния, врязвания и гъбувания.

	Стр.
Отъ Габрово, записалъ Н. Стойковъ	71
„ Казанлъкъ, „ „ „	72
„ Прилѣпъ, „ М. К. Цѣпенковъ	75
„ Битола, записани по прилѣпски говоръ отъ М. К. Цѣпенковъ	76

3. Приказки за сѣмъ дѣтство.

Отъ Прилѣпъ, записалъ М. К. Цѣпенковъ	81
---	----

4. Приказки за черковни лица и явления.

Отъ Битолско, записалъ И. Толевъ	90
„ Прилѣпско, „ М. К. Цѣпенковъ	91

5. Приказки изъ челедниа и общественна животь.

Отъ Прилѣпъ, записалъ М. К. Цѣпенковъ	103
---	-----

6. Прѣдания за лица и мѣста.

Отъ Прилѣпъ, записалъ М. К. Цѣпенковъ	112
„ с. Басарабово, записалъ Никола Хр. Нѣмцовъ	118

7. Ваони (аполови).

Отъ Битола, записалъ Ив. Толевъ	121
„ Габрово, „ Н. Стойковъ	122
„ Прилѣпъ, записалъ М. К. Цѣпенковъ	124

8. Приказки фантастически и омѣшани.

Отъ Битолско, записалъ Ив. Толевъ	127
„ Габрово, „ Н. Стойковъ	128

Омѣшани.

Отъ Казанлъкъ, записалъ Н. Стойковъ	135
---	-----

Народни анекдоти.

Отъ Софийско, записалъ Д. Вукадиновъ	136
--	-----

9. Пословици и пословични изрази.

Отъ В.-Търново, събралъ и наредилъ Петко К. Гъбювъ	138
--	-----

10. Гатайки.

Отъ Новоселско (с. Бусманци), записалъ Е. Спиространовъ	147
„ Софийско, записалъ Е. Спиространовъ	148
„ Охридъ „ „ „	149

11. Дѣтоки залъгалки, игри и др.

Отъ Ахъ-Челебийско, записалъ Ст. Н. Шинковъ	149
„ Щипъ, записалъ М. К. Цѣпенковъ	155

12. Обичаи.

	Стр.
Отъ Крушово, записалъ Е. Спростраховъ	162
„ Самоковъ, „ К. А. Шангаревъ	167
„ Радомирско, записалъ А. Кокановъ	168
„ Прилѣвъ, записалъ М. К. Цѣвекъ	176

13. Материалъ за българския рѣчникъ.

Отъ Котелъ, събралъ З. Б. Собаджиевъ	181
--	-----

Описието отъ западнобългарски народни лични имена.

Отъ разни мѣста, съставилъ Д. Вукадиновъ	193
--	-----

Двѣ изображения, изработени отъ Мръквица: мъжка носия отъ Трънско и жена отъ с. Юперъ (Русчушко) и шестъ фигури къмъ статията на Г. Т. Стамболиевъ.

Мѣсечни наблюдения на централната метеорологическа станция въ България.

Магьосникът и неговият ученик.

Сравнителна фолклорна студия от проф. д-ръ Јиржи Поливка — Прага.

Произходът на многобройните приказки, които се разказват между народитѣ, обитающа срѣдна и западна Европа, се търси съ право на изтокъ; за нѣкои отъ тия приказки се прѣдполага и доказва, че се основаватъ на индийски, даже и будистски образци. Пѣтищата, по които източнитѣ приказки сж прѣминжали въ Европа, сж били различни, ала безъ съмнѣние тия пѣтища сж били отворени вече отъ най-раннитѣ начала на срѣдния вѣкъ. За единъ отъ главнитѣ мостове, по който източнитѣ приказки сж прѣминжали въ Европа, се счита Византия, вслѣдствие на това естествено и балканскитѣ народи. Изниква въпросъ, дали въ сегашната традиционална литература на балканскитѣ народи съществуватъ положителни доказателства за това. Този въпросъ може да се рѣши само въз основа на подробния разборъ на отдѣлнитѣ балкански традиции и чрезъ сравнение съ източнитѣ и западнитѣ традиции.

Въ настоящата си студия мислимъ да направимъ разборъ на единъ сюжетъ, който е извънредно разпространенъ въ многобройни версии и варианти, както между източнитѣ, така и западнитѣ народи. Вече Benfey бѣ посочилъ най-стария вариантъ отъ тоя сюжетъ въ монголската сбирка Siddhi-kür, която е вѣроятно отъ индийски и будистски произходъ.¹⁾ Писмени свѣдѣния за сжщия срѣщаме и въ сбирката на италианския нувелистъ Straparola въ половината на XVI. вѣкъ; отзивъ и слѣди отъ него намираме обаче въ Европа и по-рано, а освѣнъ това и въ арабскитѣ сбирки. Тоя сюжетъ е много цѣненъ между друго и за туй, защото въ него можемъ да прослѣдимъ, какъ се мѣняватъ приказкитѣ, като се прѣнасятъ отъ единъ народъ въ другъ, какъ се прѣработватъ, какъ се съединяватъ съ други разни сюжети и какъ се прѣзначавагъ подъ влиянието на тѣзи послѣднитѣ.

За изходна точка въ своето изслѣдване ние ще вземемъ разнитѣ версии отъ сюжета, записани въ най-ново врѣме у балканскитѣ народи. Като тръгваме отгукъ, ние ще вървимъ въ географически редъ изпърво на западъ и послѣ постепенно на изтокъ, докато стигнемъ до самия изворъ, отгдѣто най-напрѣдъ е изникнѣла тая приказка и отгдѣто тя се

¹⁾ Panchatantra I., стр. 410. слѣд.

е разпространила на западъ. Гдѣто ни се прѣдстави згоденъ случай, ще посочимъ и версиитѣ на сюжета, записани въ по-старо врѣме и неговитѣ слѣди въ старата литература, та да узнаемъ приблизително врѣмето, кога е станжалъ извѣстенъ въ Европа.

У *балканскитѣ* народи, особено у *българитѣ*, извѣстна е въ многобройни варианти приказката за *магьосника и неговия ученикъ*. Нека видимъ най-напрѣдъ какъ се приказва тая приказка въ село *Горна-Баня, Собоийско*¹⁾ (Бс). Една майка имала едно твърдѣ непрокопсано момче, давала го на много занаяти, но то все бѣгало и не искало никакъвъ занаятъ да научи. Веднажъ тя го повела при единъ терзия; на пята сѣднали двамата, уморени, да си починатъ до единъ кладенецъ. Майката си въздъхнала: Охлеле! Изведнажъ изъ кладенеца изкочилъ дяволтъ, който тъкмо така се казвалъ, като мислѣлъ, че нѣкой го вика. Когато дяволтъ се научилъ, какви мъки и неволи теглела майката съ сина си, той ѝ прѣдложилъ, да му даде сина си на учение и слѣдъ три години да дойде да си го прибере. И тѣй дяволтъ взелъ момчето, спусналъ го въ кладенеца и почналъ да го учи. Тамъ долу въ една стая момчето видѣло много дѣтски глави и узнало отъ жената на дявола, че тѣ били отъ нѣбогашнитѣ ученици на дявола, които той убивалъ, когато научели да работятъ като него; жената съвѣтвала момчето, да изучи всичко хубаво, но прѣдъ дявола да се прѣструва, че ужъ нищо не разбира. Момчето послушало тоя съвѣтъ. Дяволтъ прѣдъ момчето се прѣправялъ на заякъ, лисица, говедо, гуче и „всѣкакви работи правило.“ Момчето си запомнило всичко, обаче прѣдъ дявола неправело нищо, а само насамѣ. Слѣдъ три години дошла майката да си прибере момчето, сѣднала при кладенеца, извикала Охлеле и дяволтъ изкочилъ съ момчето. Едвамъ сега дяволтъ разбралъ, че момчето се учело добрѣ, та молилъ майката, да му го остави още за половинъ година, та да го убие, ала момчето не се съгласило никакъ. По пята за дома видѣли, какъ единъ турски паша отивалъ на ловъ. Момчето казало, че ще се прѣправи на хрътка, ще изкара една лисица прѣдъ пашата, за да я убие; пашата ще иска да го купи, майката да го продаде за хиляда гроша, но безъ „чуло од гърбо,“ защото въ противенъ случай нѣма да го види. Всичко станжло тава, майката не дала „чуло“, хрътвата скоро се изгубила, и момчето се върнжло при майка си. Когато дошли на пазаръ, момчето казало, че ще се прѣправи на конь, а тя да го продаде за 2000 гроша, но водилото да не продава. Момчето пакъ се върнжло при майка си. На другъ пазаръ момчето казало, че ще се прѣправи на волъ, а тя да го продаде за 1000 гроша, но сиджимката пакъ да не продава за никаква цѣна, макаръ и да ѝ даватъ двѣ хиляди гроша. Но на пазара тоя пятъ дошелъ дяволтъ, учителятъ на момчето, и почналъ да се пазарява за вола, като давалъ дори три хиляди за сиджимката. Момчето видѣло, „какво гъвало че надделеие макъа му с пари,“ прѣсторилъ се на заякъ и бѣгалъ. Дяволтъ обаче

¹⁾ Сбм. I, 3.—103. и слѣд.

се прѣправилъ на хрътва и го погнѣлъ. Насмалко щѣлъ да го хване, ала „тогаі детето фжрлило просо пред гъаволо, а он учинил да не іе станало оно на просо, та се сторил на квачка с дванѣсе пилци за да збере просото да изъаде детето. Гъаволо збрал просото и мислил че немало веке момчето, а оно утекло.“ Тогава разбралъ дяволътъ, че момчето е „пѣ-гъавол“ отъ него и се пукнѣлъ отъ ядъ.

Доста подобно се разказва сжщата приказка въ *Кичево, Македония*¹⁾ (Бк). Майката заохкала *оф*, като сѣднѣла на единъ камъкъ. Явилъ се единъ човѣкъ; отгдѣ, не е казано, но той билъ дяволътъ и се казвалъ *Оф*. Слѣдъ една година майката пакъ трѣбало да дойде да си прибере момчето. Когато се върнѣла, учителятъ ѝ далъ момчето, защото нищо не вземала главата му. Обаче момчето само се прѣструвало на глунакъ. Дали по побуждение на дяволовата жена, или по друга причина, това не се казва, тѣй сжщо не става и дума, че дяволътъ убивалъ прѣдишнитѣ си ученици. Когато дошли у дома, момчето се похвалило на майка си, че научило „много науки и марифети“, но прѣдъ учителя си се прѣструвало на глунаво, защото учителятъ му билъ самиятъ дяволъ. Момчето се прѣсторило на юнецъ, за да го продаде сжщо майка му, ала „іажето“ да не продава, защото не щѣло да може вече да се върне. Момчето сполучило така още нѣколко пжти да се прѣправи. Веднажъ момчето се прѣправило на хубавъ конъ. Единъ много хубаво облѣченъ човѣкъ поискалъ да го купи, далъ много пари, но настоявалъ да му продаджъ и „оглаво“, и най-сетнѣ се помжчилъ, да го вземе насила. Момчето разбрало, че човѣкътъ ще е дяволътъ, и се прѣправило на заякъ; дяволътъ го прѣслѣдвалъ като хрътва. Заякътъ станѣлъ на гълъбъ, хрътвата на соколъ. Гълъбътъ лѣтѣлъ, лѣтѣлъ, докато долѣтѣлъ „над една кула и низ оцакот се впушчил внатре, препраіен на чудно іаболко. Внатре во кулата имало луге и зеле да го мирисаат.“ Дошгѣлъ и дяволътъ въ подобие на човѣкъ, поискалъ ябълката, но, щомъ я похванѣлъ, ябълката се прѣправила на просо и то се разсипало по стаята; дяволътъ се прѣсторилъ на квачка съ дванадесетъ пилета и тѣ изкѣлвали просото. „Само две три зрѣнца останѣли пот полата на един от лугъето.“ Тѣзи зрѣнца се прѣправили на лисица, и та удавила квачката съ пилетата.

Тази версия се различава отъ прѣдната по това, че момчето се промѣнява въ разни животни не по пжти си за у дома, а слѣдъ връщанъето си въ къщи — чърта обща на единъ цѣлъ редъ отъ версии. По-нататѣкъ ученикътъ въ подобие на гълъбъ кацва въ нѣваква къща, пакъ чърта доста оригинална; първата версия, както виждаме, тукъ е значително поврѣдена. Сжщо и краятъ е оригиналенъ; въ първата версия той е прѣиначенъ и поврѣденъ. Съ тази версия почти буквално се сходя още друга една версия отъ *Кичевско*²⁾ (Бк²⁾). Много подобна е версията изъ *Леринско*³⁾ (Бл): тукъ бащата води сина си на учение; сестрата на

¹⁾ Сбм. II., 3., стр. 186.

²⁾ К. А. Шапкаревъ, Сборникъ отъ български нар. умотъ. вн. VIII., стр. 262., бр. 141.

³⁾ Ів. кн. IX., стр. 315., бр. 179.

дявола поучава ученика, да не се промѣнява прѣдъ учителя си, защото ще го изѣде. На пѣтя за дома момчето се промѣнява другоаче: прѣправи се на гжска, за да го продаде баща му, послѣ става на муха и се връща, слѣдъ това става на конь, а остатъкътъ е сѣщиятъ както Бв³ и Бк.

Подобна, но твърдѣ накратко разказана е версията отъ *Солунско*¹⁾ (Бсл.). Когато жената съ момчето тръгнали да си отиватъ, по пѣтя за у дома, момчето се промѣнява на конь и сетнѣ на хрътка; когато чулъ това учителятъ му — арапинътъ —, прѣправилъ се на вълкъ и дошелъ да го изѣде. Момчето го съгледало и се прѣправило на „уртал“, а учителятъ му на „едно по-големо пиле“ и исвалъ да изѣде ученика си, обаче той се прѣправилъ на просо, просото на лисица и т. н. Краятъ е поврѣденъ.

Подобно се начева версията отъ *Прилтнз*²⁾ (Бп.), въ която се разказватъ на обширно пакоститѣ, вършени отъ разпуснатото момче. Дяволътъ „Ов“ приелъ момчето на учение изпърво само за една година. Момчето се научава по другъ начинъ, а не като въ Бс, Бл, що му грози отъ дявола; въ врѣме на игра момчето се скарва съ „гъаолчето“, ударва го и го разплаква; „гъаолчето“, разлютено, го заплашва: „али се научи некоѳа гъаблштива, тики ако речѳш: се научив, кѳе ми те нѳпраят парчинѳа.“ Оттогава момчето се прѣструвало, ужъ че нищо не може да научи. Слѣдъ една година дошелъ баща му да го прибере, но като узналъ, че още нищо не било научило, оставилъ го при дявола още за една година. Ала и прѣзъ втората година момчето ужъ нищо не научило, и така баща му го оставилъ още за една година. Когато най-сетнѣ стариятъ дошелъ трети пѣтъ за момчето си, дяволътъ му го далъ, защото зѳлудо билъ се блѳскалъ съ него. Когато стигнали у дома, момчето се прѣправило на крава и казало на баща си да го продаде на пазара, „ама огламноко да не го даат, а пари да сакат, колку да сакат, ке му даат.“ На пазара дошелъ и дяволътъ и купилъ кравата „со се огламнок“. Дяволътъ отвелъ кравата „на ан и колку да го вѳрзи за ѳасли со огламнокот, за да го биет со дѳрво и да го ѳбие.“ По-нататъкъ не се разказва обаче, какъ прѣобразеното на крава момче се избавило отъ огламнока, а само че „тоа беше го сѳтило момчето и веднаш, откаѳ што беше крава, се престорил на глѳшец.“ Това като видѳлъ дяволътъ, прѣсторилъ се на котка и взелъ да го прѳслѳдва. Като видѳло момчето, че дяволътъ ще го улови, направило се на змиѳа, дяволътъ се промѳнилъ на „штрѳж и му се пѳшти со долгиб клун да го чапнит.“ Момчето скоро станѳло на „еден сокол“, дяволътъ на „ѳастрѳп“. Долетѳли до морето и дяволътъ безъ малко щѳлъ да го хване, ала момчето се промѳнило на риба и се потопило въ морето. Дяволътъ се сторилъ рѳбарь, бѳрзо, бѳрзо фѳрлилъ сергмето и уловилъ рѳбата; щомъ я фѳрлилъ обаче на пѳсъва, тя станѳла на „игла ѳбришимарка“ и се скрила въ пѳсъка. Сега скоро „гъаоло изваил едно решето и бѳрзо, бѳрзо беше ѳа отсеѳал песокта,“ та намѳрилъ

¹⁾ Ib. кн. IX., стр. 349. слѳд. бр. 204.

²⁾ Сѳм. VI. 3., стр. 105.

иглата. Щомъ пипналъ дяволътъ иглата, момчето изведнажъ се прѣсторило на „бъудбулче“ и отлетѣло. Дяволътъ въ подобие на соколъ го прѣслѣдва. Славейтъ влетѣлъ „въ одаіата от царска керка“, дяволътъ по него. Момчето бързо се направило на просо, дяволътъ на квачка съ дванадесетъ пилета; момчето, като видѣло, че квачката ще изкълве просото, се промѣнило на лисица, и тя одушила квачката заедно съ дванадесетъ пилета. Царската дъщеря взела момчето за мжжъ.

Тази много пълна българска версия се приближава много до най-старитѣ и оригиналнитѣ версии отъ тоя сюжетъ. Метаморфозитѣ (промѣнитѣ) на ученика и неговия майсторъ-дяволъ сж много повече отколкото въ другитѣ версии и отчасти съвършено различни; улавянъето на рибата и нейната промѣна на игла, до колкото ми е извѣстно, се срѣщатъ само въ тая българска версия.

Още по-пълна е версията отъ с. *Буковецъ, Искреца околия* (Бб.).¹⁾ Въ нея ни дума не става за това, че момчето било непрокопсано, както се разказва обикновено въ българскитѣ приказки. Дяволътъ „Ох“ оставилъ момчето при себе си три години и казалъ на баща му, по-рано да не дохожда. Обаче на бащата станжло тжжно (мжчно) заради момчето, та отишелъ да си го прибере, но напразно. Дяволовото момиче подучило момчето, да каже на дявола, че още нищо не знае. Така слѣдъ три години дяволътъ далъ момчето на бащата, защото нищо не можло да научи. Като го повелъ бащата, момчето му казало: „ти земи това лико и си го носи се с себе“, отъ което се вижда, че момчето взело съ себе си нѣкакво чародѣино (магъосническо) лико. Това е особена чърта (срав. подолу Фламандската версия. Фл.¹⁾) Още на пжтя за у дома момчето показва мурафета си, подобно като въ Бс: промѣнява се на палашъ, улавя единъ заякъ, на ловъ се случаватъ турци и го купуватъ. Послѣ се промѣнява на зеленъ хатъ, бащата го продава на дявола, неговия учителъ. Освобождението му обаче донѣгдѣ се отклонява отъ обикновената версия: дяволовото момиче иска да вземе тоя конь, за да може да го ѣзди на свадба. Дяволътъ не склания, но най-послѣ се съгласява. Конятъ се промѣнява на гължбъ и отлѣтѣва, дяволътъ въ видъ на соколъ фрѣква по него. Гължбътъ се спасява въ ржката на царската дъщеря и се прѣправя на пръстенъ. Дяволътъ става на златаръ и трѣгва да продава пръстени и да размѣнява нови за стари, идва и при царската дъщеря, която му прѣдлага пръстения, що била намѣрила, срещу други новѣ. Пръстенятъ паднѣлъ нѣземи, ставнѣлъ на просено зърно, златарятъ на пѣтелъ; зърното на лисица, и тя изѣла пѣтела.

Въ таи версия пакъ срѣщаме една нова чърта: ученикътъ се промѣнява на пръстенъ върху ржка на царската дъщеря. Тази чърта се срѣща и въ оригиналния сюжетъ, но въ българската версия тя е значително прѣиначена и развалена; тази промѣна състои въ това, че царската дъщеря *сама* (своеволно) се лишава отъ пръстения

¹⁾ Шапкаревъ, *op. cit.* IX., стр. 450., бр. 262.

Подобна и твърдѣ близка до оригиналната версия е приказката отъ *Етруполско* (Бе).¹⁾ Сестрата на дявола прѣдпазва момчето отъ дявола Ох. Бащата дошелъ при него и му донесълъ дрехи, за опрѣдѣленъ срокъ въ учението не се говори, — бащата моли дявола, да му даде момчето, и иска да го отведе дома, за да го види майка му, която била много плакала за него. Дяволътъ се съгласява обаче съ условие, да го доведе пакъ, защото нищо още не било научило. И това пакъ е новъ, види се, самостоеенъ мотивъ, защото въ другитѣ версии не се срѣща. На връщанье ставатъ извѣстнитѣ промѣни: най-първо синътъ се прѣобръща на хубавъ юнецъ, защото тъкмо срѣщнали търговци, които купували добитъкъ (джелепи), сетнѣ на палашъ, като видѣли ловджии. Когато свършили и тази продажба, момчето разбрало, че майсторътъ иде и че се крие отъ него, та се промѣнило „на риба са златени крила, па влел в един кладенец.“ Майсторътъ узналъ това и го прѣслѣдвалъ въ подобие на голѣма риба. На брѣга перѣло едно хубаво момиче, момчето изкочило изъ водата и му казало, че ще стане на прѣстень, и че ще дойде човѣкъ, който ще го купува, ала момичето да пусне прѣстения нѣземи. Краятъ е извѣстенъ: просо, пѣтель, лисица.

Само въ тази българска версия и въобще въ балканската версия ученикътъ въ рѣката се промѣнява на риба и послѣ на прѣстень върху рѣката на момичето на брѣга. Подобно нѣщо става още само въ една румънска приказка отъ Банатъ, както ще видимъ по-долу.

Отъ всички тия версии доста се отклонява слѣдната отъ *Пещера*²⁾ (Бпщ). Тукъ момчето самичко се срѣща съ нѣкакъвъ змѣй и по негова покана отива при него на учение. — Момчето се учи старателно, но една баба въ „сараѳа на змеѳа“ прѣдпазва момчето, че змѣитъ ще го изѣде, когато научи всичко. Момчето взема да се прѣструва тогава на глупаво и най-сетнѣ побѣгва при майка си, казва ѳ, че змѣитъ ще търси да го погуби, но че единъ день хубаво ще му засвири и ще го погуби. Най-напрѣдъ то станжло на градина, която майка му можала да продаде, ала безъ ключоветѣ. Змѣятъ се научава, дохажда да я купува и дѣйствително я купува, но безъ ключоветѣ. Щомъ я купува, градината се изгубва. Сетнѣ момчето се прѣправя на конь, и го продаватъ, ала „гѣма му ни продавали.“ Дѣйствително, майката не продавала коня, но змѣятъ пакъ дошелъ, та го възсѣднѣлъ и толкова го разкарвалъ, щото бѣднитъ помолилъ за малко одихъ. Конятъ се възползувалъ отъ почивката, прѣправилъ се на гълѣбъ и отлѣтѣлъ. Змѣятъ въ подобие на орелъ по него. Гълѣбътъ отлѣтѣва въ царскитѣ палати, хваща го царската дѣщеря. Гълѣбътъ ѳ казва, че ще се промѣни на прѣстень, а орелътъ ще се прѣправи на царски синъ и ще я иска за жена. Така се и случило. Царскиятъ синъ ѳ поискалъ тоя прѣстень, но тя му дала другъ, а искания прѣстень пуснѣла на земята; прѣстениятъ станжлъ на просо, царската дѣщеря настѣпила петъ зърна. Царскиятъ синъ се промѣнилъ на „ку-

¹⁾ Период. Списание кн. XIV., 1885. стр. 316. сл.

²⁾ Сбм. VIII, 3., стр. 172. слѣд.

кошка сжс пиленца,“ изъ просото изсключила лисица и одушила змѣя. Мотивътъ, който въ Бб е разваленъ, въ тая версия е почти упазенъ въ своята оригиналностъ. Разказвачътъ е забравилъ само, че и прѣстениятъ съвѣтвалъ царската дъщеря да го фърли нѣземи и че ѝ прѣдсказалъ, какво ще стане нататъкъ. Особеността на българската версия е тази, че змѣятъ-магъосникъ дохожда за прѣстения като царски синъ-женихъ, а не като търговецъ, както се разказва обикновено.

Доста сродна, особено съ тази послѣдната, е *македороджиската* версия.¹⁾ (Рм); и тукъ ученикътъ бѣга тайно отъ майстора-дявола, когато изуча всички дяволщини. Той става на волъ, конь, овенъ и други животни; майката ги продава, а синътъ всѣки пжтъ се връща у дома си. Най-сетнѣ, когато веднажъ майката го завежда на пазаръ като конь, дохажда единъ господаръ за него; слѣдъ дълго пазаруване този господаръ, самиятъ дяволъ, купува коня съ юздата. Кониятъ патилъ много; поради юздата той не можалъ ни да аде, ни да пие, докато най-сетнѣ слугитѣ му я свалили. Щомъ глътналъ малко вода, избѣгалъ, и дяволътъ въ подобие на вълкъ го погнѣлъ; кониятъ става на гълъбъ, дяволътъ на доганъ. Най-сетнѣ момчето се промѣня на просо, дяволътъ на кокошка, момчето на лисица.

Въ *албанската* версия (Алб.)²⁾ началото е съвсѣмъ кратко; приказва се само, какъ единъ човѣкъ пратилъ сина си на дяволитѣ, за да научи отъ тѣхъ всѣкакви дяволщини, и какъ слѣдъ една година дошелъ за него, когато момчето много вече било научило. Изпуснато е обаче, какъ човѣкътъ намѣрилъ дявола и името на тогова „Охъ“; слѣдъ това не се казва, че у дявола нѣкой прѣдпазвалъ момчето отъ угрожащата го опасность. Момчето, като се връща у дома, прѣпраща се на конь, бащата го продава на пазаръ безъ оглавъ. На другия день то става на муле; купуватъ го дяволитѣ, при които било учило; пазаряватъ се, обаче искатъ и оглава. Между това мулето взема да бѣга, като усѣща прѣдстоящата опасность; дяволитѣ го прѣслѣдватъ. Споредъ тая версия ученикътъ, като позналъ майстора си, избѣгалъ прѣди да се свърши пазарлъкътъ, както и въ българскитѣ версии *Бс*, *Бк*, *Бк*,³⁾ *Бл*. На бѣганье ученикътъ става на заякъ, дяволитѣ на кучета, заякътъ става на ябълка, и тя пада въ скута на една царица. Кучетата се промѣняватъ въ двама дервиши и искатъ ябълката отъ царицата, защото вече много дни заради ябълката се потили кръвъ и вода (il y a plusieurs jours que nous suons sang et eau pour l'avoir). Царицата не отказала и имъ фърля ябълката. По-нататъшнитѣ промѣни сж като обикновено: просо, кокошка, лисица. Промѣната на прѣслѣдания заякъ въ ябълка въ скута на царицата е мотивъ съвсѣмъ новъ и оригиналенъ.

Въ друга *албанска* версия отъ *Визияни* въ Епиръ³⁾ (Алб²⁾ една жена имала развалени момчета, както обикновено и въ българскитѣ версии;

¹⁾ Lazăr Şainénu, Basmele Române. Bucuresci 1895. стр. 377 (дължж на любезното съобщение на проф. д-ръ И. У. Яркикъ).

²⁾ Aug. Dozon, Contes albanais 1881. стр. 135 слѣд.

³⁾ J. G. v. Hahn, Griechische und albanesische Märchen II. (1864.), стр. 286.

когато веднажъ отишла въ гората за дърва, явилъ се прѣдъ нея единъ песоглавецъ и отворилъ разговоръ съ нея; слѣдователно той не билъ извиканъ отъ нея случайно съ въздишка (охъ). Песоглавецътъ прѣдложилъ на жената, да вземе едното ѝ момче на учение и го отвелъ въ своята пещера, далъ му ябълка и му заповѣдалъ въ една отъ стаитѣ му да не влиза. Обаче момчето непослушало, влѣзъло въ запрѣтената стая, пълна съ убити хора; момчето се уплашило до толкова, щото ябълката му паднѣла на земи. Песоглавецътъ позналъ момчето и го изляъ. Слѣдъ това отишелъ за второто момче, и нему се случило сѣщото. Третото момче било по-послушно и не влѣзъло въ запрѣтената стая; веднажъ пощило главата на песоглавеца и намѣрило въ нея малтъкъ привързанъ ключъ; съ тоя ключъ то отворило стаята, въ която била царската дъщеря, и тя му разказала за сѣдбата на неговитѣ братя и го съвѣтвала, да се прѣстори на глупакъ, както въ българскитѣ версии. Реминисценция на тая версия се срѣща въ българската версия Бс, въ която момчето видѣло въ скривалището на дявола много дѣтински глави. По съвѣтитѣ на царската дъщеря момчето се прѣправило на такъвъ глупакъ, щото песоглавецътъ най-сетнѣ го изпѣдилъ. Момчето се промѣнява на конь, майка му го продава за нечетени пари. За оглава или юздата не става ни дума. Песоглавецътъ прѣслѣдва момчето, то се прѣтваря на разни животни, най-сетнѣ става на цвѣте и минава въ ржката на царската дъщеря. Тя отказва да даде цвѣтето на песоглавеца съ думитѣ: „И да пукнешъ, пакъ нѣма да вземешъ цвѣтето.“ Щомъ казала това, песоглавецътъ се пукнѣлъ, цвѣтето пакъ станѣло на момче и се върнѣло при майка си. И тѣй краятъ на тая албанска версия значително е прѣиначенъ.

Съ тази албанска версия е сродна една *гръцка* приказка отъ островъ *Сира*¹⁾ (Г). Началото ѝ е друго; момчето било обречено на демона отъ единъ бездѣтенъ царъ; демонътъ далъ на царя и царицата по една ябълка да я изѣдѣтъ, царицата станѣла трудна и родила три момчета. Демонътъ грабнѣлъ най-голѣмото момче и го завлѣкълъ въ подземното си жилище. Тамъ имало 40 стаи и демонътъ позволилъ на момчето да влиза само въ 39 отъ тѣхъ. Демонътъ му далъ още и една книга, да учи отъ нея. Както въ Алб² момчето веднажъ намѣрило въ главата на демона ключъ отъ 40-та стая, отворило я нощѣ и намѣрило една хубава дѣвица, която блѣщѣла като слънце, но била обѣсена за косата. Момчето я отвързало. Дѣвицата му дава сѣщитѣ съвѣти, както въ повечето вече приведени версии, да се прави на глупакъ прѣдъ демона, но прилежно да учи, докато научи цѣлата книга, да дойде за нея и заедно съ нея да избѣга. На бѣганье тѣ си помагатъ, както въ извѣстнитѣ версии за бѣганьето на магьосниковия плѣнникъ съ магьосниковата дъщеря; фърлятъ паница соль — отъ нея се образува голѣмъ огънь съ димъ, фърлятъ сапунъ — отъ него става голѣма рѣка, фърлятъ гребень — отъ него блато. Така могли да спрѣтъ демона, който ги прѣслѣдвалъ.

¹⁾ J. G. v. Nahn op. cit. II., стр. 33. слѣд. бр. 68.

Героятъ заедно съ дѣвицата благополучно стигналъ въ града на баща си, дѣвицата си отишла при своитѣ родители, а героятъ прѣношувалъ при една баба. Тукъ той се промѣнилъ на муле, а на заранѣта бабата трѣбало да го продаде, но безъ оглавникъ, това се повтаряло нѣколко пѣти и бабата спечелила много пари. Послѣ се мѣнява героятъ на бани срещу царския палатъ, но бабата не бивало да го продава заедно съ ключа, подобно както въ българската версія отъ Пещера. Слѣдъ това се промѣнява на наръ (гранатова ябълка) въ царската градина, и царятъ го отвѣснѣлъ. Сега доаждва при царя демонътъ въ подобие на човѣкъ, казва му много здраве отъ сина му, който обаче билъ боленъ и искалъ нара. По заповѣдъ на царя слугинята прѣдава на демона онзи наръ, но той се изплъзва изъ ржката ѝ и се распада на парчета; всичкитѣ зрѣнца се разсипватъ по земята. По-нататъшнитѣ промѣни сж извѣстни: кокошка съ пилета, лисица. Царскиятъ синъ, като излялъ кокошката и пилетата, усѣтилъ, че ослѣпѣлъ съ двѣтѣ очи. Царскиятъ синъ се обажда на баща си и сетнѣ тръгва да доведе дѣвицата, която избавя отъ ржцѣтѣ на демона. Тукъ по единъ външенъ начинъ сж съединени два сюжета: 1) за магъосника и неговия ученикъ и 2) за царския синъ, обреченъ на демона, дявола, магъосника и за неговото избѣгване отъ демона съ помощта на царската дъщеря, плѣнена отъ демона.

У сѣверозападнитѣ съсѣди на българитѣ, именно у *сърбитѣ*, тази приказка отчасти се разказва другоаче. Тя е записана въ сборника на Вук Стеф. Караџић,¹⁾ но не е указано отгдѣ, ала, до колкото може да се сжди отъ нейнитѣ диялектологически особености, тя е записана вѣроятно въ Войводина. Въ нея се разказва слѣдното: едничкиятъ синъ на единъ баща отишелъ на чужбина, защото искалъ да научи единъ занаятъ, понеже занаятътъ винаги е по-добъръ отъ земледѣлието (кој зна најмање заната, тој сваки боље живи од свакога тежака). Като вървѣлъ изъ пѣтя край една вода, срѣщналъ единъ човѣкъ съ зелени дрехи, който му прѣдложилъ самъ да го вземе на учение. Момчето се съгласява. Неговиятъ майсторъ, дяволътъ, скоква въ водата и заповѣдва му и той да скочи и да се научи да плува. Вsrѣдъ водата той се потопилъ съ него, завелъ го въ своитѣ дворове и го прѣдалъ на една стара баба на учение, а самъ пакъ се върналъ на горния свѣтъ. Тукъ има едно важно отклонение, като въ западноевропейскитѣ версии: магъосникътъ остави ученика си, като му поржчва извѣстна работа. Бабата подучва момчето, като въ българскитѣ и други версии, да се прѣструва прѣдъ майстора, че ужъ нищо не може да научи, но при все това му обѣщава, че добрѣ ще го изучи на дяволския занаятъ. Учениекътъ послушалъ свѣта, и така дяволътъ го изпудилъ. Учениекътъ изплувалъ на брѣга и се прибралъ при баща си. Тогава учениекътъ се промѣнява на конь, и баща му може да го продаде, но безъ оглавника; другиятъ се прѣправя на „шатра пуна робе, што је на вашару неће бити лепше

¹⁾ Вук Стеф. Караџић. Српске народне приповијетке 1870., стр. 36. слѣд., бр. 6.

и богатије,⁴ баща му нека продаде шатъра, обаче безъ ключоветѣ (срав. българската версия *Блиц* и гръцката *Г.*). Майсторътъ-дяволъ дохожда на пазаръ въ подобие на турчинъ, ала както и първиятъ, така и сега бащата на ученика го измамилъ, като ударилъ „вълучевина о земљу.“ Но въ това врѣме ученикътъ, като въ българскитѣ версии Бс, Бк, Бк², Бл и въ албанската версия Алб., се промѣнява на гълъбъ, турчинътъ се прѣправя на доганъ (кобац). Гълъбътъ съглежда царската дъщеря, като стрѣла се спуща на ржката ѝ и се прѣправя на пръстенъ. Доганътъ става на човѣкъ и прѣдлага на царя три години да му слугува и като единствена награда да не иска друго нищо, освѣнъ той пръстенъ. Царятъ му обѣщава това, ала на царската дъщеря пръстенятъ става все по-милъ и по-милъ „јер је дању био прстен а ноћу леп момак.“

Тоя мотивъ е новъ, по ние го срѣщаме въ цѣлъ редъ други версии. Пръстенятъ-момчето съвѣтвва царската дъщеря, когато му дойде врѣмето, никому да не дава пръстена, докато не го удари о земи. Пръстенятъ става на просо, едно зърно се търкува „под цареву чизму;“ слугата-дяволътъ става на врабче, зърното на котаракъ, който одушава врабчето.

Хрватската версия отъ село *Стативе до Карловацъ*¹⁾ (X¹) се е поязмѣнила подъ влиянието на приказкитѣ за момчето, което служило при дявола. Тя принадлежи пакъ къмъ цѣла група отъ версии, разпространени въ срѣдна Европа. Момчето отива да си търси служба при единъ господаръ — самия дяволъ въ пѣкѣла. Тоя му налага да чисти праха отъ книгитѣ му и да подклажда огъни подъ двѣ гърнета, но грънциѣ да не отхлупва; като измине годината, ще получи награда какваго поиска. Момчето обаче не само испрашвало книгитѣ, но ги четѣло така щото научило да се промѣнява въ всѣкакви нѣща като самиятъ дяволъ. Веднажъ надникналъ и въ онѣзи грънци и какво да съгледа въ тѣхъ — майка си и кума си. Майка му го познала, попитала го, какво прави тукъ при дявола и му казала, като измине годината, да поиска за награда тѣзи двѣ гърнета. Момчето обадило още, че изучава дяволскитѣ книги безъ никакъвъ чуждъ съвѣтъ. Когато се изминѣла годината, дяволътъ слѣдъ дълго съпротивление най-сетнѣ му далъ онѣзи двѣ гърнета. И така момчето избавило двѣтѣ бѣдни души. Когато дошло при баща си, искало да му помогне въ неговата голѣма сиромашия: прѣправя се на конь, та да го продаде баща му въ Карловацъ на пазара, но безъ оглава. Два пѣти сполучили, на третия пѣтъ бащата пакъ се опиталъ, и когато продалъ коня на дявола, който го купувалъ, съвършено забравилъ оглава. Дяволътъ го закаралъ въ дяволската пещеря (яма) и го вързалъ на едни ясли въ обора. Конятъ съ крака си свалилъ оглава и се прѣправилъ на пръстенъ, дяволътъ искалъ да го вземе, тогава пръстенятъ станѣлъ на мишка, дяволътъ на котка, мишеята на царевично зърно, котката на пѣтелъ, зърното на лисица и тя убила

¹⁾ К. Strohal, Hrvatskih narodnih pripovedaka knjiga I. (1886) стр. 170 слѣд., бр. 48.

пѣтела Промѣнитѣ и побѣдата на ученика надъ майстора се изиграватъ въ дяволския оборъ. Очевидно тази версия е развалена.

Въ друга версия отъ с. *Стативе*¹⁾ (X²) началото е свършено кратко. Разказва се, че момчето се завърнжло при баща си отъ службата при дявола, слѣдъ като изучило дяволския занаятъ. Промѣнитѣ на момчето сж други: то се мѣнява на прасе, а бащата не бива да продава заедно съ него водилото му; на вольт, съ условие да го продадѣтъ, но пакъ безъ синджира, обаче бащата забравя това. Бащата потърсва сина си и благополучно узнава, кждѣ е завелъ вола оня господарь, отива въ пѣкьла при дявола и поисква вола си назадъ, като му връща паритѣ. Господаритѣ донася жито и вика гълъби; цѣло ято прилѣтѣва; ако бащата познае между тѣхъ сина си, може да си го вземе и да си го задържи заедно съ паритѣ. Бащата не може да познае сина си; като си трѣгва обаче нажаленъ, долѣтява единъ гълъбъ и му казва, още веднажъ да моли дявола, защото сега гълъбитѣ щѣли да станжтъ бѣли волове „а кој bude najjače mahal s glavum i tukal s pogum,“ той ще бжде неговиятъ синъ. Тогава бащата се връща, дяволтъ го завежда въ обора и му показва воловетѣ; бащата познава тоя пѣтъ сина си. Когато се върнжли у дома си, подкачили пакъ прѣдишната си търговия, момчето се прѣправило на конь, но бащата пакъ забравилъ съвѣта на сина си и продалъ коня на дявола заедно съ юздата. Дяволтъ разкарвалъ коня „timo jednih štacupov,“ оставилъ го вънка прѣдъ вратитѣ и влѣзълъ вжтрѣ за тютюнъ. Въ това врѣме минжли около три „fajlje“ отъ училище, една отъ тѣхъ се почудила на хубавия конь и закачила (пишжала) го съ ржка; въ това врѣме конятъ се отвързалъ и избѣгалъ; дяволтъ по него въ подобие на гарванъ, конятъ се прѣправилъ на ястребъ. Като лѣтѣли край едни прозорци, съгледала ги една „fajla, отворила прозореца, гарвантъ фрѣвнжлъ вжтрѣ, прѣправилъ се на мишка“, ястребтъ на котка и тя одушила мишката.

Собствено тукъ сж съединени двѣ разни версии отъ единъ сюжетъ; къмъ първата, значително развалена и съкратена версия, е присъединена друга, въ която магъосникътъ сключва съ бащата на момчето такъвъ договоръ, че слѣдъ извѣстенъ срокъ бащата може да си вземе момчето назадъ, ако го познае, а момчето въ разни промѣни прѣдварително поучава баща си, какъ ще може да познае сина си. Въ тѣзи версии особено силно се проявява влиянието на оная редакция отъ нашия сюжетъ, която е разпространена повече въ срѣдна и западна Европа.

Съ тази версия тѣсно е съединена версията, записана въ *Вараждинъ Хърватско*²⁾ (X³): Единъ човѣкъ далъ сина си на служба у дявола и слѣдъ една година трѣбало да дойде да си го прибере. Синътъ прѣдварително увѣдомява баща си, че всички ще станжтъ на гарвани и че той най-много ще маха съ крилата си и най-много ще грачи. По това

¹⁾ Ib. стр. 171 слѣд. бр. 49.

²⁾ Kres IV. стр. 557. слѣд. бр. 28., въ нѣмски прѣводъ отъ Fr. S. Krauss, Sagen und Märchen der Südslaven II. бр. 109.

бащата позналъ сина си, но пакъ го оставилъ при дявола още една година. Прѣди да изтече втората година, момчето пакъ увѣдомило баща си, че сега ще станжтъ на конѣе, и че той най-много ще цвилн. Когато бащата позналъ сина си, дяволътъ му далъ коня и паритѣ, обаче момчето все си останжло конь. Слѣдователно то не се промѣнява, за да мамн хората. Конятъ казва на баща си, като го продава, да свали юздата, защото дяволътъ желае да го купи, и слѣдъ това не ще може вече да си го вземе назадъ. На пазара дяволътъ билъ по-пѣргавъ отъ бащата на момчето, бързо хванжлъ юздата и уфейкалъ съ коня. На пѣтя се спрѣлъ прѣдъ единъ ханъ, вързалъ коня на единъ волъ и самъ влѣзнулъ въ хана. Тамъ дяволътъ мѣжки си пийнжлъ; между това дошла една баба, която сама искала да подкара коня, но, щомъ го пипнжла, юздата паднжла: конятъ се промѣнилъ на птичка и отлѣтѣлъ. Дяволътъ го прѣслѣдвалъ въ подобие на ястребъ и насмалко щѣлъ да го хване; долѣтѣли обаче до единъ дворецъ (замъкъ), и птичката фрѣкнжла въ пазвата на царската дѣщеря. Дяволътъ дошелъ при баща ѝ и искалъ птичката. Царската дѣщеря отказала, но по съвѣта на птичката царятъ искалъ да му я даде; дяволътъ станжлъ на котка, птичката на вълкъ, дяволътъ на просо, птичката на пѣтелъ и изгълвала просото-дявола. Слѣдователно метаморфозитѣ тукъ сж разбъркани.

Къмъ опрѣдѣлена редакция на нашия сюжетъ принадлежи *ромжн-ската версия отъ Банатъ*¹⁾ (P). Въ тая версия при дявола отива единъ селянинъ съ сина си, който слѣдъ сжщото учение въ града не намиралъ вече радостъ въ селскитѣ работи и въ дяволската школа искалъ да научи лесно да печели пари. Селянинътъ още отъ самото начало се безпокоялъ, че дяволътъ до толкова ще промѣни сина му, щото не ще може да го познае. Синътъ успокоява обаче бащата, че ще му даде знакъ, по който ще го разпознае между мнозина други, именно: че ще прѣвие показалеца на лѣвата си ржка. И така слѣдъ една година бащата дошелъ за сина си, но дяволътъ го помолилъ, да го остави при него още една година подъ сжщото условие; бащата и синътъ прѣдварително пакъ се сговарятъ да си даджтъ таенъ знакъ (синътъ ще клати крака си). Слѣдъ втората година дяволътъ пакъ помолва бащата, да му остави момчето още за една година. — Бащата се съгласява, слѣдъ като отново се сговарва съ сина си, по кой таенъ знакъ да го познае. И тая бащата узнава сива си и слѣдъ третата година. Когато се завърнжли у дома, синътъ казалъ, че знае вече, какъ се печельтъ пари: ще се промѣни на волъ, а баща му нека го продаде, но безъ вжжето; други пѣтъ ще се промѣни на конь; синътъ обажда при това на баща си, че между купувачитѣ ще се яви и дяволътъ, заради това нека му свали юздата, прѣди да го продаде, защото въ противенъ случай нѣма да се върне. Селянинътъ продава коня на дявола заедно съ юздата, заслѣпенъ отъ голѣмата сума пари. Наскоро станжла дяволска свадба и дяволътъ из-

¹⁾ Artur und Albert Schott, Walachische Mährchen 1845., стр. 198. сл. бр. 18.

пратилъ сина си на тая свадба съ купения конь, обаче запрѣтилъ му да зоби коня или да го пои (срав. българската версия *Бб*). Всичкитѣ млади дяволи разкарвали коньетѣ си и, когато нагазили една рѣка, оставили коньетѣ да пиятъ; по настояване на другитѣ направило и дяволчето сжщото, макаръ и баща му да билъ му запрѣтилъ. Щомъ пийнжлъ обаче конятъ, веднага се промѣнилъ на риба и за голѣмо чудо на всички малкото дяволче останжло на водата, а рибата си отплувала. Старииятъ дяволъ веднага узналъ това, бързо дотърчалъ по бѣженеца и при всичкитѣ хитрини скоро достигнжлъ рибата. Тая, като видѣла, че неприятелятъ е наблизу, скоро се промѣнила въ златенъ прѣстенъ, прѣстенятъ се явилъ на прѣста на царската дъщеря, която тъкмо се миеа на брѣга и молилъ я, да го не дава на дявола. Току що доизказва тая молба, ето вече дяволтъ прѣдъ уплашената царска дъщеря и си иска прѣстена, защото билъ неговъ. Ала царската дъщеря отказва рѣшително, като излъгва, че прѣстенятъ, що носила на рѣка, си го имала отдавна и билъ нейнъ. Тогава дяволтъ поискалъ тоя прѣстенъ отъ царя, като му обѣщавалъ всѣкакви богатства. Прѣстенитъ обаче посвѣтвалъ царската дъщеря, да иска отъ дявола златенъ мостъ, на който да се зеленѣжтъ хубави дървета и всрѣдъ него златенъ кладенецъ, тамъ нека му даде прѣстена, ала не въ рѣка, но да го фърли наземи. Току що изказала царската дъщеря това желание, веднага всичко станжло така. Когато пусяжла прѣстена да падне, той се промѣнилъ въ безброй житни зрънца; единъ пѣтелъ (дяволтъ) ги изкълвалъ всички, освѣнъ едно, което паднжло въ чехъла на царската дъщеря; зърното се промѣнило на (птица) калугерица и тя ухапала пѣтела смъртно, сетнѣ се промѣнила на хубавъ юноша, който разказалъ всичко, що патилъ и теглилъ. Царятъ, като разбралъ, че е по-хитъръ и отъ самия дяволъ, далъ му дъщеря си за жена.

Въ *европейския югозападъ* нашата приказка е била записана още въ половината на XVI. в. отъ венециански списателъ Gian Francesco Straparola, който я е помѣстилъ въ II. томъ на своитѣ *Piacevoli Notti*, издаденъ първи пжтъ на 1553. год. Този сборникъ бѣ твърдѣ популаренъ: до края на 16. столѣтие билъ издаванъ 15 пжти, въ 1608. год. излъзе 16-то издание. Скоро биде прѣведенъ на френски и първиятъ томъ биде издаденъ на 1560. год. подъ заглавие *Les Facetieuses Nuits*, вториятъ томъ послѣдва на 1573. год. заедно съ първия томъ и слѣдъ това още нѣколко пжти биде издаванъ. Приказка V-та отъ VIII-та ноцъ разказва слѣдното¹⁾ (*Стр.*): На острова Сицилия въ градъ Месина живѣлъ нѣкой си майсторъ Лавтанци, мъжъ вѣщъ въ двѣ изкуства: кроячество и магъосничество. Когато една вечеръ той правелъ магии въ стаята си, нечаяно билъ изненаданъ отъ ученика си. Този съ жедность желалъ да узнае тайнитѣ на майстора и прѣнебрѣгвалъ собствения си занаятъ, заради това майсторътъ му го изпратилъ назадъ при баща му. Не слѣдъ много врѣме бащата пакъ завежда сина си при майстора и го помолва, да го

¹⁾ *Les facetieuses nuits de Straparole. Paris 1857. томъ II., стр. 152. сл.*

приеме пакъ на учение, а ако би да не иска да работи, да го наказва. Обаче момчето търпѣливо понасяло жестокитѣ наказания на майстора, защото нощѣ прѣзъ една дупка на вратитѣ могло да наблюдава магнитѣ на майстора. Най-сетнѣ майсторътъ даже не криелъ отъ ученика дяволското си изкуство, като считалъ момчето за неразбрано и глупаво, защото какъ ще може да научи тежкото магьосническо изкуство, когато не могло да разбере лесния шивачески занаятъ? Обаче момчето само се приструвало, а въ дѣйствителностъ съ такава жедностъ учело магнитѣ, щото въ кжсо врѣме ги разбирало по-добрѣ и отъ майстора си. Веднажъ го посѣтилъ баща му и като видѣлъ, че синъ му, вмѣсто да учи занаятъ, върши всички груби работи, които трѣбало да върши слугинята, взелъ горко да оплаква бездарния си синъ. Този го успокоява обаче, че вече твърдѣ добрѣ е усвоилъ изкуството на майстора си, съ което ще може да печели много пари. Заранята ще му покаже изкуството си: ще се промѣни на хубавъ конь, а той нека го закара на пазаръ и нека го продаде скъпо, ала само юздата да не продава, защото въ такъвъ случай нѣма да го види вече. Сутринтъ ученикътъ се съблѣкълъ, намазалъ си съ нѣкаква масть цѣлото тѣло, изрѣмжалъ нѣколко думи и ето че се изправилъ прѣдъ баща си като хубавъ, якъ конь. На пазара се явилъ и майсторътъ Лактанци, разбралъ, че конятъ е свѣрхестественъ и че е неговиятъ ученикъ, та купилъ коня и прѣдумалъ продавача, да му даде и юздата. Магьосникътъ вързалъ коня у дома си въ обора и всѣки день, сутринъ и вечеръ, толкова го биелъ, щото конятъ омършавѣлъ и възбуждалъ съжаление у всѣкиго. Лактанци ималъ двѣ дъщери и тѣ се смилли надъ бѣдния конь, веднажъ го завели на рѣката да го напоятъ, но щомъ стѣпилъ конятъ въ водата, веднага се промѣнилъ на малка риба и се изгубилъ въ вълнитѣ. Магьосникътъ, като узналъ това, скокнѣлъ въ водата и се промѣнилъ на голѣма хищна риба. Насмалко цѣлъ да улови малката риба, но тя бързо доплувала до брѣга и изкочила въ подобие на рубинъ въ златенъ прѣстенъ, а този скочилъ въ кошничката, въ която събирала камъчета една отъ госпожицитѣ на царската дъщеря.

Царската принцеса, единствената дъщеря на царя, намѣрила прѣстения между камъчетата въ кошничката и го турила на прѣста си. Прѣзъ нощта прѣстенятъ се промѣнилъ на хубавъ юноша, разказалъ на царската дъщеря съдбинитѣ си и я молилъ за милостъ. Царската дъщеря се смиллила и му общала, че ще го избави. Въ това врѣме царитъ тежко се разболѣлъ и никой не можалъ да го изцѣри. Лактанци се научилъ и дошелъ въ царския палатъ, за да излѣкува царя, като не искалъ друга награда освѣнъ прѣстения, който царската дъщеря имала на рѣката си. Тя почнѣла да плаче горко, че искатъ да я лишатъ отъ прѣстения, който тя толкова била обикнѣла. Тогава прѣстенятъ я посвѣтвѣлъ да не го дава на магьосника, а ужъ отъ ядъ да го удари о стѣната. Тя направила това, и веднага прѣстенятъ станѣлъ на гранатова ябълка (наръ), тя се разпаднала и зръпцата се търкулили на всички страни

Като съгледалъ това, лѣкарятъ-магъосникъ се промѣнилъ на пѣтеть и изкѣлвалъ всичкитѣ зърнца, само едно се скрilo така, че пѣтетьтъ не можалъ да го види. Това зърно се промѣнило на лисица и тя одушила и извала пѣтета прѣдъ очитѣ на царя и неговата дъщеря. Слѣдъ това ученикътъ-магъосникъ се върналъ въ човѣшкото си подобие, разказалъ на царя съдбата си и се оженилъ за царската дъщеря.

Отъ югославянскитѣ версии и отъ версиитѣ на другитѣ съседни народи ни една не отговаря на тая най-стара записана версия отъ нашия сюжетъ и не може да се прѣдполага, че нѣкоя отъ тѣхъ ѝ е послужила за образецъ. Само нѣкои по-важни мотиви сж общи и то само въ нѣколко версии, така особено въ българскитѣ версии *Бб.* и *Бтц.* ученикътъ се промѣнява на пръстенъ на ржката на царската дъщеря и я поучава, какво да стане, обаче двѣтѣ тѣзи версии се различаватъ въ началото си и между тѣхъ нѣма пряма връзка. Единъ важенъ мотивъ е общъ въ версията на Straparola и въ сърбската (*C*) приказка, именно тоя, че пръстенатъ нощъ се промѣнява на юноша, по началото ѝ отчасти и крайтъ сж различни. Отъ какъвъ изворъ е черпалъ италианскиятъ разказвачъ, за това не може да се каже положително.¹⁾ Правдоподобно е, че Страпарола е прѣработилъ нѣкоя народна приказка.

Свързката, вѣроятно, и произходътъ на отдѣлнитѣ версии у балканскитѣ народи ще можатъ да се опрѣдѣлѣтъ по-отблизу, когато се запознаемъ съ съдържанието и формата на нашата приказка, както тя се приказва у другитѣ по-отдалечени народи. Ние ще запазимъ и попататкъ сжщия географически редъ, като минаваме отъ народъ въ народъ. Слѣдъ като се запознахме съ най-старата версия, записана отъ италианския нувелистъ въ половината на XVI. вѣкъ, ще разгледаме най-напрѣдъ нейнитѣ версии, записани въ по-ново врѣме у *романскитѣ* народи.

Прѣди всичко трѣба да се приведе модерната *италианска* версия изъ околността на Флоренция, която е свършено различна отъ Страпароловата.

Въ началото се разказва за единъ юноша, който моли за ржката на една царска дъщеря; тя се съгласява да се ожени за него, обаче съ условие, ако извърши едно по-голѣмо чудо (*se tu fai un miraculo più bello di questo, io ti sposo*). Сестрата на царската дъщеря била държана затворена отъ единъ магъосникъ. При него постѣпя юношата на учение и до толкова се прѣдава на учението, щото скоро надминава самия си майсторъ. Магъосникътъ ималъ въ него пълно довѣрие, повѣрилъ му 24 ключа отъ 24 стаи и му заповѣдалъ, само двѣ отъ тѣхъ да не отваря. Обаче юношата не послушалъ заповѣдта на майстора; веднажъ

¹⁾ Въ най-новото си съчинение Giuseppe Rua: *Le „Piacevoli Notti“ di Messer Gian Francesco Straparola, Roma 1898,* стр. 36. слѣд. поменува тая приказка между ония, които сж извѣстни отъ ориенталски сборници, ала казва само това: *Si tratta della fiaba di maestro Lattanzio e del suo discepolo, della quale non saprei dire quante versioni siano state raccolte nella tradizione orale moderna, e che trova un antico riscontro nella leggenda della nascita del barco Taliesin (sec. VI.) narrata nei Mablogion.* По-нататкъ се разказва уводната приказка отъ сборника Siddhi-Kür, която е твърдъ сродна (*molto vicina*) съ версията на Straparola. За нѣкоя италианска модерна версия на този сюжетъ съчинението не казва ни дума.

въ негово отсъствие отворил и онѣзи двѣ запрѣтени стаи: въ едната била царската дъщеря, въ другата единъ младъ князь. Царската дъщеря поучава юношата, както въ *Алб^а Г.* Най-сетнѣ юношата избѣгва у дома си и моли баща си, да продаде на магьосника три пкти три коня (e manda il padre a vendere al mago in tre volte tre cavalli), обаче безъ юздата, защото въ противенъ случай синъ му пакъ ще падне подъ властѣта на магьосника. Изрично не се споменува, че синътъ се промѣнява на конѣ; види се, че тая версия е прѣзначена, защото по-нататкъ още се разказва, че юношата билъ принуденъ да се върне при магьосника, когато бащата трети пктъ погрѣшилъ и изгубилъ юздата. (il padre fa bene per due volte: la terza il perde briglinolo). Сега вече юношата не изпълнява заповѣдитѣ на магьосника; той не мисли за друго, освѣнъ какъ да избѣга на свобода. Неговата сждба (урисница) му казва, (la sua sorte dice), че ще се освободи, щомъ продадениятъ конъ се доближи до вода. Този конъ билъ окаченъ отъ магьосника на едно дърво и веднажъ въ негово отсъствие откаченъ, но тъмо въ това врѣме се завърнжлъ и магьосникътъ, за да набие юношата. Но юношата се прѣправя на риба, а магьосникътъ го прѣслѣдва въ видъ на патка. Рибата става на прѣстень и се втурва на прѣста на царската дъщеря, която изисква по-голѣмото чудо. Магьосникътъ иска да вземе прѣстена, но тоя се промѣнява на зърно просо, сетнѣ на лисица и тя изѣжда квачката (магьосника). Тая приказка, разказана съвсѣмъ на кратко, прави впечатлѣние на краткъ изводъ отъ нѣкоя по-стара и по-пълна версия. Сходството на италианската версия съ аварската въ мотива, че царската дъщеря ще се жени за юношата, ако извърши нѣкое по-голѣмо чудо, посочи вече R. Köhler въ *Avarische Texte, herausgegeben von A. Schiefner, 1873.* стр. XV. слѣд. Безъ друго това сходство е само случайно, защото тѣзи двѣ версии другояче не си приличатъ.

Приказката, записана въ най-крайния западъ на Франция между *арморийскитѣ бретанци*¹⁾ (Фб), е съставена отъ версията на нашия сюжетъ и отъ другъ единъ мотивъ, какъ именно любимецътъ на жената на героя-магьосника отнема магьосническитѣ вещи на героя и го лишава отъ жена. Синъ на бѣдни родители, той трѣгва самичкъ по свѣта да си търси служба; билъ най-напрѣдъ условенъ отъ единъ господарь, когото излгалъ, че не знае да чете. Господарятъ го сграбчилъ и се възнесълъ съ него високо въ въздуха, сетнѣ слѣзжжлъ прѣдъ единъ хубавъ дворець въ една хубава алея отъ дървета, върху листата на които било написано: „Който веднажъ влѣзе тука, нѣма вече да излѣзе.“ Господарятъ му го натоварва, да подклажда огъня подъ едно гърне и жестоко да набие една мършава кобила, като му запрѣщава строго да не влиза въ двѣ стаи. Слѣдъ това заминава за една година и единъ день. Обаче кобилата била нѣкаква промѣнена принцеса; та подбужда слугата да избѣга отъ магьосника и да вземе отъ оная запрѣтена стая три червени

¹⁾ Revue Celtique I. (Paris, 1870. — 1872.), стр. 105. слѣд.

книги, да ги чете прилежно и сетнѣ да се качи на нея и избѣга заедно съ книгитѣ; ако си присвои тия книги, той ще стане най-голѣмъ магъосникъ на свѣта, и неговиятъ господарь ще изгуби всичката си сила. Кобилата още го научила, да се избави по слѣдния начинъ отъ пазачитѣ на господаря: на орлицата, която сѣдѣла на най-високата кула, да върже крилата, а главата ѝ между краката; на звънеца, който самъ отъ себе си извѣстява всѣка опасностъ, да извади езика (чука) и да го натъпчи съ кжделя. Бѣганьето имъ се удава съ помощта на една гжба, една шепя слама и една стъргалка (гребло). Тази версия значително наумлява I'. Слѣдъ това героиятъ закала кобилата и отъ нея излѣзва една гиздава принцеса, дъщеря на Нсаполския царь. Принцесата му казва, че не е урисана за него, а че ще му се падне дъщерята на испанския царь, но му обѣщава помощта си. Тогавя героиятъ прѣоблѣченъ като принцъ трѣгва на пѣтъ и понеже на гледъ и по обноски много приличалъ на сина на французкия кралъ, той билъ любезно приетъ отъ испанския кралъ като братовъ синъ. Обаче испанскиятъ кралъ билъ затворилъ дъщеря си съ една слугиня въ една кула и скрилъ въобще, че има дъщеря. Ала мнимиятъ принцъ посѣщава принцесата ноцѣ съ помощта на своитѣ магъоснически книги, и когато принцесата родила момче и той се призналъ, че е баща на дѣтето, кралятъ му далъ дъщеря си; слѣдъ смъртъта на краля той наслѣдилъ прѣстола му. Този епизодъ е вложенъ доста грубо и неумѣло. Слѣдъ това дохожда пакъ нашиятъ сюжетъ: за да може новиятъ кралъ да се върне при баща си и да му напечели пари съ помощта на извѣстнитѣ метаморфози, разказва се по-нататкъ, че новиятъ животъ никакъ не му се харесвалъ и че той вече слѣдъ една година искалъ да се завърне у дома си. Съ помощта на своитѣ магъоснически книги той сполучва да си намѣри едни кола, въ които като орелъ фѣрчи изъ въздуха съ жена си и момчето си. По пѣтя случайно стигватъ при двореца на единъ голѣмъ магъосникъ Fouques; палатътъ билъ златенъ, увисяжлъ на четири златни и четири сребърни вериги между небото и земята. И тоя магъосникъ билъ искалъ испанската принцеса, обаче напразно. Той поканилъ пѣтницитѣ при себе си. Нашиятъ герой забравилъ прѣзъ ноцта да си тури подъ възглавницата магъосническитѣ книги; Fouques ги грабва и сваля притежателя имъ. Обаче принцесата, която той билъ избавилъ отъ магъосника и отъ неговото проклятие, му дошла на помощъ, така щото си получилъ пакъ и жената и дѣтето. Така нашиятъ герой благополучно стигналъ при своитѣ родители, съградилъ си великолѣпенъ палатъ и щедро помагалъ на родителитѣ си, които вече въ нищо нѣмали недостаткъ, ала пакъ си останжли въ своята хижя. Сега пакъ се начева нашиятъ сюжетъ: единъ день синътъ казалъ на баща си, че въ обора ще намѣри единъ хубавъ волъ: да вземе и го заведе на пазаръ. Защо героиятъ иска тъкмо съ такива срѣдства да помогне на баща си, когато ималъ ужъ изобилие въ всичко, това не се обяснява въ приказката. Бащата продалъ вола, обаче безъ вжжето, при всичко че му прѣдлагали много повече

отколкото за самия волъ. Вола купуватъ трима дяволи, при това магьосникътъ, майсторътъ и господарятъ изчезватъ отъ сцената. И тримата кунувачи възсѣдатъ вола, ала той е буенъ и ги фърля; волътъ се промѣнява на куче, купувачитѣ на вълци, обаче кучето благополучно избѣгва у дома си. Другъ пъкъ баща му го продалъ на сжитѣ търговци, опилъ се и забравилъ да задържи юздата. И тримата възсѣднали коня и го ѣздили, докато ги изхвалъ единъ старецъ, а тѣ отсѣднали; въ това време конятъ скокналъ въ водата и се промѣнилъ на егуля, дяволитѣ го погнажи въ видъ на три голѣми риби; по-нататкъ той станалъ гълъбъ — тѣ три догана; слугинята отъ палата отива съ котле на кладенеца, въ котлето ѝ пада златенъ пръстенъ. Въ палата дохаждатъ трима музиканти и за награда, гдѣто свирили, искатъ златния пръстенъ, намѣренъ отъ слугинята. Тѣ и потърсватъ и намиратъ при нея единъ хубавъ принцъ, който обяснява всичко и казва, какво трѣба да се прави по-нататкъ: да запалжтъ именно една клода дърва, да фърлжтъ пръстения въ огъня, и музикантитѣ да скочжтъ въ него и дѣйствително тѣ наскочватъ като сжщи дяволи. Пръстенятъ се промѣнява на огърлено зърно всрѣдъ цѣлъ кушъ пшеница въ единъ хамбаръ; дяволитѣ се прѣобразяватъ на три пѣтела, зърното — на лисица. Ала приказката още не е довършена; по-нататкъ се разказва, какъ героятъ иска да избѣга отъ смъртъта и какъ желае да се подмлади, при всичко че вижда, какво избѣгване отъ смъртъта не е възможно.

Въ версията, записана въ департ. *Ile-et-Vilaine*¹⁾ (Ф) една бѣдна вдовица сама търси служба за сина си. Тя се срѣща съ единъ господаръ, облѣченъ черно, и той ѝ прѣдлага, да вземе момчето ѝ на служба; слѣдъ една година и единъ день нека дойде да си го прибере и ще получи 100 талера заплата. Жената се върнжла у дома и пратила сина си на онова мѣсто, гдѣто била се срѣщнала съ черно облѣчения господаръ. Слѣдъ шесть мѣсеца майката отива да види сина си и се научава, че го продала на дявола, но узнава и какъ може да го избави изъ ржцѣтѣ на дявола. Въ опрѣдѣления день майката дохожда при дявола за сина си, като се води по неговия съвѣтъ: дяволътъ ѝ изплаща условената сума пари, обаче твърди, че момчето не е вече у него. При все това, вдовицата настоява на своето; въ кщцата на дявола тя вижда всѣкакви работи: въ първата стая — човѣци отъ всички краища на свѣта, въ другата — разни влѣчуги, змии, жаби и др., послѣ отваря вратитѣ на стаята, изъ която се чувало чуруликанье и пѣние на птици и вижда една птица, която съ крилата си биела о прѣчкитѣ на своята клетка. Жената поисква тая птица, защото знаела, че това е нейниятъ синъ; като го отнася и излиза изъ вратитѣ, магията прѣстава: птицата се промѣнява на момче. Скоро обаче майка и синъ похарчватъ дяволскитѣ пари, и момчето трѣба да печели отново. Обаче то само не се прѣобразява на животно, а само прави магия: три класа прѣправя на три хубави овни; единъ господаръ —

¹⁾ Revue des traditions populaires II., стр. 311. слѣд.

(самъ дяволътъ) ги откупува, ако и да знае, че това сж три класа, и добръ ги заплаща. Когато се свършили пакъ паритѣ, синътъ промѣнилъ три снопа суха слама на три угоени вола и скъпо ги продалъ на сжщия господарь. Трети пѣтъ най-сетнѣ самъ се промѣнилъ на жребе, майката го продава на сжщия господарь заедно съ юздата, вопрѣки прѣдпазванията на сина. Господарятъ не води коня самъ, а го прѣдава на слугата, като му заповѣдва строго, по пѣтя да го напои въ езерото, обаче да не го възсѣда. Слугата не послушва, качва се на коня, който скоква въ езерото и му се изгубва подъ краката; както и въ *P*, конятъ се промѣнява на риба. Дяволътъ прѣдвижда това, бърже се спуща по тѣхъ и се промѣнява на лисица, а не въ хищна риба (щукъ)... *il fouille l'étang et se met a devorer tout ce qu'il rencontre: carpes, truites, anguilles* . . . Останѣла само една риба, тъкмо оная, която търси лисицата. Насмалко тая щѣла да улови рибата, когато била изплувала надъ водата, но тя се промѣнила на гълъбъ, който фрѣква прѣзъ първия отворенъ прозорецъ на една стая. Тамъ лежала въ леглото си една дѣвица; гълъбътъ - момчето лѣга при нѣя. Дѣвицата го изпѣжда подобно както въ *Стр.*, по той я моли, да го не гоши, а и казва, че ще се промѣни на златенъ прѣстень и ще се положи самъ на прѣста ѝ. Веднага ще дойде неговиятъ неприятель, ще прѣдлага за прѣстена златни накити, но тя да го не дава, а да го удари о земята. Краятъ на приказката е обикновенъ.

Въ версиата отъ *Poitou*¹⁾ (*Фп*) една жена поучава мъжа си, който въ условеното врѣме отива при магъосника за сина си, какъ трѣба да се отнася къмъ дявола (да не взема пари повече отъ условената платка) и какъ да намѣри и познае сина си: едно голѣмо дърво ще бѣде покрито съ малки птички, а на върха му ще види една малка сива птичка, която ще отваря клончето си, нея да поиска, защото тя ще бѣде сянъ му. Бащата обаче прѣдварително не билъ се сговорилъ съ магъосника, че ще получи сина си назадъ, само ако го познае. На пазара въ близкото село синътъ се продава първо въ видъ на прасе, сетнѣ въ видъ на старъ, мършавъ конь, съ този конь бащата участвува на припусканъето въ друго близко село и надвива; слѣдъ това конятъ скъпо е продаденъ, но безъ юзда; трети пѣтъ синътъ се промѣнява на хубавъ конь и бившиятъ му учитель го купува и то безъ юзда, която не му се иска до тамъ; магъосникътъ туря на коня свой оглавъ, завежда го въ обора на хана и заповѣдва на слугата, да върже коня на кжсо на яслата и да го мѣчи, до като изплѣзи езикъ. Слугата направилъ, както му било заповѣдано, но конятъ изплѣзилъ езикъ вече слѣдъ първия ударъ съ вилата. Заради това слугата оставилъ коня и минѣлъ на други конѣе; между това дошелъ единъ човѣкъ, съжалилъ коня и отрѣзалъ вжзето. Конятъ се промѣнилъ на птица и отлетѣлъ; майсторътъ го съгледалъ отъ двора и фрѣкнѣлъ по него въ видъ на орелъ. Въ градината се разхожда една дѣвица; птицата въ видъ на златенъ прѣстень пада прѣдъ нозѣтъ ѝ.

¹⁾ Léon Pineau, Les contes pop. du Poitou 1891. стр. 159. слѣд. бр. 8.

Дъвицата вдига пръстения, туря го на масата, а нощъ пръстениятъ я събужда въ видъ на юноша въ гражданско облѣкло; юношата ѝ обажда, че той билъ онзи пръстенъ, и че на другия день щѣлъ да дойде човѣкъ, който ще изцѣри баща ѝ отъ продължителна болѣсть, да му дадѣтъ пръстения, тогава тя да гледа обаче да не го остави да падне на земята. Така и станжло. Приказката се свършва както обикновено.

Друга една французска версия, която споменува Weinhold, Zeitschrift des Vereins für Volkskunde VI. 322. Luzel le magicien et son valet 1885. не ми бѣше достъпна.

Въ *фламандската* версия¹⁾ (*Фл*¹) слугата на магьосника и противъ строгото запрѣщение на господаря си изчета прилежно голѣмитѣ магьоснически книги и то толкова прилежно, щото скоро знае много повече отъ майстора си. Слѣдъ това му омръзнѣло да служи, та напуснѣлъ службата и си отишелъ дома. Магьосникътъ разбралъ добръ, що е вършилъ слугата при него, далъ му единъ конь и златна юзда (— въ *Бб* ученикътъ взима съ себе си нѣкакво чародѣйно лико) и му пзволилъ да продаде коня, но съ условие никога да не продава златната юзда, защото въ противенъ случай трѣба да заплати съ душата си. Веднажъ момчето пратило на пазаръ брата си съ коня, понеже нѣмало вече пари и било забравило, какъ се прави злато, и строго му заповѣдало да не продава златната юзда за никаква цѣна. Магьосникътъ прочелъ за това въ книгитѣ си, отишелъ на пазаръ и купилъ коня заедно съ юздата, слѣдъ като обѣщаль на продавача грамадна сума пари. Ала, щомъ хванжлъ магьосникътъ коня за юздата, тя се промѣнила на прѣкрасна златна птичка, която фъркнжла надъ къщата, като грачела скърбно. Когато продавачътъ се върнжлъ у дома, не заварилъ вече брата си, който билъ се промѣнилъ на оная златна птица. Птичката фъркнжла прѣзъ единъ прозорець, гдѣто лежала една болна принцеса, която никога не се усмихвала; птичката се оставила да я хванжтъ. Магьосникътъ узналъ всичко това и, прѣоблѣченъ като просякъ — харфонистъ, засвирилъ подъ прозореца и въ награда за това поискалъ птичката. Царятъ му я обѣщаль, при всичко че принцесата упорствувала. Когато магьосникътъ получилъ птичката, тя се промѣнила на кокошка, магьосникътъ обаче станжлъ голѣмо черно куче и глѣтнжлъ кокошката. Въ сщия мигъ умрѣла и принцесата. И така трагически се свършва тази доста развалена версия.

Друга една *фламандска* версия²⁾ (*Фл*²) се схожда ту повече, ту по-малко съ обикновената традиция на тая приказка: единъ ученикъ се научилъ отъ своя майсторъ да се промѣнява на разни животни, но не да прави злато. Бащата продалъ сина си първенеъ като угоенъ бикъ, втори пътъ го откупилъ магьосникътъ като хубавъ жребець заедно съ юздата. Искаль да го подкове, обаче това не му се удало. Ученикътъ

¹⁾ Revue des trad. popul II. 1887. стр. 356 слѣд. Оригинальтъ отъ тая версия е издаденъ въ сборника: Pol de Mont en Alfons de Cock, Dit Zijn vlaamsche Wondersprookjes. Gent 1896. стр. 74 слѣд. бр. 9.

²⁾ Pol de Mont en Alfons Cock и пр. стр. 294.

се промѣнилъ на заякъ, магъосникътъ по него въ видъ на хрътка; слѣдъ това ученикътъ се промѣнилъ на мушигрънче (малка птичка), магъосникътъ на ястребъ. Птичката фрѣкнѣла въ една къща, а ястребътъ отлетѣлъ. Слѣдъ това магъосникътъ пакъ се заловилъ въ човѣшки образъ да търси ученика; но той се промѣнилъ на пшеничено зърно, магъосникътъ на пѣтелъ, зърното станѣло на лисица и тя отхапала главата на пѣтела. За принцесата нищо не се приказва, тъй сѣщо не узнаваме, при какви обстоятелства и гдѣ магъосникътъ намѣрилъ ученика.

Германскитѣ версии на тоя сюжетъ сѣ тоже различни: въ версията изъ *Мюнстерско*¹⁾ (*Нм*) единъ човѣкъ съ сина си стигва въ една къща всрѣдъ една гѣста гора; магъосникътъ приема момчето на служба; бащата трѣбало да се завърне слѣдъ година; ако познае сина си, не трѣба нищо да му плати, въ противенъ случай ще му плати 200 талера, но че момчето за винѣги ще бѣде негово, това не се споменува. Когато слѣдъ една година бащата трѣгнѣлъ на пѣтъ за у магъосника, срѣщнѣлъ едно малко човѣче и то го научило, какъ да познае сина си. *Метаморфозата* става отчасти по пѣтя назадъ. Момчето става на хрътка сѣщо както въ нѣкои български приказки (*Бс*, *Брл*, *Бб*, *Бе*). Когато стигнѣли у дома, на другия день имало пазаръ въ близкото село, и момчето се промѣнило на конь. Коня купилъ заедно съ юздата магъосникътъ и го закаралъ въ обора. Тамъ дошла ратайката и по просба на коня му снела юздата. Конятъ отфрѣва въ видъ на врабче, а магъосникътъ сѣщо въ подобие на врабче го прѣслѣдва. Сетнѣ и двамата се промѣняватъ на риби и най-сетнѣ магъосникътъ на пѣтелъ, а ученикътъ на лисица. Мотивътъ за дѣвицата на брѣга и за прѣстения очевидно е забравенъ.

Останѣлитѣ германски версии почиватъ върху друга редакция, споредъ която ученикътъ е натоваренъ да изпращва книгитѣ на магъосника и под.

Въ *съверогерманската* версия²⁾ (*Нс*) единъ човѣкъ ималъ сѣщо такъвъ единъ синъ бездѣльникъ, който слѣдъ нѣколко дена избѣгва отъ служба, както и въ българскитѣ версии. Заради това бащата намисли да го даде на служба у дявола. Дяволътъ го натоварва да му изпращва книги, но при всичко че строго билъ му запрѣтилъ да ги не чете, той пакъ чете твърдѣ прилежно, даже и когато го заплашва съ наказание и го бие. Най-сетнѣ момчето избѣгало у дома си, когато дяволътъ го заплашилъ, че ще му прѣвие врата, ако би да чете пакъ. Подобно избѣгало и въ *Бшц.* и въ *Рм.* На пазара бащата продава жребеца съ юздата, защото синъ му и така си е хайлазинъ. Дяволътъ искалъ да го подкове и го завелъ на ковача, вързалъ го прѣдъ ковачницата и самъ влѣзнѣлъ вжтрѣ. Конятъ хитро си свалилъ юздата и избѣгалъ, като се промѣнилъ на заякъ. Дяволътъ го прѣслѣдва въ видъ на хрътка. Въ бѣгството заякътъ става малка птичка, дяволътъ соколъ. Птичката фрѣква прѣзъ прозореца

¹⁾ Grimm, K. H. M. бр. 68.

²⁾ Müllenhof Karl, Sagen, Märchen und Lieder der Herzogthümer Schleswig, Holstein und Lauenburg 1845. стр. 446. слѣд. бр. 27.

на единъ манастиръ, кацнъла на скута на една калугерка. Калугерката бързо затворила прозореца, птичката се промѣнила на пръстенъ и когато калугерката вечерята си легнъла, пръстенятъ се промѣнилъ на юноша и прѣспалъ при калугерката, заранята пакъ станжлъ на пръстенъ. Краитъ е обикновенъ; приказката не казва, що е станжло по-пататъкъ съ юношата и калугерката.

Повече или по-малко подобно се приказва тая приказка и въ другитѣ германски области; въ *Харцката* областъ¹⁾ (*Нх*) момчето продаватъ като куче, волъ и конь, обаче не на пазаръ, а у дома вързанъ прѣдъ къщата или въ обора. На коня прѣдъ ковацницата едно момче прѣрѣзало оглава. Конятъ на бѣгане се промѣнилъ на яребица и въ видъ на пръстенъ пада въ скута на царската дъщеря; за нѣкакъвъ прозорецъ не става и дума. Царската дъщеря била готова да прѣдаде пръстени на магьосника, защото пръстенятъ нищо не ѝ казва, сѣщо като въ българската версия *Бб.*; пръстенятъ падва на земята въ видъ на зърно ечмикъ. Останжлигѣ промѣни сж почти еднакви, само че пѣтелтъ билъ одушенъ отъ едно куче, а не отъ лисица. Послѣ царската дъщеря се оженва за юношата.

Въ версията отъ *Горния Пфалцъ*²⁾ (*Нн*) момчето, което било служило при магьосника си, отишло при баща си, когато изтекълъ срокътъ на службата му. Магьосникътъ купува коня още при първата продажба и го уморява до толкова, щото конятъ взема да пада, заради това той отсѣдва и го връзва на едно дърво. Въ това врѣме конятъ бързо се промѣня на чавка, магьосникътъ на ястребъ. Тѣ не се борятъ дълго врѣме; чавката пада на земята и се промѣня на златенъ пръстенъ, ястребътъ мисли, че ухапва чавката, глътва златния пръстенъ и се задушва. И така слугата на магьосника се избавилъ и можалъ и нататъкъ да прави разни магии. Краятъ на тая версия е свършено самостоенъ.

Подобна е версията отъ *Виена*³⁾ (*Нв*), но тя е твърдѣ съкратена: магьосникътъ прѣслѣдва слугата веднага, щомъ узнава, че прочита негови книги. Момчето избѣгва, като се промѣня на птица, магьосникътъ го прѣслѣдва въ видъ на хищна птица. Отдѣлнитѣ промѣни не се развазватъ, а само се поменува, че магьосникътъ се промѣнилъ на овесено зърно, момчето на пѣтелъ и че тоя глътнжлъ зърното. Види се, че тази версия е по-развалена, краятъ и е сѣщо като въ *X*³; безъ друго това сходство е само случайно.

Въ приказката изъ *Олденбургско* (*Но*) версията отъ тази редакция е съединена съ други мотиви: Магьосникътъ приема за слуга родения отъ жена и опитомена мечка герой „Hans Bär“, когато се увѣрява, че слугата не знае ни да чете, ни да пише. Всичката му работа състои въ това, да пази чиста една голѣма книга на господаря си. Обаче слугата прилежно изучава книгата и веднажъ билъ изненаданъ отъ господаря си, когато

¹⁾ Pröhle Heinrich, Märchen für die Jugend 1854. стр. 102. слѣд. бр. 26.

²⁾ Schönwerth F. Aus der Oberpfalz, Sitten und Sagen III. 1859. стр. 211. слѣд.

³⁾ Grimm K. H. M. III., стр. 114.

четълъ. Магъосникътъ се промѣнилъ на вълкъ и искалъ да го изѣде; тогава слугата става на мечка, магъосникътъ на лъвъ; слѣдъ това слугата се промѣня на житно зърно, магъосникътъ на пѣтелъ, слугата на лисица и отхапва главата на пѣтела. При това се присъединяватъ и нѣкои други мотиви: слугата трѣба да пасе зайци, еврейнтъ въ търнье и пр.

Отклонява се отчасти версията, записана въ *Грацъ*¹⁾ (*He*). Единъ бѣденъ студентъ се връща у дома си, но понеже му се свършили паритѣ, вижда се принуденъ да си търси нѣкаква служба. Той стигва при една тъмна къща въ една пуста мѣстность; въ къщата живѣлъ единъ старъ побѣлѣлъ човѣкъ, който му обѣщаль богата награда, ако добръ пази бѣлия му конь, черната му котка и пѣтела му, обаче строго му запрѣтилъ да не влиза въ послѣдната стая. Сѣщо като у *Straparola*, студентътъ ноцѣ забѣлѣзалъ, че господарятъ му прѣзъ всичко врѣме сѣдѣлъ въ оная запрѣтена стая. Любопитството не го оставя вече на мира и затова той влѣзълъ въ запрѣтената стая; тамъ намѣрилъ много книги и отъ тѣхъ разбралъ, какъ може човѣкъ да се мѣнява въ разни животни и прѣдмети. Заплашенъ отъ господаря си, той отива въ обора и тамъ му продумва единъ бѣлъ конь, т. е. една нещастна душа, и го моли да я избави, сѣщо както плѣнената принцеса въ *Аиб*² и *Г*. Въ бѣгството си помагатъ съ четка, гребло и кърпа за прахъ. Най-сетнѣ студентътъ си дошелъ у дома при баща си, гдѣто намѣрилъ голѣма сиромашия, но студентътъ знаелъ какъ да помогне. Първи пѣтъ баща му го продава като угоеспъ волъ, втори пѣтъ като хубавъ конь; коня купува онова човѣче заедно съ юздата. Слѣдва сцената прѣдъ ковачницата: дѣщерята на ковача сваля на коня юздата. Конятъ избѣгва въ видъ на заякъ, магъосникътъ трѣтва като куче по него. Заякътъ става на риба, магъосникътъ на рибарь и го прѣслѣдва съ мрѣжа, като въ българската версия *Бн.*; рибарятъ безмалко ще улови рибата, но въ това врѣме тя изфърква въ видъ на птица, магъосникътъ-стрѣлецъ иска да я устрѣли. Птицата влѣтѣва въ единъ дворецъ, дѣщерята на господаря я улавя и затваря въ една клетка, и толкова добръ я гледа и толкова я обиква, щото студентътъ се рѣшава да ѝ се изкаже. И сега дѣвицата вмѣсто птицата залюбва студента. Въ това време тежко се разболѣва бащата на тази дѣвица. Понеже нѣмало кой да го изцѣри, повиканъ билъ магъосникътъ, прочутъ като славенъ лѣкаръ. (Срав. приказката на *Straparola*). Студентътъ моли дѣвицата да го защити, защото знаелъ, че лѣкарятъ ще поиска него за награда; той ще се промѣни на прѣстень, а тя нека го фърли на земи. Слѣдватъ извѣстнитѣ промѣни: грахъ, пѣтелъ, лисица. Магъосникътъ още прѣдварително билъ искалъ оная награда, сега, като билъ погубенъ, самиятъ студентъ се наелъ да излѣкува господаря. Като го изцѣрилъ благополучно, той се оженилъ за дѣщеря му.

Въ статията си въ *Revue Celtique* I, стр. 132. слѣд. R. Koehler съобщава още нѣколко дански версии: *Etlar, Eventyr og Folkesagn fra*

¹⁾ Zeitschrift des Vereins für Volkskunde VI, 1896, стр. 320. слѣд.

Jylland стр. 36., Grundtvig, Gamle danske Minder i Folkemander I.; стр. 228. и 231., и една *норвежка* версия, Asbjornsen-Moë, Norske Folkeeventyr бр. 57. Обаче тѣзи сборници не ми бѣхъ достъпни. Втората *данска* версия въ сборника на Grundtvig ми е позната само по една бѣлѣжка на Köhler-а. Отъ нся виждамъ, че тя вѣроятно не се придържа напълно о редакцията за слугата, който е натоваренъ да изпрашва книги, както въ германскитѣ и сроднитѣ съ тѣхъ версии.

Чехо-моравскитѣ версии тѣсно се привързватъ къмъ германскитѣ версии отъ втория редъ: въ версията, която се приказва въ околността на *Каменице*¹⁾ (*Чк*) въ югозападна Моравия, ученикъ на магьосника е едно колкото лѣниво, толкова и бездарно момче. Задава му се сѣщата работа като въ германскитѣ версии *Нс, Нх, Нв, Но*. Както въ *Нв* ученикътъ, изненаданъ отъ господаря си, избѣгва въ видъ на гълѣбъ, а магьосникътъ фрѣква по него въ видъ на ястребъ. Момчето пристига у дома си и се избавя отъ господаря си тѣкмо въ минутата, когато баща му се стѣгалъ за пазаръ въ града. Синътъ се прѣправя на конь, та баща му да го продаде, но безъ юзда. Купува го бившиятъ му господарь, заедно съ юздата. Магьосникътъ не може да закара кони въ обора си: конятъ нѣколко пѣти се спѣва подъ него, повала на земята и отлетѣва като гълѣбъ. Господарятъ го прѣслѣдва въ видъ на ястребъ цѣль день и цѣла нощъ; сутриньта долетѣватъ до единъ дворець; гълѣбътъ фрѣква вжтрѣ при принцесата, която тѣкмо излизала на балкона и се прѣправя на прѣкрасенъ скъпоцѣненъ прѣстень. Бащата на принцесата се разболява и пр., подобно като въ *Нг*, съ тази само разлика (и по тази причина именно *Чк* се приближава къмъ *Стр*), че магьосникътъ-лѣкаръ поискава прѣстени като награда, слѣдъ като изцѣрява цара.

Въ първата версия отъ околността на *Рожновъ*²⁾ (*Чр*¹⁾ нѣма таквъ въводъ, а веднага се разказва, какъ единъ пѣтникъ постѣпилъ на служба при единъ магьосникъ, на когото трѣбало да чисти кпигатѣ, като му казалъ, че не знае ни да чете, ни да пише. Слугата умѣлъ обаче отлично да лѣже господаря си (тукъ има разлика отъ германскитѣ версии) така щото изслужилъ при него три години. Като награда той получилъ отъ магьосника три гроша, които винѣги се връщали при него. Когато се върналъ у дома си, спечелилъ много на баща си, защото се продавалъ на пазара въ видъ на конь, но всѣкога безъ юзда. Магьосникътъ узналъ за това, отишелъ на пазаръ и купилъ коня заедно съ юздата. Слѣдва сцената прѣдъ ковачницата, както въ *Нс, Нх, Нг* и както въ тая послѣдната дъщерята на ковача свалла на коня юздата. Промѣнитѣ въ бѣгството сѣ еднакви: заякъ — куче, славей — соколъ. Славейчето влетѣло въ единъ отворенъ прозорець въ града подъ едно легло; и когато дъщерята на стопанина сутриньта метѣла стаята, измела изподъ леглото единъ елмазенъ прѣстень. Магьосникътъ три години служилъ при този господарь като готвачъ и въ награда поискалъ само елмазенъ прѣстень,

¹⁾ B. M. Kulda, Moravské národní pohádky a pověsti IV., 1894., стр. 6. слѣд., бр. 5.

²⁾ Ib. II., 1875., стр. 30. слѣд., бр. 65.

сжщо като въ *C*. Както въ *Стр.* и въ *C* денѣ прѣстенятъ си е прѣстенъ, а нощѣ — юноша. Юношата поучава дъщерята, какво да направи съ прѣстения. Той ще изфрѣкне като кокошка съ деветъ пилета, подобно като въ българскитѣ версии *Бс*, *Бк*, *Бк*², *Бл*, *Бп*, *Бпи* и въ грѣцката версия *Г*. Най-сетнѣ невѣстудка разкъсва кокошката и пилетата.

Въ втората версия отъ околността на Рожновъ¹⁾ (*Чр*²⁾ магъосникътъ задава сжщата работа на най-малкия синъ на единъ съвсѣмъ бѣденъ човѣкъ, като го уславя за три години. Той не му запрѣщава обаче да чете книги, а напротивъ го учи въ училище, докато го научва на всичко, каквото самъ знае. Когато момчето се върнѣло у дома си, прѣсторило се най-напрѣдъ на волѣ, сетнѣ на конѣ. Магъосникътъ отъказва да повърне оглавникъ, защото билъ купилъ коня заедно съ оглавника и всички други принадлежности. Слѣдва сцената прѣдъ ковачницата. Едно смѣло момче свали на коня оглавника. Конятъ се промѣнява на птица и долѣтѣва въ една градина при една принцеса, промѣня се тукъ на хубавъ юноша и обажда, какво ще стане сетнѣ: че ще се промѣни именно на прѣстенъ. Магъосникътъ ѣ донеся хубави трендафили и други цвѣта и иска прѣстения. Прѣстенятъ става на зрѣнце, което падва въ праха и се изгубва. Магъосникътъ не може да го намѣри и е принуденъ празенъ да се върне. Зрѣнцето се прѣправя на юноша, който остава у принцесата на служба, слѣдъ като показва толкова изкуство и знание.

Въ друга една *ческо-моравска* версия²⁾ (*Чм.*) единъ „чернокнижникъ,“ прочутъ на ширѣ и на длѣжъ самичѣкъ дохажда у едно бѣдно и многобройно сѣмейство, отъ което взема на служба най-голѣмия синъ. Магъосникътъ му опрѣдѣля работа и заминава по свѣта за цѣла година. Момчето прослужва тамъ почти три години, прочита всички книги и се научва почти толкова, колкото и господарятъ му. Слѣдъ това не иска вече да слугува, а да стане самъ магъосникъ и господарь. — Заради това то избѣгва, като задигва и нѣкои книги на господаря си. Момчето искало да вземе ония книги, които съдържали ядвата на магъосническото изкуство, обаче служебнитѣ духове на господаря му му подлагали други книги и, за да го накажѣтъ още повече за неговата прѣдателска постѣпка, запалватъ къщата на родителитѣ му. За да имъ помогне донѣгдѣ въ тая неволя, младиятъ магъосникъ се продава въ разни промѣни като куче, крава и пр. и най-сетнѣ като хубавъ конѣ. Купва го магъосникътъ и злѣ го измѣчва; като се спрѣли прѣдъ една ковачница, хората много съжаливали коня. Особено го окаявала една бабичка, която му свалила оглавника, помъ той ѣ продумалъ. Конятъ става врабче, магъосникътъ литва по него като ястребъ и фрѣва въ царската градина, въ която се разхожда царската дъщеря, като въ *Бб.*, врабчето се спуща на ржката ѣ като златенъ прѣстенъ. Вечеръта, като се връща въ стаята

¹⁾ *Ив.* стр. 83. слѣд., бр. 82.

²⁾ *Jak. Malý, Národní pohádky, vyd. 4. 1886. (Výbor drobných spisů sv. III. Národní bibliotéka sv. 44) стр. 112. слѣд., на нѣмски: Alfred Waldau, Böhm. Märchenbuch 1860. стр. 116 слѣд. Записана въ Моравско въ околн. на Јемница, ср. Český Lid, VI., 183.*

си, щомъ затворила вратитѣ, исправилъ се отпрѣдѣ ѝ единъ красивъ юноша, разказалъ ѝ сѣдбата си и прѣдизвѣстилъ ѝ, че ще дойде за него магьосникъ, прѣоблѣченъ като богатъ князь. Князьтъ не се промѣня самъ на пѣтелъ, а затрѣбва, и прѣзъ прозораца влитатъ орлякъ гълъби; когато гълъбитѣ не могли да изкълъжтъ послѣдното зърно грахъ, което се търкулило въ една междина между дѣскитѣ, князьтъ се промѣня на мишка, противъ която обаче изъ междината изкача единъ котакъ.

Въ двѣ други чехо-моравски версии нашата приказка или поне неинитѣ слѣди сж присѣдинени къмъ други сюжети. Въ версията отъ югозападна Чехия¹⁾ (Чв.) слугата тѣй сжщо е задълженъ да изпрашва книги; веднажъ той захванълъ да чете една книга, ето че се изправили прѣдъ него 12 желѣзни човѣци, които съ единъ гласъ извикали: „както обичашъ господарю“; отъ друга една книга той научилъ, какъ да се промѣнява. — Тая книга изучилъ цѣла на изустъ. Единъ пакъ той взелъ съ себе си книгата, съ която можелъ, когато обича, да извиква ония 12 желѣзни мже, прѣправилъ се на гълъбъ, а книгата прѣтворилъ на червено поясче (герданче) и отлѣтѣлъ. Господарятъ му го прѣслѣдва като ястребъ. Промѣнитѣ въ бѣгството сж слѣднитѣ: гълъбътъ става на грахъ, ястребътъ на конь, конятъ иска да опаса граха, но той става на параклисче, конятъ — на тълпа хора, които искатъ да разкопактъ параклисчето, то става на къртъ, тълпата — на мишка, къргътъ на котка, която изѣжда мишката. Котката се промѣня на хубавъ градинарь, а тоя съ помощта на магьосническата книга — на 12 тѣхъ желѣзни мже и става зеть на царя. Промѣнитѣ отчасти наумяватъ Х²⁾.

Споредъ мораво-словашката версия²⁾ (Чс), слугата билъ задълженъ да гледа единъ отъ коньетѣ на магьосника. Тамъ имало и единъ шкафъ съ магьоснически книги, въ който той не трѣбало нито да надниква даже. Конятъ съвѣтва слугата, да избѣга съ него, ако не иска да стане нещастенъ. Слугата послушва; по-нататкъ слѣдва сюжетътъ за златокосия градинарь. Тукъ намираме вече само скромни нѣкои остатъци отъ нашия сюжетъ, които напомнятъ редакцията Нг.

Сжщата задача има слугата въ словашкитѣ версии, които се разказватъ на разни мѣста³⁾ (Сл.¹⁾ Едипъ бѣденъ баща трѣгва съ сина си на чужбина да му намѣри служба. Като вървѣли изъ едни планини, намѣрили тамъ единъ чернъ човѣкъ, що седѣлъ на една скала съ книга въ рѣка. Магьосникътъ приема момчето на служба и да го учи съ условие, че бащата ще дойде за него слѣдъ 7 години. Тогава дори ще може да го прибере, и то ако го познае, а въ противенъ случай ще остане неговъ за винъги. Тукъ се полага, както виждаме, сжщото условие,

¹⁾ Národní písně, pohádky a pověsti, pořádá spolek Slavia, Rady II, odděl. 2. (1878.) стр. 23. слѣд.

²⁾ Pohádky a pověsti našeho lidu 1882., стр. 16. слѣд.

³⁾ А. Н. Skultety a Pav. Dobšinský, Slovenské povesti I. 1858. стр. 173. слѣд. бр. 18.; по началото си принадлежи тукъ и бр. 25. стр. 239. слѣд. отъ сжщия сборникъ. Сходна, освѣтъ въ нѣкои подробности, е и приказката въ сборника Božena Němcová, Slovenské pohádky. a pověsti II., 1889. стр. 3. слѣд.

вакто въ *P*, *X*² и *X*³ и отчасти като въ *Hm*. Запитано отъ магъосника, момчето отговаря, че не знае да чете и заради това магъосникътъ го патоварва, да му чисти и испрашва книги. Слѣдъ седемъ години магъосникътъ се връща и, като намѣрва всичко на редъ, похвалва момчето, защото не знаеялъ, че неговиятъ ученикъ билъ изучилъ магъосническото изкуство отъ неговитѣ книги. Магъосникътъ не изпълва обѣщанието си, че ще учи момчето, защото цѣли седемъ години го оставя самичко. Това противурѣчие се обяснява най-добрѣ отъ влиянието на друга нѣкоя версия, подобна на *Чр*². Опрѣдѣлениятъ срокъ за службата изтича, и бащата трѣбва да си прибере момчето назадъ. Синътъ се затича да го посрѣщне, ала не промѣненъ въ нѣкакво животно, въ гълъбъ както въ *X*² и *X*³ — а само като момче, чисто облѣчено, и казва на баща си, какъ ще може да го познае всрѣдъ единъ орлякъ гълъби на стрѣхата. Бащата го познава споредъ условения знакъ. Но при всичко това, магъосникътъ не му го дава, защото трѣбало дълго врѣме, докато отъ гълъбъ се прѣобърне пакъ на юноша. Тогава момчето избѣгва у дома си, като задигва съ себе си магъосническитѣ книги, както въ *Чв*. Сетнѣ бащата го продава като бикъ, като волъ и най-сетнѣ като конь, въ друга една версия у В. Немцова *Сл*² (гл. заб. 3., стр. 418.) само като копь, коня го купува магъосникътъ и избѣгва съ него, като го хваща за юздата, докато бащата брой паритѣ. При сцената прѣдъ ковачницата едно момче сваля на коня юздата. Остатъкътъ е като въ *Чр*² и *Чк*. Обажда се именно, какъ магъосникътъ изцѣрилъ болния царъ и какъ щѣлъ да се годи за принцесата, защото царятъ обѣщаль дъщеря си на оногова, който го изцѣри. Принцесата изпуска обаче пръстения, като го сваля отъ ржката си. Пръстениятъ става на просо, лѣкарятъ на пѣтелъ, едно зърно се търкулва въ една междина, и, за да може да го извади, пѣтелътъ става на мишка, зърното на котка, значи отчасти като въ *X*², *Чв*. Въ друга версия у В. Немцова магъосникътъ-лѣкаръ прѣдварително изисква пръстения въ награда като въ *He*; принцесата отъ любовъ къмъ баща си се съгласява. Промѣнитѣ въ *Сл*² отчасти сж други: принцесата настѣпва едно зърно съ крака си и отъ него става ястребъ, който разкъсва гълъба-магъосникъ. Приказката се свършва съ весела свадба.

Въ версията изъ *Бошацкитъ* долина въ *Тренчински* комитатъ¹⁾ (*Сл*³) едно момче отива да си търси служба. Магъосникътъ, кокалестъ, сухъ, високъ, облѣченъ въ черно отъ главата до петитѣ, го приема безъ всѣкакви прѣдварителни разпитвания и му задава сжщата работа, както въ *Сл*². Както въ *Стр*. то заварва господаря си наведенъ надъ една голѣма внига и, когато магъосникътъ слѣдъ нѣколко време заминава, момчето въпрѣки запрѣщението взема съ такова внимание да чете книгата по цѣли дни, щото понѣкога забравяло даже да яде. Когато господарятъ му се завърнѣлъ слѣдъ три мѣсеца, намѣрилъ всичко на редъ, само попиталъ слугата си, дали е челъ книгата. Той отказалъ, като излѣгалъ, че ужъ

¹⁾ Slovenské Pohľady XVI., 1896. стр. 328. слѣд.

никога не билъ ходилъ на училище и не знаелъ да чете. Когато господарятъ пакъ заминълъ на нѣгдѣ, слугата научилъ цѣлата книга на изусть и избѣгалъ при баща си. Магьосникътъ веднага купува коня съ оглава. Бащата на момчето толкова се радва за полученитѣ пари, щото съвсѣмъ забравя заповѣдта на сина си. Оглавника сваля отъ коня валфата на ковача. Магьосникътъ дошелъ за прѣстения като хубавъ, богато облѣченъ принцъ, а не като женихъ. По-нататъшнитѣ промѣни сж сжщитѣ както въ *Сл.*¹

Полскитъ версии тѣй сжщо принадлежатъ къмъ разни редакции отъ нашия сюжетъ. Въ версията изъ *Краковско*¹⁾ (*Пк.*) магьосникътъ приема момчето на служба, когато му казало, че не знае ни да чете, ни да пише. За нѣкакви магьоснически книги не става ни дума. Задачата на момчето е да храни вързания въ палата на магьосника конь съ месо, а на вързаното съ синджиръ куче да дава сѣно, и да ги бие, ако не яджтъ. Конятъ го съвѣтва, да вземе отъ третата стая книжката, която ще му бжде най-нужна, и сабята, съ която да отсѣче главата нему и на кучето. Слугата извършва това и прѣпраща така кучето и коня на човѣци. И тримата заедно отъ това избѣгватъ. Срав. *Ус. Нг.* Момчето се връща при баща си и се промѣнива на конь; на втория пазаръ го купува магьосникътъ. Сцената прѣдъ ковачницата е като въ *Ур.*² и др. Конятъ се промѣня на мишка, която се увира въ една дупка подъ огнището; магьосникътъ въ видъ на котаракъ иска да я улови, като въ *Бн.* Послѣ мишката става на гълъбъ, котаракътъ на ястребъ. Гълъбътъ отлѣтява въ градината на единъ господарь и скача по дърветата въ видъ на канарче, а ястребътъ поради голѣмитѣ си крилѣ не може да го гони. Канарчето позволява на дъщерята на господаря, да го улови. Тоя го затвара въ една клетка подобно като въ *Нг.* Магьосникътъ идва като търговецъ и купува птичката, като заплаща за нея голѣма сума пари. Докато брой паритѣ, въ друга една стая птичката помолва господаря, да я прѣдаде самичъкъ на магьосника, а да не я взема магьосникътъ отъ стѣната заедно съ клетката. Птичката се промѣня на петъ пшенични зърна, петото зърно се прѣобразява на лисица, която изяжда пѣтела.

Въ версията отъ *Познаньско*²⁾ (*Пн.*) нашиятъ сюжетъ е съединенъ съ сюжета за тримата братя, които тръгнали да освободятъ една принцеса отъ една хала. Най-сетнѣ тръгналъ и най-малкиятъ братъ Войтекъ, който въ гората се срѣщналъ съ магьосника. Тоя го приелъ на служба, когато повѣрвалъ, че не знае да чете. Магьосникътъ го натоварва, да му гледа птичката въ клетката и коня въ обора, като въ *Пк, Ус, Нг.* Въ отсъствие на магьосника Войтекъ прилѣжно чете книгитѣ му и добръ гледа птичката, която била омагьосана царска дъщеря, и коня, нейния братъ, сжщо омагьосанъ. Тѣ го съвѣтватъ, да ги поиска за награда, когато господарятъ слѣдъ една година се завърне, и така да ги освободи. Магьосникътъ му ги подарява, при всичко че не му се искало да ги даде. Принцесата се върнѣла у дома си, а принцътъ му помага изпърво

¹⁾ St. Ciszewski, Krakowiaczy I, 1894. стр. 73. слѣд. бр. 63.

²⁾ O. Kolberg, Lud. Serya XIV. W. Ks. Poznańskie, częśc VI (1881.) стр. 44., бр. 11.

да извади братята си отъ една кръчма, въ която били паднали, когато тръгнали на пѣть. Слѣдъ това Войтекъ продължава пѣтя си, благополучно избавя двѣ принцеси отъ ногтитѣ на една седмоглава хала и ги завежда въ оная кръчма при братята си. Тѣ искатъ обаче да го погубятъ съ помощта на прѣдателскитѣ принцеси. Едвамъ слѣдъ дълго време той успѣва да си дойде у дома; между туй братята били се оженили вече за принцеситѣ. Никой не го узнава, родителитѣ му го приематъ само за споменъ на най-малкия глупавъ синъ, когото считали за изгубенъ. Така той става учителъ на дѣцата на своитѣ братя, особено по музиката, но не забравя да помогне и на сѣмейството си. За тая цѣль той се промѣня въ черъ конь; баща му да го закара на пазарь да го продаде, обаче безъ юздата. Дохажда магъосникътъ и го купува заедно съ юздата, слѣдъ като отива баща му. Слѣдва сцената прѣдъ ковачницата. Птичката, прѣслѣдвана отъ ястреба, влита въ единъ царски палатъ прѣзъ прозореца, прѣзъ който тъкмо гледала принцесата и се скрива въ пазвата ѝ; птичката се промѣня на прѣстенъ и се надѣнва на прѣста ѝ, тъкмо когато ястребътъ иска да я сграбчи. Магъосникътъ съ магии направя да се разболѣе принцесата, а не баща ѝ, както въ *Стр* и въ другитѣ сродни версии, и то толкова тежко, щото никой не може да я издѣри. Прѣстенятъ се промѣня на юноша, който извѣстява на царската дъщеря, че ще дойде магъосникътъ и я поучава когато баща ѝ заповѣда, да прѣдаде прѣстения на магъосника, да го изтърве на земята. Отъ прѣстения се образуватъ три зърна грахъ, отъ магъосника пѣтелъ, отъ зърната — поръ.

Въ версията, записана между *Бескидскитѣ планини*¹⁾ (*Пб.*) изпущанята е цѣлата първа часть отъ нашата приказка, та се начева просто така: „едно врѣме имало трима братя и единиятъ отъ тѣхъ билъ такъвъ, щото ставалъ каквото обичалъ“. Първиятъ пѣть той е продаденъ като прасе, втория пѣть го купува като конь магъосникътъ заедно съ юздата. Слѣдга сцената прѣдъ ковачницата. На бѣганье птичката се промѣня на лисица и убива ястреба, който я прѣслѣдва. Съ това обаче още не се свършва приказката. Магъосникътъ ималъ синъ, който търселъ оная птичка; лисицата се промѣня на пгичка и тя влетѣва въ прозореца, който тъкмо била отворила една госпожица. Синътъ на магъосника купува птичката; господарятъ желае да я продаде, но птичката обажда на госпожицата, че ще стане на прѣстенъ на нейния прѣстъ, и когато господарятъ го продаде на сина на магъосника, тя да го изпусне на земята. Съвсѣмъ чуденъ е краятъ: господарятъ иска да изгори дъщеря си и птичката. Когато вече донесли дърва, птичката пожелала да узнае, какъ ще гори. Затова направили една малка дупка, за да може да гледа съ едното око прѣзъ нея. Птичката се промѣнила на брѣмбаръ, излѣзла изъ дупката и се промѣнила на орелъ, който отлетѣлъ съ госпожицата, та не могли да ги изгорятъ.

¹⁾ Dr. Władysław Kosiński, *Materiały do etnografii góralskiej w Beskidach*. — (*Zbiór wiadomości do antropologii krajowej* V. 1881. одд. 3. стр. 254. сл. бр. 56.)

Въ другитѣ полски версии се сключва договоръ между магьосника и майката на ученика, именно въ версията изъ *Куявско*¹⁾ (*Пку*); договорътъ е почти сщиятъ като въ *Нм.* Когато слѣдъ опрѣдѣленото врѣме майката идва за сина си, посрѣща я дъщерята на магьосника, защото ученикътъ билъ се влюбилъ въ нея и ѝ съобщава, какъ ще може да познае сина си. Така майката благополучно се връща у дома си заедно съ сина си. Момчето го продаватъ като прасе, волъ, конь: купува го магьосникътъ, като дочува, какви работи върши неговиятъ ученикъ въ градеца. Докарва го у дома си и иска да го накаже и мъчи, но дъщеря му го избавя. Конятъ избѣгва, магьосникътъ въ видѣ на вълкъ го прѣслѣдва, конятъ става лисица и тича въ града, вълкътъ по нея; лисицата пристига до една вода и тамъ се прѣправя на прѣстень. Прѣстения го глѣтва една риба, рибари я улавятъ и продаватъ на магьосника, тъкмо когато женель дъщеря си. Слугинята, като чистела рибата, намѣрила прѣстения; щомъ го съгледала дъщерята на магьосника, веднага го познала и замѣнила съ другъ прѣстень. Тя отишла съ него въ градината, прѣстениятъ станжлъ на юноша. Тукъ тѣ се съвѣтватъ, защото тя имала вече другъ годеникъ. По съвѣта на юношата тя се връща съ прѣстения въ стаята и го удара о пода; отъ прѣстения ставатъ три зърна грахъ, годеникътъ става пѣтелъ, иска да изкълве зърната, зърпата ставатъ на ястребъ. Стариятъ магьосникъ най-сстнѣ оженва ученика за дъщеря си, защото разбралъ, че е по-уменъ отъ него. И така въ тази версия намираме една особена обработка, която се основава на любовното отношение между ученика и дъщерята на магьосника и върху влиянието на твърдѣ разпространенитѣ приказки за плѣнения принцъ, който съ съдѣйствието на дъщерята на магьосника рѣшава тѣжки задачи, които този му възлага.

Въ версията изъ *Ропчицкия окръгъ въ Галиция*²⁾ (*Пр.*) магьосникътъ приема момчето на учение за петъ години безъ всѣкакъвъ договоръ. Когато бащата дошелъ за сина си, съгледалъ въ първата стая широки грънци, турени на тригълна маса, намазана съ кръвъ; магьосникътъ ударилъ съ пръчка вратитѣ на втората стая; вратитѣ се отварятъ и изфрѣкватъ все черни гарвани, които кацватъ на грънцитъ и почватъ да пижтъ изъ тѣхъ нѣщо жълто, смраливо: кой отъ гарванитѣ е неговиятъ синъ? Бащата не го познава, и нажаленъ се връща, но старата магьосница се смилява за него и го съвѣтва, да се върне при магьосника, като го научава, че оня гарванъ е синътъ му, който най-много пие отъ гърнето. Гарванитѣ долетѣватъ пакъ, когато магьосникътъ отново затропва съ пръчката, кацватъ по грънцитъ и почватъ да пижтъ отъ тѣхъ нѣщо червено, миризливо. По указанията на магьосницата, бащата познава сина си и го продава като бикъ, прасе, конь; магьосникътъ купува коня заедно съ юздата. Магьосницата му идва на помощ, ковятъ се промѣня на черна птица, магьосницата на бухалъ, и двамата отлѣтѣватъ въ горитѣ

¹⁾ Kolberg, Lud, Serya III. Kujawy, część I. 1867. стр. 136.

²⁾ Zbiór wiadomości do antropol. krajowej XVI, odd. 2. стр. 68. сл.

надъ Висла и никой вече ги не видѣлъ. Тукъ краятъ е съвсѣмъ прѣ-
назначенъ: вмѣсто старата магъосница всѣки би очаквалъ дъщерята на
магъосника.

Въ тази обработка, до колкото ни е извѣстно, нашиятъ сюжетъ е
проникнълъ дору до сѣверонзточната часть на Европа — въ *Ливландската*
губернія.¹⁾ (Тл.). Веднажъ едно момче въ една гора се срѣщнѣло съ
единъ господарь и на въпроса, дали знае да чете, отговорило, че знае.
По-нататкъ господарятъ попиталъ: „Знаешъ ли и нѣмски?“ — „Не знамъ,“
отговорило момчето. „А руски?“ и когато момчето потвърдило, че знае,
господарятъ-дяволъ го оставилъ вече. Момчето забикаляло насамъ натамъ,
така че пакъ се срѣщнѣло съ дявола-господаря. Тоя пакъ му задава
въпросъ: „Знаешъ ли да четешъ?“ — „Не знамъ.“ — „Какви езици знаешъ?“
„Ни единъ, освѣнъ латински.“ Тогава господарятъ го приелъ на служба
и го натоварилъ да му чисти и гледа книгитѣ. Момчето желало да знае,
що е писано въ тѣзи книги, взело да ги прѣлиства и разбрало, че кни-
гитѣ съдържатъ всѣкакви баяния, написани на нѣмски, но момчето раз-
бирало донѣгдѣ този езикъ, заловило се да изучава книгитѣ, та станѣло
голѣмъ магъосникъ. Всѣка година дохаждалъ у тѣхъ единъ бѣлъ господарь
и разгледвалъ тѣхното жилище, като говорилъ само руски. Той свѣтвалъ
момчето да избѣга, защото въ противенъ случай ще го сполѣти смъртъ.
И дѣйствително, момчето избѣгало, когато дочуло, какъ неговиятъ господарь
заповѣдалъ на другитѣ дяволи, да го биждъ до тогава, докато се про-
мѣни на куче. Момчето избѣгало промѣнено на сърна (на козулю). На-
скоро узналъ това неговиятъ господарь, промѣнилъ се на ловджийско куче
и насмалко щѣлъ да го улови. Тогава момчето се промѣнило на ласто-
вица, дяволътъ на ястребъ; ластовицата се спуснѣла на земята, станѣла
на мишка, а дяволътъ я погнѣлъ въ видъ на змия. Момчето се промѣни
на щървелъ, който изяда змията. *Метаморфозитѣ* сж отчасти други от-
колкото обикновено, а въ латишката версия сж даже оригинални. Къмъ
нея се присѣдинява приказката, какъ това момче избавило три царски
дъщери, плѣнени отъ дяволитѣ.

По-далече на изтокъ тая редакция на нашия сюжетъ, въ която
магъосникътъ наема слуга, който казва, че не знае да чете и пише, не
е проникнѣла. До колкото ми е извѣстно, тая редакция се ограничава
само върху срѣдне-европейскитѣ народи.

Само въ нѣкои намираме още и оная чѣрта, гдѣто магъосникътъ
на връщане вързва коня прѣдъ ковачницата за да го подкове. Тукъ при-
надлежи прѣди всичко *малоруската версия изъ Галиция*²⁾ (Мрг). Единъ
сиромакъ отива съ момчето си въ града, на пѣтя ги срѣща единъ господарь
и уславя момчето; баща му ще дойде подиръ една година за него; особени
условия не се опрѣдѣлятъ. Въ опрѣдѣленото врѣме бащата трѣгнѣлъ да
си прибере момчето, но не знаялъ, гдѣ живѣе господарятъ му. Въ гората

¹⁾ О. Трейландъ, Латышскія народныя сказки. Сборникъ матеріаловъ по этнографіи,
издав. при Дашковскомъ Этногр. Музеѣ II. Москва 1884. бр. 47. стр. 49 слѣд.

²⁾ Живая Старина V. 1895. стр. 465 слѣд.

срѣща една бабичка, и тя не само му показва пжтя, но го и поучава, какъ да познае сина си: той билъ гълъбъ и щѣлъ да замахва съ крило. Когато намѣрилъ господаря, този му казалъ, да си познае сина, въ противенъ случай ще го изгуби. Позналъ го бащата по съвѣта на бабичката, но господарятъ му далъ 50 фйоринта, за да остави сина си още за една година. Слѣдъ една година пакъ срѣщналъ бабичката, и тя му казала, че синъ му сега билъ куче, а ще го познае по това, че „мордою мругне.“ Когато бащата го познава, господарятъ му плаща 100 фйоринта, за да го остави още за една година. Трети пжть бабичката поучила бащата, че синъ му билъ конь, а ще го познае по това, че той „вухомъ стригне.“ Когато бащата позналъ сина си, господарятъ прѣдпазва тогова послѣдния: „памятай, абись наперед мене не ѣхав, щоби бильше чародійства не вживав.“ Но при все това ученикътъ съ изкуството си помага на баща си да спечели. По пжтя за пазара се прѣправя на куче и улавя единъ заякъ; заминава единъ господарь, който, като намира такова чудно ловджийско куче, го купува, както става въ цѣлъ редъ български версии, на връщанье отъ магьосника. Слѣдъ това бащата го продава на пазара като волъ и най-сетнѣ като конь. На пазара дохажда и единъ генералъ, който се развиква, никой да не смѣе да купи коня. Конятъ пришепнува на баща си, да не го продава на тоя генералъ, защото билъ бившиятъ му господарь. При всичко това, бащата се вижда принуденъ да продаде коня, защото генералтъ се опиралъ о едно сждебно рѣшение, споредъ което конятъ трѣбало да се продаде заедно съ юздата. Господарятъ възсѣда коня и се отправя къмъ единъ ковачъ, за да го подкове съ петала, тежки по единъ и половина кантаръ. Дъщерята на ковача разслабва юздата на коня. Конятъ се прѣправя на гълъбъ, магьосникътъ па соволъ (кобцемъ); гълъбътъ разбира, че не ще може да избѣга, и, като вижда, че дъщерята на ковача влиза въ хижата, става на прѣстенъ и падва прѣдъ нея. Господарятъ иска да купи прѣстена. Слѣдватъ извѣстнитѣ промѣни: грахъ — кокошка — ястребъ. Замѣната на принцесата съ дъщерята на ковача се е извършила безъ съмнѣние въ ново врѣме, вслѣдствие прѣвначаванъето на приказката.

Тукъ принадлежи и *българската* версия изъ *Гродненския* уѣздъ и губерни¹⁾ (*Рбе*). Въ тая версия единъ много ученъ господинъ посѣщава единъ човѣкъ, който ималъ много дѣца, и откаралъ едно отъ тѣхъ съ колата си, като се обѣщаль, че ще го научи на всичко; за колко години го взема и подъ какви условия, не е казано. Види се, че това е пропустнжто. Най-сетнѣ бащата се отправя да търси момчето, което дохажда да го посрѣщне и му казва, че ще се промѣни на гълъбъ и че господарятъ ще му каже: „ако познаешъ, кой е синъ ти, ще ти го дамъ, ако не познаешъ, нѣма да ти го дамъ.“ Когато бащата узнава сина си, господарятъ се промѣнява на пѣтель, както билъ му казалъ по-рано синътъ; най-сетнѣ той промѣнява момчето и всички други на човѣци; бащата

¹⁾ *П. В. Шейкъ*, Матеріалы для изученія быта и языка русскаго населенія сѣверо-западнаго края II, 1893., стр. 57. слѣд., бр. 26.

пакъ го познава по указания знакъ. И така си отиватъ у дома. Момчето се промѣнява па конь, волъ; втори пътъ го купува бившиятъ му господарь, който плаща още толкова за вѣжето (воловодъ), колкото за вола. Прѣдъ ковачницата волътъ се отвързва, безъ да му помага нѣкой. Слѣдватъ обикновенитѣ промѣни: заякъ — хрътка, риба — голѣма риба, прѣстень (прѣстенятъ се разпада на десетъ макови зърна) — пѣтель, госпожицата скрива подъ крака си петъ зърна, отъ тѣхъ излѣзва една голѣма птица, която изядва пѣтела. Госпожицата се разхожда самичка по брѣга.

До западнитѣ версии по-близка е *жмудската* приказка изъ *Понтъ-тъжския* окръгъ, Ковненска губерни¹⁾ (*Жн*). Тази версия е съединена съ единъ възлюбенъ въ срѣднитѣ вѣкове сюжетъ: за любовника, който останѣлъ да виси вѣнка на втория катъ. Единъ студентъ отъ срамъ избѣгалъ изъ града и постѣпилъ на служба у единъ магъосникъ. Каква е била тази служба, не се описва, а само се разказва, че откраднѣлъ отъ господаря си една юзда и книги изъ една затворена стая и избѣгалъ. Слѣдъ това се главилъ у единъ селянинъ, който продалъ коня заедно съ юздата. Магъосникътъ го яхнѣлъ и отишелъ при своитѣ роднини. Тукъ вързалъ коня на плета. Конятъ самичкъкъ си свалилъ юздата и избѣгалъ въ рѣката. Останѣлото е еднакво: прѣстения намѣрили двѣ моми, като перѣли на брѣга. Историята не се свършва съ свадба; а момчето заплаща на момичето много пари, защото го избавило отъ неминуема смъртъ, като фѣрлило прѣстения на земята.

Въ другитѣ версии магъосникътъ, слѣдъ като избѣгва съ купения конь, слѣзва въ една кръчма и вързва коня вѣнка. Инѣкъ тия версии принадлежатъ на друга редакция. Въ тѣхъ магъосникътъ се казва *Охъ*, както и въ българскитѣ версии. Сѣщото е въ приказката, записана въ *Смоленска губерния*²⁾ (*Рсм*). Една жена търси за момчето си добро мѣсто и малко работа; слѣдъ като пътувала два дни, тя се уморила, сѣднѣла да си почине на една могила (на курганушку) и изохкала: охъ, Боже мой! Ето че отнѣгдѣ-си изкочилъ Охъ и попиталъ, защо пѣшка така; той обѣщава да ѝ даде всичко и я поканва да му даде сина си. Когато го довела, той го взема за три години безъ особени условия. Слѣдъ три години тя трѣгнѣла да си го прибере и по пътя срѣщнѣла единъ старецъ, като въ *Нм*, а не бабичка, като въ *Мрг*, който ѝ казалъ, какъ да познае сина си между 12 жребци. Обаче жената не послѣдвала тоя съвѣтъ, а се карала на магъосника, че тя му повѣрила момче, а той ѝ давалъ жребець. Магъосникътъ я изпѣжда и ѝ казва да дойде пакъ слѣдъ три дни; когато дошла обаче, тя пакъ не могла да го познае между 12 гълъба, затова трѣбало да дойде още веднажъ слѣдъ три дни; тогава сѣщиятъ старецъ ѝ обяснява, какъ да познае сина си между 12 свършено подобни момчета. Тя послушва дадения съвѣтъ и благополучно завежда момчето у дома си. Още когато първъ пътъ момчето се прѣправя на конь, купува го ма-

¹⁾ M. Dowojna Sylwestrowicz: Podania żmujdzkie II. Biblijoteka Wisty, XIII, 1894., стр. 58.

²⁾ В. Н. Добровольскій, Смоленскій этнограф. сборникъ I. (1895.), стр. 615., № 35.

гьосникътъ и се спира прѣдъ една кръчма край едно село; край кръчмата минава майката и, като вижда коня вързанъ толкова тѣсно, че не може даже да стои, ти му сваля оглавника, когато и той я помолва за това съ човѣшки гласъ. Така въ тая версия конятъ е освободенъ отъ майката, а не отъ чужди дѣца, отъ дъщерята на ковача и др. Свършено особени сж метаморфозитѣ при бѣганъето. *Охъ* прѣслѣдва коня въ подобие на вълкъ, конятъ става на ловець; вълкътъ, като вижда, че ловецътъ ще го убие, промѣнява се на огънь и взема да гори ловеца. Той се промѣнява на вода, за да угаси огъня. *Охъ* се промѣнява на щука, ученикътъ на костуръ (ершъ, *perca fluviatilis*). По-нататъшната сцена съ прѣстения и принцесата е изпустнѣта. Сжщо сж поизмѣнени и метаморфозитѣ: щуката - *Охъ* става дребенъ камъкъ, костура - ученикъ се прѣвръща на пѣтелъ. *Охъ* сетнѣ се промѣнява на астребъ, пѣтелътъ на орелъ и разкъсва астреба.

Подобно се начева една друга (*велико-*) *руска* версия, на която произходътъ не е познатъ¹⁾ (*Pa*³). Старецътъ *Охъ* приема момчето на учение съ условие, че майка му ще дойде за него тѣкмо слѣдъ 7 години; ако го познае, ще може да си го вземе; ако ли не го познае до трети пѣтъ, ще бѣде неговъ за всѣкога. Майка му нито първи пѣтъ не го познала, когато на подсвиркване прилѣтѣли 12 скворци, нито втория пѣтъ (слѣдъ три години) между дванадесетъ гълъба; когато слѣдъ други три години дошла за послѣденъ пѣтъ, тя прѣдварително узнала отъ сипа си, по какво ще го познае, обаче синътъ не излѣзълъ нарочно да я посрѣщне, като въ цѣлъ редъ версии, а господарятъ му го яхнѣлъ и отишелъ да се разходи. Прѣдъ една кръчма го връзва. Тукъ се явява реминисценция отъ версията, която се свършва както прѣдидущата. По неговитѣ указания майка му го познава между дванадесетъ жребци. Когато магьосникътъ купилъ ученика като конь, разкарвалъ го три дни и три нощи и го измѣчилъ до кръвь, така щото конятъ едвамъ останѣлъ живъ. Сетнѣ се ужгилъ къмъ кръчмата, вързалъ коня на плета и толкова тѣсно му стѣгнѣлъ главата, щото едвамъ можѣлъ да диша. На коня свалила оглавника една мома, която минѣла край кръчмата. Метаморфозитѣ, съ малка само разлика, сж сжщитѣ като обикновено: ловджийско куче — вълкъ, мечка — лъвъ, бѣлъ лебедъ — соколъ, костуръ — щука. Царската дъщеря на брѣга, прѣстень. *Охъ* прѣкупникъ; просо — пѣтелъ; ястребътъ одушва пѣтела, който вече изфрѣква на прозореца, весело замахва съ крила и изкукуригва: „изѣдохъ, когато искахъ.“

Въ останѣлитѣ малоруски, бѣлоруски, великоруски, литовски и латински версии магьосникътъ *Охъ* приема момчето на учение при извѣстни условия, като въ Р, X³, магьосникътъ го купува; промѣни: риба и прѣстень. На брѣга се разхожда царската дъщеря, по нѣкога нейнитѣ слугини. Въ отдѣлнитѣ подробности има и тукъ значителна разлика.

¹⁾ А. Н. Аванасевъ, Народния руския сказки. Издание 3., 1897., II., стр. 131. слѣд. бр. 140.

Въ *Гадячкия уяздъ*, Полтавска губерния¹⁾ (*Рр*) се разказва нашата приказва така: Единъ баща не знаеяль, какво да прави съ възрастния си синъ, който билъ страшенъ ленивецъ, и най-сетнѣ се рѣшилъ да го заведе въ друго царство и тамъ да го даде на служба. По пѣтя стигнали въ една тъмна гора; бащата, уморень, седнѣлъ на единъ огорѣлъ пѣнь и заохвалъ: „Охъ! колко се уморихъ.“ Щомъ казалъ това, веднага се явилъ прѣдъ него единъ намръщенъ старецъ съ зелена брада, дълга до колѣнѣ, и му се прѣдставилъ като „Лисовой царь Ох.“ Слѣдъ това той приелъ момчето на служба съ условие, бащата да дойде за него слѣдъ една година и ако го познае, да си го прибере, инкъкъ ще трѣба да служи още една година. Особена самостоятна чѣрта въ тази версия е начинътъ, какъ *Охъ* направи момчето способно за всѣкакви магьоснически работи. Най-напрѣдъ туря момчето на една клада дърва и го изгаря, отъ пепельта пада единъ вѣгленъ; *Охъ* попрѣскалъ вѣглена съ жива вода, и слугата оживѣлъ още по-хубавъ: „моторнійшій.“ Това той направилъ още два пѣти, докато най-сетнѣ прѣдъ него се изправилъ „моторний та гарний козацъ,“ какъвто едвамъ човѣкъ може си въобрази. Слѣдъ една година бащата не можалъ да го познае верѣдъ едно ято пѣтли, нито слѣдъ двѣ години верѣдъ цѣло стадо овни. Когато тръгнѣлъ пакъ слѣдъ други три години да си прибере момчето, той срѣщнѣлъ единъ съвършено бѣлъ като млѣко старецъ въ бѣло облѣкло, който му казалъ, какъ може да познае сина си между гълъбитѣ. Метаморфозитѣ ставатъ на връщанье: бащата продава сина на едни ловджии като хрѣтка обаче безъ синджира (без ретязя), сетнѣ като соколъ „без шапочки.“ Трети пѣтъ го водѣтъ на пазаръ и продаватъ като конъ на единъ еднооубъ циганинъ (сѣщиятъ *Охъ*) заедно съ юздата. *Охъ* духва съ кони и стига чакъ у дома си. На пладнѣ *Охъ* самъ завежда коня на рѣката да го напои. Метаморфози: костуръ — щука; на брѣга пере царската дѣщеря, костурътъ се промѣня на *гранатовъ* прѣстенъ — вѣроятно реминисценция отъ гранатовата ябълка (наръ) въ южнитѣ версии; царската дѣщеря изважда прѣстена отъ водата. Слѣдъ нѣколко врѣме дохажда единъ търговецъ, който билъ ужъ изгубилъ прѣстена, като плувалъ по морето. Версията се различава отъ другитѣ по това, че пѣтелътъ отлѣтѣва убѣденъ, че изкълвалъ всичкитѣ зърна, обаче едно зърно се търкулнѣло подъ крака на царската дѣщеря и се промѣнило на хубавъ юноша.

Въ версията изъ *Переяславския уяздъ*, Полтавска губерния²⁾ (*Рч*²) наградата, която *Охъ* иска отъ бащата, когато тоя не може да познае сина си между много ястреби, пѣтли, жребци е особена: трѣба да му донесе купъ лѣжици или паницы. Най-сетнѣ слугинята на *Охъ* го поучава, по какво да познае сина си. Метаморфозитѣ на връщанье сѣ слѣднитѣ: синътъ е продаденъ като соволъ, послѣ като конъ „одна шерстына срѣбна а друга золота.“ Конятъ избѣгва изъ конюшната на своя майсторъ,

¹⁾ И. Рудченко Народ. южнорусск. ск. II. (1780.). стр. 107. бр. 29.

²⁾ П. П. Чубинскій, Труды этнограф. стат. экспедициі въ зап.-русскій край II. 1878. стр. 37. слѣд. бр. 103.

когато малко били го поосвободили. Промѣни: хрътка, вълкъ, костуръ, щука, на брѣга пере царскага дъщеря съ слугинята си, прѣстениятъ пада прѣдъ царската дъщеря. Старецътъ, който търси изгубения си прѣстень иска да служи при нея седемъ години. Денѣ прѣстениятъ си е прѣстень, а ноцѣ като юноша спи при царската дъщеря. Промѣни: магъ-пѣтель-соколъ.

Подобна е версията отъ *Новградволинския уездъ*, Волинска губерния¹⁾ (*Рч.*³⁾; тя се различава главно по това, че родителитѣ на ученика сж богати и плащатъ за учение по сто рубли годишно. Едвамъ трети пътъ разпознава бащата сина си между гълъбитѣ и то подученъ отъ слугинята на магъосника. Когато дошелъ у дома си, той направилъ най-напрѣдъ една воденица. Майката иска да ожени сина си, но той отказва, защото още не билъ спечелилъ пари. Бащата го продава като сребърень овенъ, като жребець съ златна грива и златна опашка; купува го бившиятъ му господарь. У дома си той връзва коня на желѣзенъ желебъ (корито) и му насипва желѣдъ да яде (дубового жиру). Една мома идва на вода и се чуди, какъвъ зобъ даватъ на такъвъ хубавъ конь. По молбата му тя му разврѣзва юздата. Конятъ отлѣтѣва въ видъ на гълъбъ, магъосникътъ въ видъ на „шпакъ“ (*Sturnus vulgaris*); гълъбътъ падва въ водата, става на „плотица“ (*Leuciscus erythropthalmus*), щуката по нея; на брѣга пере царската дъщеря и пр.

Друга една версия отъ *Волинската губерния*²⁾ (*Рмв.*) има нѣкои съвсѣмъ особени чърти. Магъосникътъ (дяволътъ) нѣма особено име, сжщо като въ сръдноевропейскитѣ версии, но иначе се присъединява къмъ източноевропейскитѣ варианти. Дяволътъ полага на бащата на ученика само едно условие, а именно, че по-рано отъ една година нѣма да дойде за сина си, защото въ противенъ случай ще трѣба да го остави при него деветъ години. Обаче жената го накарва да трѣгне по-рано, и той нарочно удари по другъ пътъ, забързва се и дохажда при една магъосница, която го поучава, какъ да познае сина си и какъ да го избави отъ ржцѣтѣ на дявола. Веднага слѣдъ първото разпознаване дяволътъ прѣдава ученика и на раздѣла го прѣдпазва, да не си позволи да прави нѣкакви дяволщини, догдѣто не измине седемдесетъ мили (*niechaj chłbrec po drożi ni żadnych sztuk nieprzedstawiaje, doki nemynete simdiśat myl, bo inacze bude jomu bida*). И въ другитѣ версии магъосникътъ прѣдпазва ученика, но по другъ начинъ, а не като въ тая. Но ученикътъ не послушва това напомнюванье: току що изминава едва десетъ мили, поисква да се похвали съ изкуството си, та се промѣнява най-напрѣдъ на хрътка, която купува единъ господарь на ловъ, сетнѣ на жребець; сетнѣ срѣщатъ единъ господарь, но ученикътъ не го познава, че е бившиятъ му учитель, като билъ дочулъ, какви недозволенни работи върши. Дяволътъ купува жребеца, безъ юздата, която не му била нужна (цакъ отклонение отъ

¹⁾ *Ib.* стр. 375., бр. 104.

²⁾ Bajki (skazki, kazki) ze wsi Jurkowszczyzny (powiatu Zwiahelskiego, guberniji wołyńskiej. Zebrała Zofia Rokossowska. Materiały antropol.-archeol. i etnograf. II. odd. 2. str. 112. сл. бр. 86.

обикновенитѣ версии). Конятъ се промѣнява подѣ ѣздача, и когато пай-сетнѣ узнава, че е неговъ учителъ, промѣнява се на врабче, дяволътъ на сврава, послѣ се сборичкватъ, мѣняватъ се на ястребъ и соколъ, на соколъ и орелъ, дълго врѣме пакъ се борятъ, — ученикътъ вече е надвитъ, но сетнѣ отлѣтѣва въ морето, соколътъ се спуща въ водата и се прѣобразява на сомъ, орелътъ на щука. Въ водата борбата се продължава, сомътъ вижда, че работата е лоша, и за това се промѣнява на сребърень прѣстень прѣдъ една мома, която пере на брѣга. Тя взема прѣстения и го скрива у дома си въ единъ долапъ. Дяволътъ се прѣправя на господаръ и моли момата, да му даде неговия прѣстень, който билъ отложилъ, когато се кхпелъ въ морето. Момата отива да вземе прѣстения и, като отваря долапа, намира въ него единъ юноша вмѣсто прѣстения. Това е нова самостоятелна чѣрта — юношата моли момата, да го спаси отъ дявола и на шега да удари прѣстения о земята. Остатъкътъ е както обикновено: три зрънца макъ ставатъ на котаракъ, който одушва птицата — дявола.

Сщцото се приказва и въ *областѣта на Донската войска*¹⁾ (Рд.) Условието, че бащата ще може да си прибере момчето, само ако го познае, *Охъ* го казва едвамъ слѣдъ уславянѣето на служебния тригодишенъ срокъ. Първи пѣтъ бащата не го познава между цѣло ято гълъби. На края на третата година синътъ излѣзва да го посрѣщне и му обажда, какъ ще го познае. Метаморфозитѣ на връщанѣе сж сжци както въ Рр, Рч². Въ разлика отъ тѣзи двѣ версии конятъ се спуща да бѣга по-рано, още прѣди да го заведе *Охъ* въ своята конюшна: буйниятъ конь не се дава на магъосника, стигва до морето и пада въ вода като костуръ и пр., както обикновено, промѣнитѣ се изиграватъ бърже, още когато *Охъ* го купува.

Тукъ повече, тамъ по-малко е сходна версията, записана въ *Бобровския уездъ*, Воронежска губерния²⁾ (Ра.¹): единъ „колдунъ“ (нѣма особено име), приема на учение момчето на едни бѣдни родители, което никой не искалъ да учи безплатно, съ обикновеното условие. Прѣди да се изминятъ тритѣ години, момчето прилѣтѣва при баща си като птичка, споредъ други вариантъ като пчела и му обажда, какъ да го познае; ще има три пѣти да го разпознава: между 12 еднакви бѣли гълъби, между 12 жребци и най-сетнѣ между 12 свършено подобни юноши. На връщанѣе продаватъ момчето като куче, сетнѣ като птичка въ клетка — купува го магъосникътъ; бащата за никаква цѣна не иска да продаде клетката и заради това магъосникътъ завива птичката въ кърпа, но като стигва у дома си, вижда, че кърпата е празна, трети пѣтъ момчето е продадено като конь, пакъ го купува магъосникътъ, който връзва коня толкова накъсо, щото той може да стои само на заднитѣ си нозѣ. Дъщерята на магъосника се смиява за него, поразслабва оглавника, и конятъ избѣгва. Остатъкътъ е сходенъ: момата (тукъ дъщеря на единъ търговецъ) фърля прѣстения на земята, безъ да е подучена прѣдварително.

¹⁾ Д. Л. Мордовцевъ, Малорусскій литературный сборникъ 1859. стр. 359. слѣд.

²⁾ А. Н. Аванасевъ ib. II., стр. 127. слѣд.

Еднаква е версията изъ *Рязанския уездъ*¹⁾ (*Px.*¹⁾: *Охъ* полага известното вече условие. За учение той иска една рубла. Ако бащата не познае сина си, ще плати за слѣдната година още една рубла. Нито първи пжть, нито втори пжть бащата не можалъ да го познае; а като се връщаль у дома си, стигнжль го синъ му въ видъ на гължбъ, промѣнилъ се на юноша и го научилъ, какъ да го познае въ края на третата година. *Метаморфозитъ* на връщание сж сжщитъ като въ *Pd*, *Pp*. Противъ изричното запрѣщение на учителя си, момчето се промѣнява: „дѣлай что хочешъ, только не обманывайте въ своемъ городѣ людей.“ *Магьосникътъ* го купува заедно съ юздата, защото сждтъ рѣшилъ, че юздата принадлежи къмъ коня. *Магьосникътъ* вързва коня въ конюшната и нито го зоби, нито го пои. Сестрата на магьосника дохажда да го види и намисли, да го поразведе и напои на рѣката. На рѣката една мома пере дрехи. Конятъ се изтръгва, прѣврѣща се на юноша и казва на оная мома, която перѣла на брѣга, че ще стане на прѣстень и ще се надѣне на срѣдния ѝ прѣстъ; сжщо и казва, какво трѣба да направи по-нататкъ. Като казалъ това, той се фърлилъ въ водата и се промѣнилъ на костуръ (бабой). Когато магьосникътъ се събудилъ, научилъ се отъ сестра си, че конятъ избѣгалъ. *Магьосникътъ* се затекль къмъ водата, прѣвѣрнжль се въ щука и пр., като обикновено. Когато соколътъ убилъ пѣтела-магьосника, отлѣтѣль при баща си. Послѣ се присъединява съвършено другъ сюжетъ. Очевидно тая версия въ края си е развалена.

Подобно като въ *Pu*¹, магьосникътъ въ версията изъ *Тулската губерния*²⁾ (*Pm.*) нѣма особено име; прѣди да изтече опрѣдлениятъ срокъ, момчето въ видъ на соколъ отлѣтѣва да посрѣщне баща си, показва му пжтя, какъ да стигне при господаря му и го поучва, какъ да го разпознае между 12 ученици, прѣвѣрнжти всичитъ въ конѣе. *Магьосникътъ* му казва, че ще го изгуби за всѣкога, ако не го познае. На връщание момчето било продадено на едни ловци като соколъ, сетнѣ на пазара като конъ. *Магьосникътъ* вързва коня така, че устата му опиратъ до самата земя (мордой къ самой землѣ); жената на магьосника се съжалява за коня и го избавя. *Слѣдватъ метаморфозитъ*: заякъ — куче, костуръ (бабой) — щука; на брѣга перачката на царя дава прѣстения на царската дъщеря. Когато тази разгледвала прѣстения, изтрѣвала го; прѣстениятъ станжль на юноша и казалъ, какво да прави нататкъ. Пѣтелътъ изкълвава всички зрънца и отлѣтѣва, като въ *Pp*. *Царската дъщеря* се прибира въ спалнята си и плаче горко, защото пѣтелътъ билъ одушилъ юношата та нѣмало вече да го види; когато взема да се съблича и събува чехъла си, изпада отъ него едно зърно и прѣдъ нея пакъ се изправя юношата.

Много подобно като въ *Pm.* се приказва тая приказва и въ *Сѣверна Русия*, въ *Архангелска губерния*³⁾ (*Pu*².) *Магьосникътъ* не се задоволява

¹⁾ И. А. Худяковъ, Великорусскія сказки I, 1860. стр. 65. слѣд., бр. 19.

²⁾ А. А. Эрленвейнъ, Народния русскія сказки, 2. изд. 1882. стр. 53. слѣд.

³⁾ А. Н. Аванасевъ, ib. II., стр. 129. слѣд. бр. 140. 6.

съ това, че бащата още на първъ пѣтъ познава сина си между тридесеттѣ жребци, а го задължава да го познае още два пѣти, като въ *Pбг*. Магъосникътъ се сѣща, че бащата познава сина си само благодарение на указания и затова го набива толкова, щото едвамъ живъ останѣлъ. Но при все това синътъ и трети пѣтъ отлѣтѣва да срѣщне баща си и да го поучи, какъ да го познае между тридесетъ сокола. *Метаморфозитѣ* на връщанье сж сжщитѣ, като въ *Pp*. Подобно като въ *Pa*¹. дъщеритѣ на магъосника го съжаляватъ и го завеждатъ да го напожтъ. Особена чѣрта въ тая версия е тази, че костурътъ (ершъ) се скрива въ една рача дупка, щуката го дири три дни и три ноци, докато най-сетнѣ заспива; тогава костурътъ изскача изъ дупката и доплува до едно царство. Слугинята отишла на вода, прѣстенятъ паднѣлъ въ котела (срав. *Стр.*); подарепъ на царската дъщеря, прѣстенятъ денѣ си е прѣстенъ, а ноцѣ става на юноша и пр. както въ *Pч*.²

Въ *жмудъската* версия изъ Росьсьнска енория, Ковненска губерния¹) (*Жр*¹.) едничкитѣ синъ на единъ баща е сжщо такъвъ хайлазипъ като въ *Pp*. и въ българскитѣ версии. Баща му го води на служба и срѣща единъ велможъ въ кола, теглена отъ четворка конѣе и прѣдава нему момчето си на служба за четири години. Една стара жена, майката на она велможъ-магъосникъ, научила бащата, какъ да намѣри и познае сина си, който ще бѣде промѣненъ на тлъстъ волъ. Магъосникътъ го връща на баща му, когато му дава пакъ човѣшкото подобие, но строго му запрѣщава да се мѣнява на животни. Ученикътъ не обръща внимание на това: когато приближило до дома си, момчето казало на баща си, че ще се промѣни на малко кученце, а той да го продаде; купува го една госпожица, занася го у дома си и го дава на магъосника. Кралятъ е съвсѣмъ другъ. Магъосникътъ толкова жестоко го набива, щото то едвамъ се домъква живо у дома си. Отъ тогава то се отказва отъ всѣкакви магъоснически работи.

Въ другитѣ източно-европейски версии ученикътъ или слугата на магъосника се промѣнява, едва слѣдъ като се завръща у дома си. Въ Бѣло-руската версия изъ *Новгородския окръгъ*²) (*Pбн*¹.) една бѣдна вдовица намира заедно съ сина си майстора-магъосникъ. Вървѣтъ тѣ изъ една пустиня, измѣчени отъ жега, жажда и гладъ, и изведнажъ виждатъ прѣдъ себе си единъ камъкъ и на него сложени всѣкакви гозби и питиета; щомъ обаче посѣгатъ, всичко изчезва. Момчето съглежда въ това силата на нечистия духъ и забило затова тамъ колъ отъ трепетлика: веднага се явява господарятъ и помолва момчето, да извади кола; обаче то поисква, да се появѣтъ пакъ ястията и питиетата, па тогава ще извади кола. Когато се нахранили, камъкътъ пакъ станѣлъ на човѣкъ и повторилъ молбата си; момчето се съгласява обаче съ условие, че тоя господарь ще го приеме на учение за три години, ще заплати на майка му и като залогъ ще му даде часть отъ собственото си ухо. Момчето само три

¹) M. Dowojna Sylwestrowicz, op. c. II., стр. 358. слѣд.

²) A. I. Gliński, Bazarz polski, wyd. 3. 1881. томъ I. стр. 172. слѣд., бр. 10.

дена прѣди дожажданъето на майка си ѝ съобщава, въ какво ще го промѣни неговиятъ господарь (на конь, гълъбъ, мола) и какъ да го разпознае. Слѣдъ това то спечелва на майка си много пари съ метаморфози въ разни животни: соколъ-ловджии, сетнѣ волъ, крава, овенъ, гжска, пуякъ, пѣтелъ. Обаче на конь не желае да се промѣни, защото полученитѣ за него пари вѣмало да бждѣтъ за добро, и него самия ще сполѣти нещастие. Най-сетнѣ синътъ послушва желанието на баща си, който билъ голѣмъ пияпица, и се прѣправя на конь. Конятъ, доваранъ отъ магьосника, самъ си сваля юздата; промѣнитѣ сж обикновенитѣ: заякъ — хрътка, ластовица — ястребъ, „плотица“ (риба) — щука; на трѣвата почива една княгиня слѣдъ вжпанье, прѣдъ нея пада прѣстенятъ. Явява се единъ купувачъ и иска прѣстения. Княгинята, уплашена, извиква слугитѣ и тия дотърчватъ отъ палата и ужасно набиватъ магьосника, който не знае, какъ да се избави; най-сетнѣ се промѣнява на ежъ и всички се разбѣгватъ. Промѣнитѣ сж обикновенитѣ: вмѣсто зрънца — дребни бисери. Пѣтелътъ безмалко ще отлѣти, обаче соколътъ, станялъ отъ послѣдния бисеръ, го застигва.

По другъ начинъ намиратъ майстора въ версията отъ *Минскъ*¹⁾ (*Рѣм.*). Бащата съ момчето дожаждатъ въ една гора до единъ огнь; при огъня седи единъ побѣлѣлъ старецъ и около него скачатъ двѣ гълъбчета. Старецътъ приема момчето на учение за една година и като награда поисква сто рубли. Версията е твърдѣ кратка, сухо разказана и непълна, безъ всѣкакви доводи и обяснения. Слѣдъ една година бащата намѣрва стареца пакъ тамъ, а синъ му става на гълъбъ и свача около огъня. Баща му го познава и се връща съ него у дома. Цѣлата история се свършва съ продажбата на сина-коня, когото купува магьосникътъ. Всичко друго е забравено.

Въ друга версия отъ *Новгородския окръгъ*²⁾ (*Рѣм.*²⁾) единъ богатъ господарь уславя сина на единъ сиромашъ за една година и се договарва, че баща му ще си го вземе назадъ, ако го познае, и ще получи чувалъ злато. Бащата, подученъ отъ сина си, го познава още на първия пжтъ, но по молбата на господаря го оставя още за една година и сетнѣ още за една. Всѣки пжтъ синътъ излиза да прѣфрѣщне баща си и да го поучи, както трѣба. На връщанье тукъ се разказва единъ новъ мотивъ: стариятъ баща не може да се качи на една планина, която трѣба да прѣфрѣлятъ, обаче бившиятъ слуга на магьосника знаялъ, какъ да помогне: скрилъ златото, което били получили отъ магьосника, а баща си и себе си промѣнилъ на гълъби и така лесно прѣлѣтѣли планината. Първиятъ пжтъ царятъ купилъ коня; вториятъ пжтъ магьосникътъ, щомъ дочулъ, какъвъ конь билъ се изгубилъ отъ царската конюшна, веднага се досѣтилъ, кой е билъ този конь. Конятъ самъ си свалилъ юздата както въ *Рѣм.*¹⁾ и строшилъ тритѣ врати, задъ които билъ за-

¹⁾ Шейвъ, оп. с. стр. 59 слѣд. бр. 27.

²⁾ J. Karłowicz, Podania i bajki na Litwie. Отпечатанъ отъ XI. т. Zbioru wiadomości do antropol. kraj. 1887. стр. 103. слѣд. бр. 74.

творенъ. Промѣнитѣ сѣ почти еднакви: заякъ — куче, двамата ставатъ на гълъби, бабой — щука, на брѣга царска перачка, прѣдъ нея прѣстень, перачката донася прѣстена на царската дъщеря. Магъосникътъ узнава това съ магии и като търговецъ се отправя въ царския дворецъ. Краятъ — като обикновено: зрънце макъ, което настъпила царската дъщеря, станъло на орелъ, който разкъсалъ пѣтела на парчета.

Въ друга *жмудьска* версия изъ *Росѣньския* окръгъ¹⁾ (*Жр*².) приема момчето на учение единъ нѣмецъ (*Wokietis*) съ голѣмъ коремъ само за три мѣсеца, слѣдъ единъ мѣсецъ бащата трѣба да дойде за момчето; полагатъ се обикновенитѣ условия. Момчето поучава баща си толкова по-лесно, че майсторътъ пуца него и двамата му другари, да се по-разходжтъ. Бащата го позналъ сжщо слѣдъ два мѣсеца, а най-сетнѣ и слѣдъ три мѣсеца. У дома момчето се промѣнило най-напрѣдъ на птичка: бащата да я продаде, обаче безъ клетката както въ *Pa*¹; втори пѣтъ на бикъ, трети пѣтъ на конь. „Нѣмецътъ“ вързалъ коня въ обора така, щото не допиралъ даже земята съ краката си. Слугинята на господаря се смилала. Остатъкътъ е както въ *Рбн*².

Въ една *латишка* версия²⁾ (*Л*) този сюжетъ е съединенъ съ другъ сюжетъ: за героя, който три години хранилъ единъ гарванъ и за това получилъ отъ неговитѣ сестри три чудотворни нѣща, обаче прѣждеврѣменно отворилъ кутията, изъ която излѣзълъ цѣлъ сребрениъ градъ. Дяволътъ се задѣлжава да вкара пакъ града въ кутията, но съ условие да му даде, каквото намѣри у дома си пай-драго, сирѣчь сина си. Щомъ се върнулъ човѣкътъ у дома си, синъ му зналъ вече станълото и му казалъ, че ще се промѣни на конь, а той да го продаде, но безъ сребрениата юзда. На третия пѣтъ бащата забравя да свали юздата, и дяволътъ купува коня. Най-малката дъщеря на дявола избавя коня. Конятъ избѣгва въ едно езеро, промѣня се на сребрениъ прѣстень и падва въ водата. Най-голѣмата царска дъщеря идва тамъ съ слугинитѣ да мижтъ сѣдове; прѣстениятъ падва въ единъ сѣдъ; срав. *Стр*. Прѣстениятъ ноцѣ се прѣобразява на юноша. При царя идватъ дяволитѣ на вечеринка и си искатъ прѣстения назадъ, когато дохаждатъ третата вечеръ съ музикални инструменти да игражтъ и свиржтъ, срав. *Фб.*, *Фл.*¹; царската дъщеря по заповѣдъ на царя имъ фърля прѣстения въ шапката. Едно грахово зръно пада на земята и се изгубва, напраздно го търсжтъ дяволитѣ и като не го намѣрватъ, отиватъ си.

Въ твърдѣ добрѣ упазена форма се разказва нашата приказка и по-нататѣкъ на изтокъ, въ *Вологодската* губернія³⁾ (*Рв.*). Бащата напраздно търси мѣсто за сина си, та сѣда срещу една кръчма и си мисли, дано го приеме поне нечистиятъ духъ. Отъ кръчмата излиза единъ старецъ, приема момчето на учение за три години срещу сто рубли заплаата.

¹⁾ M. Dowojna Sylwestrowicz ib. I. стр. 417. слѣд.

²⁾ Wł. Weryho, Podania łotewskie 1892. (Biblioteki Wisły X.) бр. I. стр. 7. слѣд.

³⁾ Н. А. Иванницкій, Материалы по этнографіи Вологодской губерніи (Сборникъ свѣдѣній для изученія быта крестьянскаго населенія Россіи II., 1890., стр. 182., бр. 10.)

Условията, при които бащата ще си получи момчето назадъ, му ги съобщава магьосникътъ едвамъ тогава, когато бащата дошелъ да си го прибере. Синътъ прѣдварително го поучава, какъ да го разпознае между 12 гълъба, 12 лебеда и 12 младенца свършено еднакви. Бащата го продава сетнѣ като конь: първо като конь дорестъ, послѣ като сивъ и най-послѣ като вранъ жребецъ. Най-послѣ го купува магьосникътъ и изскубва изъ рѣцѣтъ на бащата юздата. Конятъ понася магьосника прѣзъ блата и гори. Освобождава го сестрата на магьосника, като го отвързва и завежда да го напои: конятъ нагазва въ водата все по-далечъ и по-далечъ, жената отпуска вжето, най-сетнѣ конятъ се изтръгва и отплува; магьосникътъ по него като шука; конятъ се промѣнява на костуръ (бабой), скрива се подъ единъ камъкъ и сетнѣ отплува въ турското царство и пр., като въ *Pa*². Гълъбътъ отлѣтѣва, като помисли, че е изгълвалъ всички зърна, както въ *Pp*.

Особена е версията, записана въ *Тоболскъ*¹⁾ (*Px*²), която отчасти наумява западно-европейскитѣ версии: Единъ търговецъ изпраща сина си на учение далечъ задъ море, при единъ прочутъ майсторъ. Както се вижда, момчето безъ знанието на майстора изучава магьосническото изкуство. Веднажъ въ градината момчето съглежда една къща, изъ която неговиятъ учителъ пусналъ прѣзъ прозореца 12 момчета, промѣнени въ соколи. Момчето си направя „къ этому дому ключи къ шкафу,“ изважда книгитѣ оттамъ и така се изучава, щото надминава и самия майсторъ. Краятъ е доста подобенъ като въ *Pv*: бащата, подученъ отъ сина, го познава между 12 момчета, 12 търговеца и 12 просяка. Когато си отиватъ, момчето пита баща си, да ли се радва и прибавя, че магьосникътъ пакъ ще си го вземе; но той ще се прѣправи на конь, а баща му да го заваря на пазаръ въ близкия градъ. Веднага го купува майсторътъ му. Всичко се изиграва още прѣди да се върнжтъ въ къщи, на връщанье. Третиятъ, послѣдниятъ бисеръ се промѣнява на ястребъ и одушва пѣтела.

По особенъ начинъ се свършва малоруската версия изъ *Борисполе*, *Переяславски уѣздъ*, *Полтавска губерния*²⁾ (*Pu*¹): момчето е прието на учение отъ нечистия духъ *Олъ*, който извача изъ една могила, когато бащата на момчето сѣдва на нея и изохква. Едвамъ на третата година бащата познава сина си, когато той го прѣсрѣщналъ и го поучилъ. На връщанье слугата на магьосника се хвали съ изкуството си. Магьосникътъ го купува още първия пѣтъ, когато слугата се промѣнява на конь. Буйниятъ конь тръгва съ господаря си прѣзъ гори, джбрави, езера, като се надѣвалъ, че ще може нѣгдѣ да го фърли, но като вижда, че всичко е напусто, рѣшава се, да се възнесе на нѣкоя църква и тамъ да си почине до кръста; и дѣйствително, когато конятъ се спрѣлъ на третата църква, цѣлъ изпотенъ и уморенъ, нечистиятъ духъ скочилъ отъ коня и избѣгалъ. Тогава конятъ пакъ се промѣнилъ на човѣкъ и се върнжлъ у дома

¹⁾ И. А. Худяковъ: Великорусскія сказки, III. 1862. стр. 71. слѣд. бр. 94.

²⁾ Чубинскій ib. II. стр. 368. бр. 102.

при баща си. Този мотивъ е свършено новъ и въ тая версия самостоятелно съединенъ съ извѣстния сюжетъ.

Въ нѣкои източно-европейски версии най-сетнѣ нашиятъ сюжетъ е съединенъ съ другъ сюжетъ: за момчето, което разбирало езика на животнитѣ и узналъ веднажъ тава, че родителитѣ единъ день ще му служатъ. Такава е приказката изъ околността на Вилна¹⁾ (*Лв.*) Въ тая версия магъосникътъ направя ученика си майсторъ подобно както въ *Рр.* съ тази разлика само, че го вари три пѣти въ единъ голѣмъ котелъ, а прѣстава да го вари, когато ученикътъ положително отговаря на въпроса му, че всичко помни и всичко знае. Когато дочува, че ще дойде баща му, фрѣква да го посрѣщне въ видъ на птичка и го поучава, какъ да го познае между 12 коня, 12 гълъба и 12 младенца. Като се връща у дома си съ баща си, вижда едно ято лѣтещи гжски, чува разговора имъ и се изсмява. Бащата го пита, защо се смѣе. Той му обажда, какво си приказвали гжскитѣ, имено, че бащата ще пие отъ оная вода, въ която синъ му ще си омие краката. Бащата, разгнѣвенъ, намисля да убие сина си. Трѣбало да минжтъ прѣзь едно езеро; когато се отдалечаватъ отъ брѣга, бащата фрѣрля момчето въ водата, обаче момчето разбира отъ магии, та се промѣня на златна риба. Недалече отъ езерото имало единъ царски палатъ: една слугиня ходела всѣки день на езерото за вода. Тя налѣла вода и заедно съ водата уловила и златната риба; царската дъщеря се забавлявала съ нея цѣлъ день. Надвечерь златната риба се промѣнила на хубавъ юноша. Царската дъщеря се влюбва въ него и съ съгласието на баща си ще се ожжи за него. Когато вече ще стане свадбата, царятъ се разболѣва отъ очи. Узнава магъосникътъ и дохажда да лѣкува царя. Като го излѣкувалъ, той поисквалъ златния прѣстенъ отъ ржката на царската дъщеря, защото юношата, бившиятъ му ученикъ, билъ се промѣнилъ на този прѣстенъ. Краятъ е обикновенъ: отъ послѣдното зърно пшеница изфрѣква единъ орелъ и одушва пѣтела. Слѣдъ нѣколко време дохажда въ палата единъ просякъ и моли за конакъ; когато го нахранватъ, поисква вода; слугата му казва, че нѣма друга вода, освѣнъ оная въ котела, въ която вече младиятъ царъ си билъ милъ краката. Жедниятъ старецъ се напива съ тая вода и слѣдъ това узнава, че младиятъ царъ билъ синъ му.

Подобно се приказва въ *Нижегородската губерния*²⁾ (*Ра*⁴). Както въ *Рс*². ученикътъ на магъосника произхожда отъ една заможна търговска фамилия, която го дава на учение при единъ славенъ майсторъ; тамъ ще учи не само човѣшки, но и животински езици, за да разбира всичко „птица ли запоегъ, лошада ли заржетъ, овца ли заблеетъ.“ Бащата го познава три пѣти както въ *Лв.*, само че редътъ на промѣнитѣ е поизмѣненъ. На връщане чуватъ една гарга: „синъ станетъ воду мыгъ, а отецъ воду пить.“ Бащата иска да знае, що грачи гаргата, а синътъ казва, че не знае. Когато бащата се сърди, че напраздно е похарчилъ толкова пари,

¹⁾ Jan Kartowicz op. c. стр. 13. бр. 9.

²⁾ А. Н. Аванасевъ op. c. II. стр. 133 слѣд. бр. 140., вариантъ d.

— 300 рубли билъ платилъ на майстора, — синъ му го одобрява съ обѣщание, че ще го възнагради за всичко: когато стигнатъ на пазаръ, той ще се промѣни на конь. На третия пѣтъ на пазара дошелъ и майсторътъ и купилъ коня заедно съ юздата, като доплатилъ още малко. На връщанье магьосникътъ слѣзва при сестра си, вързва коня на единъ колъ, а самъ влѣзва вътрѣ, подобно както въ *Рбг.* Когато сестрата на магьосника съгледала измѣнения конь, съжалила се за него и му свалила юздата. Майсторътъ искалъ да пѣтува нататъкъ, обаче коня вече го нѣмало: спусналъ се да го гони, на пѣтя имало рѣка, момчето се промѣнило на каракуда („карасъ“, *сургинус сагассиус*), магьосникътъ се спусналъ по него като щука. Каракудата излѣзла изъ водата като прѣстенъ прѣзъ една дупка, изсѣчена въ леда. Тамъ го съгледала една слугиня, царската дъщеря го размѣнила срещу три други прѣстена. Денѣ прѣстенятъ си е прѣстенъ, а нощѣ се прѣобразява на хубавъ юноша въ леглото на принцесата. Магьосникътъ добръ знаеялъ това всичко, та се отправилъ тамъ, като свирелъ на гусли; въ награда иска отъ царя прѣстена, като въ *Фб.*, *Фл*¹, срав. също и *Л.* Прѣстенятъ се разсипалъ като бисеръ, отъ послѣдния бисеръ изфрѣнѣлъ единъ соколъ. Слѣдъ това се присъединява другъ сюжетъ като въ *Лв.*

Подобна е още друга една руска версия,¹⁾ за която не знаемъ, гдѣ е била записана (*Ра*⁵): разликата състои главно въ началото, гдѣто се казва, че бащата на ученика, нѣкога-си богатъ търговецъ, билъ съвършено обѣднѣлъ, та когато се връща да прибере сина си, нѣмалъ съ какво да плати хонорара; синътъ го съвѣтва да го поиска отъ майстора като гостъ, а той ще му спечели доста пари. По пѣтя се промѣнява на конь, за който бащата получава 300 рубли. Както въ *Ра*⁴, синътъ отрича, че знае, що говорели лебедитѣ помежду си и вслѣдствие на това бащата, разгнѣвенъ, го гласва въ водата. По-нататъкъ се разказва почти същото като въ *Лв.*, обаче не се поменува, въ каквъ видъ стигналъ синътъ при принцесата, само въ единъ вариантъ се казва, че стигналъ въ видъ на прѣстенъ. По-нататъкъ слѣдва единъ епизодъ, подобно като въ *Лв.*; борбата съ магьосника е изпусната.

Тукъ повече, тамъ по-малко се схожда версията изъ *Самарската губерния*²⁾ (*Рс.*). Сценерията е поизмѣнена: родителитѣ на магьосниковия ученикъ живѣли близо до единъ градъ надъ Волга, а майсторътъ живѣлъ въ единъ градъ задъ Волга; сцената между бащата и сина се изиграва на връщанье, когато минавали прѣзъ Волга. Сиви гаски, които летѣли надъ главитѣ имъ, споредъ думитѣ на момчето къмъ баща му, били казали: „матушка будетъ мнѣ на руки поливать, а ты будешь передо мной съ полотенцемъ стоять;“ служебното отношение на родителитѣ къмъ момчето се прѣдказва другояче. Момчето, като се промѣнило на бабой, прѣплувало къмъ брѣга на оная областъ, гдѣто живѣло, изсвочило на

¹⁾ А. Н. Аванасъевъ, *ор. с.* стр. 134., бр. 140.

²⁾ Д. Н. Садовниковъ, *Сказки и преданія Самарскаго края.* Спб. 1884. бр. 64. (Записки Импер. Русск. Геогр. Общ. по отдѣл. этнографіи XII.)

брѣга и се прѣправило на юноша, който отишелъ да прѣнощува въ една хижа. Въ награда за това, че му даватъ конакъ, сутринята намиратъ въ плѣвната единъ конь, който продаватъ на пазарь. Магъосникътъ знаеял, що върши неговиятъ ученикъ, та го причакалъ на пазара и купилъ коня. У дома момчетата му толкова набили коня, щото той най-сетнѣ се откъснѣлъ и се възнесълъ като соколъ (яснымъ соколымъ возвился), магъосникътъ като ястребъ по него, сетнѣ слѣдва метаморфозата — щука, обаче щуката, изморена отъ гладъ, не го догонила, а полужива се върнѣла у дома си. Бабоиятъ плувалъ нататъкъ, докато стигнѣлъ до единъ царски мостъ, гдѣто царската дъщеря ходела всѣка заранъ да се мие, изкочилъ и се промѣнилъ на златенъ прѣстень: царската дъщеря дошла прѣвъ тъмната ноцъ, съгледала нѣщо свѣтливо като огнь, но то не било огнь, а златниятъ прѣстень. Краятъ е като въ *Pa*⁴. и другадѣ. Ястребътъ отлѣтѣва, като мисли, че е изгълвалъ всички зърна, подобно като въ *Pв.*, *Pr.* и другадѣ. Отъ зърното, което се скрilo подъ крака на царската дъщеря, пакъ става златенъ прѣстень, който ноцъ се преобразява на добъръ младенецъ. Слѣдъ нѣколко врѣме царската дъщеря казала на баща си, че би желала да се омѣжи и че си вече намѣрила годеникъ. Бащата се съгласява. Младиятъ царъ разпраща сега изъ губерниитѣ извѣстия (сталъ по губерниямъ газети раздаватъ) и поканва при себе си всичкитѣ безимотни старци, да ги облѣче и нахрани. Това узнали и неговитѣ родители и когато дошли при него, „вотъ матъ стала новому царю на руки воды поливать и дѣдушка съ полотенецъ сталъ стоять.“

Тѣзи четири версии *Лв.*, *Pa*⁴, *Pa*⁵. и *Pс.* се сходятъ само по това, че въ тѣхъ сюжетътъ за магъосниковия ученикъ е съединенъ съ сюжета за сина, комуто е прѣдсказано, че родителитѣ ще му служатъ. Твърдѣ съмнително е, дали тия версии се основаватъ върху единъ общъ образецъ; прѣдсказанието за отношението на родителитѣ или поне на бащата къмъ сина е друго въ *Лв.*, *Pa*⁴. и *Fa*⁵. отколкото въ *Pс.*; сжщо и подробноститѣ сж различни: въ *Лв.*, *Pa*⁵. и *Pс.* разгнѣвениятъ баща удава сина си, въ *Pa*⁴. бащата го продава като конь, както става обикновено въ нашия сюжетъ; въ *Pс.* го продава единъ човѣкъ, който му билъ далъ конакъ, въ *Лв.* и *Pa*⁵. мотивътъ за продажбата на коня и съединенитѣ съ нея метаморфози въ бѣгството сж изпуснѣти и пр. Съ една дума казано, вижда се, като че ли нѣма по-тѣсна връзка между тия версии. Надали може да се прѣдполага, че тѣзи два сюжета самостоятелно сж се съединили на четири разни мѣста. Така не остава друго, освѣнъ да се прѣдположи, че изъ веригата на тѣзи версии, която се простира отъ Вилно дору до Самара сж изпаднали или поне досега не сж извѣстни посрѣдствующитѣ члѣнове. Оригиналната версия на този сложенъ сюжетъ безъ съмнѣние ще е била по-пълна отъ записанитѣ версии: тя е съдържала вѣроятно единъ мотивъ, който въобще ще се е намиралъ въ първоначалната редакция на приказката за магъосниковия ученикъ, именно, че бащата на царската дъщеря, която намѣрила златния прѣстень, билъ се разболѣлъ и че магъосникътъ-лѣваръ поискалъ прѣстения за награда. Тази ориги-

нална версия по-късно по всъщностъ начинъ се измѣнява и прѣработва; подъ влиянието на по-измѣнената версия, че магьосникътъ дожда като музикантъ и като награда за свирната си поисква пръстена, ще е била приета тази промѣна и въ нашата сложна приказка. Въ първоначалната редакция навѣрно трѣба да е съществувалъ мотивътъ за продажбата на коня, може би въ сжщата форма както въ *Рс.*, по-късно нашата приказка ще е била обработена по-добрѣ, материалътъ по-добрѣ нареденъ, двата сюжета по-тѣсно съединени и заради това този мотивъ е изпуснатъ; въ *Ра⁴*. е станало опитъ да се изравни всичко, като се изключи мотивътъ за удавянето на сина съ цѣль, да се запази мотивътъ за продажбата на коня. Най-важната разлика състои въ различното прѣдсказване за отношението на родителитѣ (бащата) къмъ сина имъ; сжщото пророчество, както въ *Рс.*, намираме и въ други несложни версии на втория сюжетъ, а пророчеството като въ *Лв.*, *Ра⁴*, *Ра⁵*. пакъ въ други несложни версии, и то всѣкога почти буквално еднакво:¹⁾ „отець станеть воду подавать, а мать полотенцемъ руки утирать“ (Аванасевъ бр. 138.).

На тия версии отчасти прилича още и *мордовинската версия*;²⁾ началото ѝ изцѣло е сжщо, както въ *Ра⁴*, *Ра⁵*, *Рс.*: бащата само изпужда сина си, когато той му обажда прѣдсказанието на гаргата. По-нататашнитѣ сношения на ученика съ майстора сж съвсѣмъ изпуснати; той спечелва благоволенieto на царя и ржката на царската дъщеря безъ всѣкакви магии, само съ ревностна служба.

Този сюжетъ е разпространенъ по-нататкъ на изтокъ между *Татаритѣ* въ Западна Сибирия.³⁾ (*Тс.*): единъ човѣкъ далъ сина си на учение у единъ молла, и този го приелъ съ условие, че бащата ще го получи назадъ слѣдъ три години, само ако го познае. Когато изминжлъ условениятъ срокъ, ученикътъ промѣненъ на муха, долетѣлъ при баща си и го поучилъ, какъ ще може да го познае. Когато се върналъ отъ училието у дома си, момчето казало, да го продаждъ като конь, не се упоменува никакъ, че бащата трѣба да задържи юздата или оглавника. Моллата, като го купилъ, го яхналъ и си отишелъ съ него у дома и тамъ го затворилъ въ единъ здравъ оборъ. Обаче ученикътъ намѣрилъ една дупка въ обора и промѣненъ на птица се проврѣлъ прѣзъ дупката и избѣгалъ. Моллата го прѣслѣдва въ подобие на птица. По-нататкъ слѣдватъ бабой — щука; бабойтъ се скрилъ отъ щуката въ една дупка въ дъното на водата. Бабойтъ станжлъ на птица, която кацнала прѣдъ вратитѣ на княжеския палатъ; слугинята я уловила; птицата се промѣнила на юноша и той казалъ на княжеската дъщеря, че моллата ще дойде да го иска, заради това тя нека го вземе като пръстенъ; заедно съ това той я поучилъ, какъ трѣба да се води по-нататкъ. Останжилтъ промѣни сж като обикновено. Къмъ това е присъединенъ другъ единъ сюжетъ.

¹⁾ Срав. Ив. Ждановъ, Русскій былевой эпосъ 1895., стр. 156., 167.

²⁾ Ahlquist, Versuch einer Mokscha-Mordwinischen Grammatik 1861. стр. 97. слѣд. (Извѣстно ми е само отъ съчинението на Ждановъ, стр. 175. слѣд.).

³⁾ Radloff, Proben der Volksliteratur der türkischen Stämme Südsibiriens. IV. 1872. стр. 157. слѣд.

Въ *аварската* версия отъ Кавказъ¹⁾ (*Ав.*) нашиятъ сюжетъ е съединенъ съ другъ сюжетъ, какъ единъ баща иска една царска дъщеря за сина си. Бащата скланя да изпълни това желание едвамъ слѣдъ дълго волѣбавие. Царятъ не отказва съвсѣмъ и не обръща внимание на това, че женихътъ е простъ пастиръ, и му обѣщава дъщеря си, ако той е по-изкусенъ отъ другитѣ хора. Слѣдъ това бащата съ сина тръгнали на пътъ по свѣта. Както въ много други версии, и тукъ бащата, уморенъ, седналъ на една могилка и въздъхналъ: „*Охай.*“ Отъ могилката изкочило едно човѣче (*Охай*) и го попитало, що желае. Когато узналъ всичко, *Охай* самъ прѣдложилъ на бащата, да научи сина му на всѣкакви изкуства, а слѣдъ една година да дойде да си го прибере; особени условия не се полагатъ. *Охай* заедно съ момчето изчезва въ могилната: вътрѣ имало сребърни палати и стѣклени врати; той прѣпоръчалъ момчето на дъщеря си, една чудесна хубавица. Момата поучава момчето, както въ нѣкои български и други още версии, да изучава всичко прилежно, ала, ако би да го попита майсторътъ, да казва, че не разбира нищо отъ неговото изкуство, защото, ако би да каже, че разбира, ще го убие както мнозина други прѣди него. Момчето си вземало присърце тоя съвѣтъ, и, когато бащата дошелъ слѣдъ една година, майсторътъ му върналъ момчето, защото било глупаво, бездарно и безумно, та напразно билъ изгубилъ съ него цѣла година. На връщанье бащата хока и се сърди на момчето, обаче момчето, за да го успокои, показва му изкуството си, като се промѣнява на сивъ жребець, златокрылъ ястребъ, златорогъ елень и пр. Сетнѣ му казва, че на идущия пазаръ ще се промѣни на жребець, а той нека го продаде, но безъ юздата. Трети пътъ бащата го продава заедно съ юздата, когато *Охай* му прѣдлага за юздата още толкова, колкото билъ платилъ за коня. Като стигналъ съ него до могилната, повикалъ дъщеря си, да му донесе меча и копие, за да убие коня. Обаче тя извадила меча изъ ножницата и го зафърлила, а отъ копието свалила върха и казала, че намѣрила само ножницата и дрѣжката отъ копието. Тогава *Охай* извикалъ дъщеря си, далъ ѝ да държи коня за юздата, а самъ отишелъ да донесе оръжието. Момата свалила на коня юздата и го пуснѣла, момчето отлетѣло въ видъ на гълъбъ, а дъщерята казала на баща си, че конятъ билъ се откъснѣлъ. Това е особенъ мотивъ, не извѣстенъ досега въ другитѣ версии. Гълъбътъ, прѣслѣдванъ отъ единъ бѣлъ ястребъ, влѣтѣва прѣвъ прозореца на единъ палатъ и кацва на царя на ржката, прѣдъ прозореца пристига и ястребътъ и погрѣфрѣква; царятъ му подава гълъба, но тоя се промѣнява на червена ябълка (вмѣсто първоначалния наръ), ястребътъ се промѣнява на старецъ съ бѣлоснѣжна брада. Царятъ му подава ябълката, но тя се разпада на просо, старецътъ става на квачка съ 50 пилета. Отъ послѣдното зърно става котаракъ и той одушва квачката заедно съ пилетата. Котаракътъ се прѣобразява на

¹⁾ A. Schiefner, Awarische Texte (Mémoires de l' Académie imp. des sciences de St.-Pétersbourg VII-e série, j. XIX, br. 6. 1873. стр. 47. слѣд.)

юноша и моли царя, да му даде дъщеря си, защото билъ извършилъ толкова изкусни работи (мурафети). Подъ влиянието на другия сюжетъ оригиналната версия е прѣработена въ това отношение, че царската дъщеря не участвува въ цѣлата история, а вмѣсто нея е поставенъ на прозореца баща ѝ. И пъкъ тази кавказска версия прилича удивително на българскитѣ версии особено по това, че магьосникътъ се промѣнява на квачка съ пилета.

Този сюжетъ ще е изникнълъ вѣроятно на изтокъ въ *Индия*; най-старата версия се намира въ увода на монголския, калмушки, сборникъ отъ приказки *Siddhi-Kûr*, индийскитѣ, будистски произходъ на която неподлежи на никакво съмнѣние. Монголската версия въ нѣколко отношения се отклонява отъ европейскитѣ и сроднитѣ съ нея източни версии. Тя разправя слѣдното:¹⁾ въ Индия живѣли едно врѣме седемъ брата магьосници и недалече отъ тѣхъ живѣли двама брата, синове на единъ Ханъ. По-голѣмиятъ братъ цѣли седемъ години наредъ слѣдвалъ при магьосницитѣ, защото не рачели да го запознажтъ съ ключа на магьосническото изкуство (*so lehrten ihn die Zauberer den Schlüssel zur Zauberei in Wirklichkeit doch nicht*). По-малкиятъ братъ му донелъ веднажъ ядене и току-що надникнълъ прѣзъ една дупка, веднага намѣрилъ ключа на магьосническото изкуство. Ср. версията на Странарола. Братята се завърнжли въ царския си палатъ. По-малкиятъ братъ казалъ на по-голѣмия, че ще намѣри въ обора единъ хубавъ конь: да вземе и го заведе на пазаръ, обаче въ друга страна, а не тамъ, гдѣто живѣжтъ ония магьосници. Тогавъ той самъ се промѣнява на конь. По-голѣмиятъ възсѣда коня и неволно стигва съ него до къщата на магьосницитѣ. Магьосницитѣ купуватъ коня, защото го познали, и намислятъ да го убиятъ. Когато му дошло врѣмето, магьосницитѣ повели коня да го заколжтъ, а конятъ си помислилъ: дано се появи нѣкое живо създание, въ което да можъ се промѣни. Щомъ помисля това, ето че съглежда въ водата една риба и се промѣня на нея. Магьосницитѣ прѣслѣдватъ рибата въ видѣ на седемъ картини (*Lagus sidibundus*) и вече ще уловжтъ рибата, но въ това време тя съглежда единъ гълъбъ и се промѣня на него; магьосницитѣ прѣслѣдватъ гълъба въ подобие на седемъ ястреба. Гълъбътъ се спасява въ една скална пещера въ лоното на майстора „*Nâgârg'upa*.“ Тамъ долетѣли и ястребитѣ и се прѣобразили на мжже. Майсторътъ се зачудилъ, защо ястребитѣ прѣслѣдватъ гълъба и за това го попиталъ, защо е толкова уплашенъ. Въ отговоръ на това гълъбътъ разказалъ всичко, що се случило, и обадилъ, че прѣдъ пещерата стожтъ седемъ мжже, които ще дойджтъ при майстора и ще го молжтъ, да имъ подари бройницата си; ала той ще се промѣни въ главното зърно на бройницата; майсторътъ да го тури въ устата си, а бройницата да разсиши. Така и станжло. Когато бройницата се разсипала, зърната се промѣнили на червеи, онѣзи мжже станжли на кокошки и изкълвали червейтѣ. Слѣдъ

¹⁾ В. Jûlg, Die Mârchen des Siddhi- Kâr. 1866. стр. 51. слѣд.

това майсторътъ изпустилъ главното зърно изъ устата си; то станало на човѣкъ съ тонга въ рѣка, който убилъ кокошкитѣ. Тия налѣгали по земята като седемъ мъртъвци.

Монголската версия до толкова се отклонява отъ нашитѣ обикновени версии отъ приказката за магъосника и неговия ученикъ, щото не може да се смѣта за първообразъ на европейскитѣ и сроднитѣ съ тѣхъ източни версии, а трѣба да се счита само за особена прѣобработка на нѣкоя не намѣрена досега приказка.

Монголскитѣ сборникъ Siddhi-Kûr въобще значително се отклонява отъ сроднитѣ индийски сборници; не е сигурно, кому да се припише разликата на монголския сборникъ отъ индийската сбирка Vetala-rañçavinçatî, и за тѣзи приказки не се знае, дали не трѣба да се търси нѣкой по-близъкъ образецъ въ Индия. Въ въпроса за произхода и извора на сюжета за магъосника и неговия ученикъ особено това е забѣлжително, че тъкмо уводътъ на монголския сборникъ е съвършено чуждъ на индийскитѣ сборници.¹⁾

Отъ това обаче още не слѣдва нищо противъ прѣдиполагаемия индийски или будистски произходъ на нашия сюжетъ. Въпросътъ е тамъ, дали и въ Индия е изникнала оная редакция на тая приказка, отъ която произлизатъ версиитѣ източноевропейски, южноевропейски и западноевропейски. Тукъ трѣба да се очакватъ по-нови открития както въ областта на по-старата литература, така и въ тая на днешнитѣ устни традиции, срѣднеазиатски и индийски.

На разказитѣ въ увода на монголския сборникъ много по-прилича версията въ *турската* редакция на староориенталската книга „Четирдесетъ везира или мѣдри майстори“²⁾ (*Вез.*). Тази версия е особено близка съ южноевропейскитѣ, балкански версии.

Както въ тия, така и въ турската еднакво се разказва, какъ една жена имала единъ бездаренъ синъ, който бѣгалъ отъ всички занаяти. Момчето искало да учи само такъвъ занаятъ, който му билъ по воля и когато веднажъ паднало въ рѣцѣтъ на единъ майсторъ, майката дала момчето си на учение, и момчето само желало да изучи тоя занаятъ. Майсторътъ го учи малко по-иначе, отколкото въ приведенитѣ досега версии: той самъ се промѣнява на животни: овенъ, жребець, а момчето го продава безъ въжето, безъ оглавника. Когато момчето изучило занаята на своя майсторъ, дошло веднажъ при майка си и ѝ казало, че ще се промѣни на баня на опрѣдѣлено мѣсто въ града, а тя да го продаде, обаче безъ ключа, подобно като въ *G.*, *Bnu.* и *C.* Майсторътъ му узналъ това, разбралъ, че ще е ученикътъ му, и си напомнилъ, че билъ го съвѣтвалъ, да не прави такива работи, докато още той е живъ; купилъ банята и слѣдъ дълго пазаруване купилъ и ключа. Ученикътъ, като

¹⁾ Baital Pachisi oder die 25 Erzählungen eines Dämon. In deutscher Bearbeitung mit Einleitung, Bemerkungen und Nachweisen von Hermann Oesterley. Leipzig 1873. стр. 8. слѣд., 174. слѣд.

²⁾ Dr. Walter Fr. Adolf Behmayer, Die vierzig Veziere oder weisen Meister 1851. стр. 195. сл.

видѣлъ това, промѣнил се на гълъбъ и отлѣтѣлъ, майсторътъ — като соколъ по него. Гълъбътъ, промѣненъ на трендафилъ, падналъ прѣдъ царя, който, зарадвавъ отъ тоя даръ божи, вдигналъ трендафила, помирилъ го и благодарилъ Богу за него. Обаче соколътъ се прѣобразилъ на музикантинъ и прѣкрасно засвирилъ прѣдъ царската дружина; въ награда за това той поискалъ оня трендафилъ; царятъ отказвалъ, но напраздно, найсетнѣ поне отчасти изпълнилъ желанието му, като му заповѣдалъ да дойде самъ за трендафила. Срав. *Л., Фб., Фл*¹. Когато музикантинътъ пипналъ трендафила, тоя се промѣнилъ на просо, музикантинътъ станалъ на пѣтель, послѣдното зърно просо — на човѣкъ, който сграбчилъ пѣтела за главата и му я откъснълъ. Очевидно тази промѣна е по-нова; споредъ първоначалната версия безъ съмнѣние послѣдното зърно ще е ставало на лисица и под. и тя сетнѣ на човѣкъ. Вѣроятно ще е изпадналъ и мотивътъ за царската дъщеря или мѣстото ѝ ще е завзелъ по-късно царятъ.

Отъ традициитѣ на източнитѣ народи ми е извѣстна само една *арабска* отъ Египетъ¹⁾ (*Ар*): магьосникътъ Могребинъ направя, щото едни бездѣтни до тогава съпрузи да добижтъ трима синове; отъ тѣхъ той поискава едного (Мохамеда) за себе си. Магьосникътъ заедно съ Мохамеда се спуща въ подземния си сарай и тамъ му дава нѣбаева си книга; ако би до 30 дни да не я изучи на устѣ, главата ще му отсѣче. Съ това заплашване магьосникътъ си отива. Обаче Мохамедъ не можалъ ни дума да разбере отъ тая книга, при всичко че се занимавалъ съ нея цѣли 29 дни. Нажаленъ, той се разхождалъ изъ градината и очаквалъ смъртъта си. Въ градината той намѣрилъ обаче една мома, увиснѣла за косата си: тя била обѣсена за това, защото била изучила на устѣ магьосническата книга. Мохамедъ я избавилъ, а тя го научила, какъ да разбере книгата, обаче той трѣбало да казва на господаря си, че нищо не научилъ отъ книгата. Когато се завърнѣлъ магьосникътъ, и Мохамедъ му отговорилъ така, оня му отсѣкълъ десната рѣка и му далъ още едичъ срокъ отъ 30 дена. Когато Мохамедъ слѣдъ отиванъето му прочелъ три думи отъ книгата, рѣката му пакъ станѣла цѣла, както си била понапрѣдъ. Той отишелъ пакъ при оная мома, която той, прѣди да се върне господаря, окачилъ пакъ за косата, разходилъ се съ нея изъ градината и намѣрилъ още 3 листа, които майсторътъ билъ търсилъ напраздно цѣли 40 години, за да допълни съ тѣхъ главитѣ за магьосническото изкуство. Мохамедъ прочелъ двѣ магьоснически думи и заедно съ момата излѣзълъ горѣ надъ земята, докаралъ два коня, единия възсѣднѣлъ той самъ, а другия далъ на момата, и така си отишли всѣки при родителитѣ. Сутринята Мохамедъ казалъ на майка си, че ще ѝ направи единъ овенъ, а тя да отиде, да го продаде, но безъ вжето. Начинътъ, по който се избавя овенътъ е доста особенъ и оригиналенъ. Когато се върнѣлъ у дома, магьосникътъ не намѣрилъ ни Мохамеда, ни момата, та се отправилъ на горния свѣтъ и тамъ се научилъ, какъ се изгубилъ оня овенъ. Отъ това

¹⁾ Contes arabes modernes, recueillis et traduits par Guillaume Spitta Bey. Leide, Paris 1883. бр. 1. Histoire de Mohammed l'Avisé.

разбралъ, че тая работа ще е извършилъ Мохамедъ и за това намислилъ да го причака. На другия денъ майката на Мохамеда отишла да продаде сина си като камила, обаче безъ оглавника. Майката повѣрила камилата на единъ посрѣдникъ (самсаръ), чрѣзъ когото станъла и продажбата; майката, заслѣпена отъ голѣмата сума пари, продала камилата заедно съ юздата. Магъосникътъ взелъ камилата отъ посрѣдника, откачилъ юздата и далъ камилата на посрѣдника, като казалъ, че не иска нищо друго освѣнъ юздата, която турилъ въ торбата и яхналъ на своя конь въ пустинята, зарадванъ, че билъ хваналъ Мохамеда. Обаче радостта му не била за дълго, защото, щомъ поиздигналъ ногата, Мохамедъ изфрѣкналъ изъ торбата въ подобие на гарванъ; магъосникътъ като пилекъ по него. Така лѣтели два дни и двѣ ноци; насмалко пилекътъ щѣлъ да улови гарвана, въ това врѣме Мохамедъ се спусналъ въ една градина и се промѣнилъ на гранатова ябълка (наръ) на едно нарово дърво. Тази градина била на султана, баща на момичето, което Мохамедъ билъ избавилъ отъ магъосника. Магъосникътъ се прѣдставилъ на султана и го помолилъ, да му даде гранатовата ябълка за единъ боленъ, комуто много била се доцѣла. Султанътъ се зачудилъ на това исканье, защото тъкмо тогава не било врѣме за гранатови ябълки, но по настояването на магъосника пратилъ градинаря да види, дали дѣйствително има вече отъ тия овѣшки. Градинарятъ намѣрилъ и донесълъ ябълката. На царя толкова му се понравила, че не искалъ да я даде на магъосника, но най-сетнѣ разбралъ, че трѣба да му угоди. Когато магъосникътъ билъ пипналъ вече ябълката, тя се пукнала и всички зрънца се търкулили на разни страни. Магъосникътъ се промѣнилъ на пѣтелъ и взелъ да кълве зрънцата. Едно зрънце, въ което билъ скритъ животътъ на Мохамеда, се търкулнжло подъ единъ кракъ на султанския прѣстолъ. Пѣтелътъ потърсилъ и това зръно, като билъ изкълвалъ вече всички други, най-сетнѣ го съгледалъ и искалъ вече да го кълвне, когато зръното се промѣнило на кама; тя ударила пѣтела въ гредитѣ и го разсѣкла на двѣ парчета. Тогава Мохамедъ се прѣобразилъ на човѣкъ прѣдъ султана, разказалъ му всичко, и, когато султанътъ узналъ, че той избавилъ дъщеря му, далъ му я за жена.

Тази *египетска* приказка е толкова близка съ *гръцката* версия отъ острова Сирось (*G.*), щото и двѣтѣ безъ съмнѣние се основаватъ на единъ общъ образецъ.

Суровото съдържание на нашия сюжетъ е, както виждаме, слѣдното:

1. Едно момче (разпуснато или бездарно) постѣпва на учение или служба у единъ магъосникъ, дяволъ и под.
2. То бѣга отъ него, бива прѣдадено доброволно като бездарно или само тогава, когато бащата сполучва да го познае въ разни промѣни.
3. Ученикътъ или слугата на дявола се промѣнява на разни животни и така промѣненъ баща му (майка му или др.) го продава.
4. Магъосникътъ купува бившия си ученикъ промѣненъ на конь и пр. Ученикътъ му избѣгва или на връщанье отъ

пазара или когато магьосникът се спира съ него прѣдъ нѣкоя кръчма, ковачница или другадѣ по пѣтя за дома си или тепърва въ обора, когато магьосникътъ го докарва въ къщи и го привързва яко. 5. Слѣдъ разни промѣни избѣгва при нѣкой царь или царска дъщеря или друга дѣвица, като птица, прѣстень или въ другъ видъ. 6. Магьосникътъ си го иска назадъ. Слѣдва борба между магьосника и ученика. Подиръ разни промѣни ученикътъ надвива магьосника и го убива. Въ нѣкои само версии магьосникътъ си отива, като мисли, че е надвилъ ученика си. Освѣнъ това, и по другъ начинъ е измѣненъ краятъ въ разнитѣ версии.

Приведенитѣ тукъ многобройни версии значително се различаватъ една отъ друга и тогива даже, когато въ географическо и езиково отношение сж твърдѣ близки, така щото не могатъ да се приведѣтъ нито двѣ версии свършено сходни отначало докрай.

Това разнообразие и пѣстрота сж явно доказателство, че творческата и комбинаторската сила на простонародния духъ е много помогща, отколкото допусчатъ мнозина знаменити познавачи на традиционнитѣ литератури. Ние имаме случай да посочимъ доста оригинални, самостоятелни чѣрти въ разнитѣ версии.

Споредъ главнитѣ мотиви, ние можемъ да разпрѣдѣлимъ познатитѣ намъ версии въ опрѣдѣлени, макаръ и не дотамъ строго ограничени групи, при всичко че отдѣлнитѣ мотиви се кръстосватъ и прѣсичатъ твърдѣ разнообразно. Свързката на отдѣлнитѣ версии и тѣхната групировка ние указахме вече въ прѣдидущия разборъ. Отъ начертаното сурово съдържание слѣдватъ главнигѣ и подчиненитѣ групи. Най-сжществената разлика е тази, че въ еднитѣ ученикътъ на магьосника тайно учи магьосническото изкуство, сетнѣ избѣгва или пакъ майсторътъ доброволно го прѣдава на бащата като свършено неспособенъ ученикъ, въ други пъкъ майсторътъ го прѣдава самъ тогава, когато бащата го узнава въ разни промѣни; условието: бащата да може да си вземе момчето назадъ, само ако го познае, или за винѣги да стане при магьосника (дявола и пр.), ако не го познае, се изказва или веднага, въ самото начало, или покъсно. Първиятъ мотивъ се е разпространилъ отъ юго-изтокъ на сѣверъ; въ срѣдна Европа намѣрваме една особена група, въ която ученикътъ или слугата изпращава книгитѣ на магьосника, когото излѣгва, че не знае да чете.

За сега не може да се опрѣдѣли тѣхниятъ произходъ и изворитѣ имъ, а ще трѣба да се задоволимъ съ това, гдѣто можахме да установимъ поне крайнитѣ точки на изтокъ въ Азия. Останжалитѣ мотиви не сж дотамъ важни за опрѣдѣлението на главнитѣ групи, обаче тѣ сж доста важни за опрѣдѣлението на пѣтищата, по които сж минѣли, както и за опрѣдѣление подчиненитѣ, по-малки групи.

Свързката на юго-източнитѣ версии *Вез.*, *Ар.* и *Ав.* съ балканскитѣ и особено българскитѣ версии ние вече я показахме, та нѣма да я повтаряме тукъ. Освѣнъ това, българскитѣ версии поне отчасти иматъ нѣкои чѣрти общи съ сѣверовъсточнитѣ версии и трѣба да прѣдполагаме, че

общитѣ мотиви на българскитѣ и сѣвероизточнитѣ версии сж проникнали въ България отъ Русия: или направо, или чрѣзъ ромънско посредство. Това се вижда отъ по-голѣмата свръзка между българскитѣ и югозападнорускитѣ (малорускитѣ) версии. Много български версии (*Бс., Бк., Бк²., Бл., Бн., Бб., Бе.*) иматъ съ рускитѣ и аварската версии отъ Кавказъ общо името на магъосника (дявола) „Охъ“. Това сходство не може да е случайно, защото въ всичкитѣ тѣзи версии бащата или майката намиратъ момчето почти по единъ и сжщъ начинъ. Може би, че още и другадѣ на югъ ще се намѣржатъ версии отъ нашата приказка съ това начало, защото извѣстни сж и други сюжети, гдѣто сжщо така слѣдъ прохвъанье се явява човѣкъ съ име „Охъ“, така напр. въ приказкитѣ бр. 73. и 110. въ Хановия сборникъ отъ грѣцки и албански приказки отъ Критъ и сѣверна Евбея и въ сицилийскитѣ приказки въ сборника на L. Gonzenbach (бр. 15., 23.). Много руски версии: южнорускитѣ (малорускитѣ) и великорускитѣ (*Мрг., Пр., Рч²., Ра¹., Рд., Рх¹., Рт.*) се сходдатъ съ цѣлъ редъ български версии (*Бс., Бл., Бсл., Бб., Бе.*) както и съ една германска версия (*Нм.*) въ това, че ученикътъ се промѣнява вече на връщанье отъ майстора си, като става първо на куче и пр. за едни голѣмци, които били тъкмо на ловъ, и сетнѣ го продаватъ на пазара като конь, волъ и под. Главниятъ мотивъ за договора между магъосника и бащата, именно че той ще получи момчето си назадъ, само ако го познае, мотивъ собственъ на сѣвероизточнитѣ версии, не е проникналъ между българитѣ, а само между ромънитѣ въ Банатъ и хърватитѣ въ околността на Карловци (*Х²*), а по-насѣверъ между германцитѣ въ Мюнестерско (*Нм.*). Въ свръзка съ това сивѣтъ, промѣненъ на гълъбъ и пр., поучава баща си или по-рано или слѣдъ първитѣ му несполучливи опити, какъ да го познае. Тоя мотивъ е разпространенъ не само въ споменжатитѣ страни на югозападна Европа, но и нататъкъ въ западна Европа, дотамъ даже, гдѣто първиятъ мотивъ не е проникналъ, именно той се срѣща въ французката версия *Ф.* Въ други руски версии *Мрг., Рсм., Пр., Рч²., Рч³.,* въ жмудската версия (*Жр¹*), въ полскитѣ *Пку., Пр.* и др., въ германската *Нм.* друго лице поучава бащата (майката), какъ да познае сина си; въ французката версия *Фн.* по единъ чуденъ начинъ майката на момчето поучава своя мъжъ, когато въ опрѣдѣленото врѣме тръгва да прибере сина си. Въ югоизточнитѣ версии се разказва това другояче; тукъ други лица, близки на майстора, казватъ на момчето да дума, че нищо не знае, като въ *Бс., Бл., Бн., Бб., Бц., Бтиц.,* и въ *Ав.,* или го поучава нѣкоя плѣнница или магъосана царска дъщеря, като въ *Ар., Алб.², Им., Г.,* и под., и въ французката версия *Фб.* Въ старата италианска версия, записана отъ Страпарола, има особенъ мотивъ: конятъ избѣгва отъ магъосника, въ водата става на малка риба; магъосникътъ го прѣслѣдва въ видъ на голѣма риба; малката риба изскача па брѣга, като се промѣнява на пръстенъ; на брѣга слугинитѣ събиратъ камъчета за царската дъщеря; пръстенчето скача въ кошничката. Тоя мотивъ намѣрваме само въ една българска и въобще балканска версия

отъ Етрополско (*Бе.*) съ незначителни измѣнения: момата пере на брѣга, учѣникътъ изскача прѣдъ нея отъ водата и ѝ казва, че ще стане прѣстень. Сжщото се разказва и въ ромънската версия отъ Банатъ. Отъ западноевропейскитѣ версии отчасти принадлежатъ тукъ *Ит.*, *Фб.* и *Ф.* Ала твърдѣ е разпространенъ тоя мотивъ въ източноевропейскитѣ версии, особено въ рускитѣ. Вѣроятно оттукъ отъ сѣвероизтокъ, отъ единъ досега по-близу неизвѣстенъ изворъ, този мотивъ се е разширилъ на югъ чрѣзъ руско посрѣдство, дори до оня италиански разказвачъ, който ще е билъ прямиятъ изворъ на венецианския новелистъ отъ XVI. стол.

Въ европейския югоизтокъ повече е разпространенъ слѣдниятъ мотивъ: ученикътъ (конятъ) отлѣтява въ видъ на птица: гълъбъ и др. и се промѣнява на гранатова ябълка (наръ) въ градината на царя или въ скута на царската дъщеря и под., както въ арабската версия отъ Египетъ (*Ар.*), въ аварската (*Ав.*), послѣ въ гръцката отъ остроузъ Сирозъ (*Г.*), въ *Алб*¹, въ българскитѣ версии *Бк.*, *Бк*², *Бл.* или по-рѣдко въ цвѣте — *Вез.*, *Алб*², въ други версии (*Бп.*, *Рм.*) тази промѣна е изпусната. Доста често се промѣнява гълъбътъ на прѣстень на ржката на царската дъщеря, както въ българскитѣ версии *Бб.*, *Бш.*, въ сръбската версия *С.*, въ францускитѣ версии *Ф.*, *Фп.*, въ германскитѣ версии *Нс.*, *Нх.*, *Нг.*, въ чехскитѣ *Чк.*, *Чр*¹, *Чр*², *Чм.*, въ словенскитѣ версии, въ полскитѣ версии *Пн.*, *Пб.*, въ малоруската *Мрх.*; другадѣ тази промѣна е забравена, както въ двѣтѣ фламандски версии *Фл*¹, *Фл*², въ полската версия *Пк.*

Тѣзи два мотива нѣкакси сж съединени въ татарската версия изъ зап. Сибирь (*Тс.*): конятъ отлѣтява като птица, послѣ се скрива въ водата като костуръ (бабой), сетнѣ се възнися пакъ като птица прѣдъ царската порта и, уловенъ, казва, че ще се промѣни на прѣстень.

Почти въ всичкитѣ версии се срѣщатъ зърна (зърница отъ гранатова ябълка, просо, пшеница и пр.), въ които най-сетнѣ се промѣня ученикътъ; зрънцата ги изкълвава единъ пѣтелъ или друга нѣкоя птица (самъ магьосникътъ), освѣнъ едно зърно, което въ еднитѣ версии се промѣнява на ястребъ и под., въ другитѣ на лисица и под. И тази разлика изцѣло е въ свръзка съ споменатитѣ двѣ главни групи: *лисицата* и под. одушва квачката съ пилетата или пѣтела и пр. и то: квачката съ пилетата въ българскитѣ версии *Бк.*, *Бк*², *Бл.*, *Бп.*, *Бб.*, *Бш.*, въ гръцката версия *Г.*, въ чехоморавската версия *Чр*¹. (тукъ имаме невѣстуйка намѣсто лисица) и най-сетнѣ въ аварската версия *Ав.* (тукъ котаракъ вм. лисица); пѣтела въ българскитѣ версии *Бсл.* (голъмо пиле), *Бс.*, въ *Х*¹, *Стр.*, *Фб.*, *Ф.*, *Фп.*, *Фл*², *Нм.*, *Нс.*, *Нх.* (тукъ куче вм. лисица), *Но.*, *Нг.*, *Чк.*, *Пк.*, *Пп.* (тукъ поръ вм. лисица), *Пб.*, подобно въ *С.* (котаракъ — врабче), кокошката въ *Ит.* *Рм.*, *Алб*¹.

Въ други източни версии ястребътъ, станжлъ отъ послѣдното зърно, изѣжда пѣтела, кокошката или гълъба: *Сл*², *Мрг.*, *Рбг.*, *Жп.*, *Рсм.*, *Рл*³, *Рл*², *Рл*³, *Рд.*, *Ра*¹, *Рл*¹, *Ра*², *Рбп*¹, *Рбп*², *Рл*², *Лв.*, *Рл*⁴, *Ра*⁵, *Тс.*

Съ това е свръзанъ и краятъ на ромънската версия отъ Банатъ, гдѣто калуگریцата одушва пѣтела.

Освѣтъ тѣзи два края на борбата между ученика и майстора въ нѣкои немного версии намираме и другъ мотивъ: на края ученикътъ става на котка и одушава мишката (магъосника) — въ една хърватска версия *X*². и въ нѣкои чешки и словашки версии *Чм.*, *Чв.*, *Сл.*¹, *Сл.*². Това измѣнение трѣба да е доста ново и се ограничава върху единъ не дотамъ голѣмъ кръгъ.

Свършено уединенъ е краятъ на латишката версия *Тл.*, споредъ която щъркелътъ — ученикъ изяда змия — магъосника.

Най-сетнѣ трѣба да се заблѣжи още, че въ нѣкои, особено източни версии *Рр.*, *Рт.*, *Рв.*, *Рс.*, *Л.* и въ една чешко-моравска версия *Чр*², магъосникътъ си отива, или защото не може да намѣри зърното-ученика, или защото прѣдполага, че е изкълвалъ вече всички зърна.

По-нова и уединена е версията, че дяволътъ (магъосникътъ) се пукналъ отъ ядъ: въ *Бс.*, *Алб*², защото не можалъ да надвие ученика си. Удивително е и трѣба особено да се изтъкне това, че въ източнитѣ версии, за които прѣдполагаме, че сж по-близки до първоначалния изворъ, ученикътъ не се промѣнява на по-силно отъ магъосника животно, а въ човѣкъ, който въ *Siddhi-Kûr* съ тояга убива кокошкитѣ-магъосници, въ 40-тѣ везира улавя пѣтела за главата и му я откъсва, а въ модерната арабска приказка отъ Египетъ се промѣня на кама, която разсича пѣтела на дѣй парчета. Тия черти не можемъ да считаме обаче за оригинални, а за по-сетнѣшни измѣнения.

На края трѣба да споменемъ още и нѣкои отломъци и слѣди отъ нашия сюжетъ, запазени тукъ-тамъ. Въ една приказка (бр. 280.) отъ сборника си „*Schimpf und Ernst*“,¹) *Johannes Pauli* привежда изрѣчението: „който купува коня, купува заедно и юздата.“ Твърдѣ вѣроятно е, че това изрѣчение се е породило самостоятелно и нѣма никаква свръзка съ нашия сюжетъ. Безъ съмнѣние е свръзана съ него обаче слѣдната бѣлоруска версия.²) Единъ (господаръ) продава стоката си (добитъка) заедно съ оглавника (ремикъ, поводокъ) и то слѣдъ черпенъето, съ което продажбата се счита за дѣло свършено. Разбира се, че това е правенъ (юридически) обичай, който нѣма свръзка съ сюжета за магъосника и неговия ученикъ, но по-нататъкъ се приказва: една магъосница промѣнила дъщеря си на коза и отишла съ нея на пазаръ. Така я продавала твърдѣ често, но тя пакъ се връщала при майка си, въ видъ на момиче. Но веднажъ я купилъ единъ войникъ, който и самъ разбиралъ малко отъ магия, безъ да върне на магъосницата вжето, та козата не могла да избѣга. Тоя я завелъ при единъ ковачъ. Тукъ безъ съмнѣние сж съединени тъмни реминисценции за нашия сюжетъ съ приказки за магъосници, узнати и измамени отъ калфата, войника и подковани.

Окръшки отъ нашия сюжетъ сж прѣминъли и въ *поморянската* версия за невѣрната жена, която изгонила съпруга си, слѣдъ като му

¹) Herausgegeben von H. Oesterley, Stuttgart 1866. стр. 183., 505.

²) Добровольскій, оп. с. I., стр. 139. бр. 72.

отнела чудотворнитѣ нѣща (сабя, шапка, седмомилни ботуши);¹⁾ изгонениятъ герой заспива въ една гора, една змия го съвѣтва, какъ да си отмъсти на нѣкогашния любимецъ и сегашния мжжъ на невѣрната си жена; змията го промѣнява на бѣлъ конь съ скъпоцѣнна юзда; а той да побърза да отиде въ най-близкото село, за да го хване нѣкой селянинъ и да го продаде скъпо, обаче безъ юздата, защото иначе ще бжде погубенъ. И дѣйствително съперникътъ купува коня, заедно съ юздата, която доплатилъ на селянина.

Промѣнитѣ на борящитѣ се магьосници сж извънредно изобилни и разнообразни въ традициитѣ на всичкитѣ народи, но върху тѣхъ неможемъ да се разпространимъ тукъ, защото тѣ не сж свързани направо съ нашия сюжетъ. Сравнително най-подобна е борбата на една принцеса, вѣща въ магьосническото изкуство, съ единъ духъ, който промѣнява единъ принцъ на маймуна; тази борба се описва въ „Хиляда и една нощъ.“²⁾ Въ борбата си тѣ се промѣняватъ освѣнъ друго на гранатова ябълка (наръ) и на пѣтелъ, пѣтелътъ вѣрва, че е изкълвалъ вече всичкитѣ зърна, най-послѣ съглежда послѣдното зърно, то се промѣнява на риба, а пѣтелътъ на китъ.

Подобни промѣни срѣщаме и въ старата *келтійска* приказка³⁾ за борбата между една магьосница Koridwen и едно джудже Gwyddon, което прѣслѣдвано отъ Koridwen се промѣнява на заякъ; тя го прѣслѣдва въ видъ на хрътка дору до рѣката; заякътъ става на риба, хрътката на видра. Прѣслѣданото джудже съгледва на брѣга купъ пшеница, промѣнява се на зърно и се смѣсва съ останалитѣ зърна; една черна кокошка (Koridwen) изкълвава зърната, въ разлива отъ нашия сюжетъ изкълвава и зърното Gwyddon; става трудна отъ него и слѣдъ деветъ мѣсеца ражда едно чудотворно момче. Тѣзи промѣни поразително близко се схождатъ съ промѣнитѣ на магьосника и ученика въ нашия сюжетъ; дали може да се допусне нѣкаква свързка между келтійската приказка и нашия сюжетъ, това ще рѣши, може би, бждѣщето. Съ тоя въпросъ е свързанъ и другъ въпросъ: кога нашия сюжетъ е проникнълъ въ Европа и кога е станълъ по-общоизвѣстенъ? За сега имаме само една опрѣдѣлена дата, именно, че той билъ обработенъ отъ италианския приказвачъ Страпарола още въ половината на XVI. вѣкъ.

¹⁾ Ulrich Jahn, Volksmärchen aus Pommern und Rügen I. 1891. стр. 179.

²⁾ Tausend und eine Nacht. Arabische Erzählungen zum erstenmale aus dem Urtext vollständig und treu übersetzt von Dr. Gustav Weil. Dritter Abdruck der 3. Aufl. Stuttgart 1889. I. стр. 81. слѣд.

³⁾ Аванасевъ оп. с. II. стр. 135. слѣд. Revue des tradit. popul II. стр. 523.